DRÁVASZÖG ÉS SZLAVÓNIA

Adalékok a horvátországi magyarok nyelvéhez és kultúrájához

Szerkesztette
Gasparics Judit és Ruda Gábor

Muravidék Baráti Kör Kulturális Egyesület

Drávaszög és Szlavónia

Adalékok a horvátországi magyarok nyelvéhez és kultúrájához

Szerkesztette

Gasparics Judit és Ruda Gábor

Muravidék Baráti Kör Kulturális Egyesület

Pilisvörösvár, 2014

Előszó

1. 2013-ban útjára indult egy közös gondolatunk a Kárpát-medencében élő magyarok nyelvi és kulturális sokszínűségének a bemutatásával, azzal a nem titkolt szándékkal, hogy csökkentsük az előítéleteket magunkban és a környezetünkben, hogy ne nézzünk gyanakodva a szomszédunkra, jelen esetben a határainkon kívül élő magyarokra. Azzal, hogy megismerjük többnyelvűségüket, sokszínűségüket, hagyományaikat és mindennapi életüket, talán „más" szemmel, érdeklődve fogunk rájuk tekinteni, felismerjük a közös gyökereinket, megismerjük a múltunkat, és kulcsokat kapunk a jelenkor eseményeinek a magyarázatához is.

Első kötetünk,[1] a *Muravidék. Adalékok a szlovéniai magyarok nyelvéhez és kultúrájához* című könyv tavaly jelent meg.[2] Leginkább „hazai", szlovéniai szerzők munkáiból válogattuk össze a kötetet, de a magyarországi kutatók írásai is helyet kaptak benne. Egy átfogó képet szerettünk volna adni a szlovéniai magyarok kétnyelvűségéről, a magyar és a szlovén nyelv interferenciájából adódó nyelvi jelenségekről, az irodalomról, a történelemről, a nemzetiségi oktatásról és a magyar–szlovén kétoldalú kapcsolatokról.

Második kötetünk a Magyarország és Szlovénia szomszédságában élő horvátországi magyarok életébe nyújt bepillantást. Sok közös vonást felfedezhetünk fel a két országban kisebbségi helyzetben élő magyarok között: mindkét régióban alacsony létszámú közösségről van szó, nagyon erős az asszimiláció hatása és a szórványosodás.

A horvátországi helyzet megértéséhez a következő tényezőket kell számba vennünk: az 1991 és 1995 között lezajlott délszláv testvérháború érintette az itt élő magyarság nagyobbik részének településterületét, a népszámlálás nemzetiségi adatainak esetében az ún. „jugoszláv nemzetiségi kategória" torzításokat okozott, és ez az identitás gyengüléséhez vezetett. Ezt jól tükrözi a magyarság anyanyelvi és nemzetiségi adatainak összehasonlítása: 2001-ben 12 650 fő vallotta magát magyar anyanyelvűnek, és 16 595 fő magyar nemzetiségűnek. Azt is meg kell

[1] Ezúton is szeretnénk kifejezni köszönetünket a Nemzeti Kulturális Alapnak, hogy támogatta a tanulmányok megjelentetését.

[2] Gasparics Judit–Ruda Gábor szerk. 2013. Muravidék. Adalékok a szlovéniai magyarok nyelvéhez és kultúrájához. Pilisvörösvár: Muravidék Baráti Kör Kulturális Egyesület.

említenünk, hogy a szórványkörülmények között élő magyarok nagy része vegyes házasságban él[3] (Sebők 2005: 188–189).

A Muravidék Baráti Kör Kulturális Egyesület kapcsolatokat épített ki a drávaszögi,[4] a zágrábi[5] és a rijekai[6] magyar közösséggel. Különböző kulturális programok is megvalósultak. Az MBKKE további célja, hogy kiterjessze ezeket a kulturális kapcsolatokat mind a Drávaszögben, mind pedig a szórványokban, a lehetőségek szerint bevonva az ott élőket a különböző képzőművészeti, irodalmi és tudományos programjaiba, mint pl. nemzetközi csoportos kiállítások rendezése, tudományos igényű gyűjteményes kötetek[7] és folyóiratok[8] megjelentetése.

2. Kötetünk az alábbiakban felsorolt szerzők tanulmányait tartalmazza.

Lábadi Károly munkája a magyarok népszokásainak tanulmányozásába nyújt bepillantást. Megemlíti azokat a 19. századi kutatókat – Szarvas Gábort, Balassa Józsefet –, tanítókat – Demjén Kálmánt, Császár Lajost –, akik hozzájárultak a szlavóniai nyelvjárás leírásához. Hosszabb szünet után a Táj- és Népkutató Intézet jóvoltából 1941-ben kezdődött el újra a hagyományok gyűjtése. Penavin Olga a tanítványaival meséket is gyűjtött, ezt a tevékenységet folytatta Pataky András is. Az 1970-es években Katona Imre és Lábadi Károly ötleteként útjára indult a drávaszögi műfajok, mint a balladák, szólások összegyűjtése és könyv alakban való megjelentetése. A magyar közösség életének legne-

---

[3] Sebők László 2005. A szlavóniai magyar szórványok. Bakó Boglárka–Szoták Szilvia szerk. *Magyarlakta kistérségek és kisebbségi identitások a Kárpát-medencében.* Budapest: Gondolat–MTA Etnikai-Nemzeti Kisebbségkutató Intézet.

[4] Banka Gabriell *Délvidéki imádságok* című, a csúzai Protestáns Művelődési Társasággal közösen kiadott verseskötetének bemutatója valósult meg a Csúzai Református Egyházközségnél 2011-ben.

[5] 2011-ben a zágrábi Ady Endre Magyar Kultúrkörben *A kortárs magyar tűzzománcművészet bemutatása Horvátországban* című kiállítást Kónya Katinka, a Magyar Köztársaság Zágrábi Nagykövetségének EU-attaséja, valamint a kiállítás egyik résztvevője, Hernádi Paula grafikus- és zománcművész nyitotta meg.

[6] 2013-ban a HMDK Tengermelléki-Fensík Megyei Egyesülettel közösen megvalósított, *A kortárs magyar tűzzománcművészet* című kiállítás.

[7] 2002-től kezdve eddig kilenc ilyen jelent meg, nyolc Ruda Gábor, az utolsó (3013-ban) Ruda Gábor és Szanbómihály Gizella szerkesztésében.

[8] A nyomtatott formában megjelenő *Muravidék* kulturális folyóirat (legfrissebb számai megtekinthetők a www.muravidek.eu honlapon), és az internetes újság és negyedéves folyóirat (www.evid.hu), kis példányszámban nyomtatva is.

hezebb szakaszában született meg a *Drávaszög Ábécé* (1996), amelynek majd kétezer szócikke közli az évszázadok során összegyűlt népi tudást. A délszláv háború vége óta a magyar közösség arra törekszik, hogy a hagyományok ápolásával találkozási és szórakozási alkalmakat teremtsen, és településeikre vonzzák az érdeklődőket.

Székely András Bertalan szövege Lábadi Károlynak a közösség életében betöltött szerepét vizsgálja. Lábadi Károly professzor úrnak köszönhető, hogy „szűkebb pátriája, a Drávaszög a magyar régiók között az egyik legfelkutatottabbnak mondható a népélet tekintetében". Az egész horvátországi magyarság kulturális örökségének a megismertetésében is Lábadi Károlynak van vezető szerepe.

Lehocki-Samardžić Anna eszéki nyelvész írása a horvát nyelv hatását vizsgálja a drávaszögi magyar nyelvre vonatkozóan. A horvátországi magyarság nyelve, az ún. baranyai beszéd, óriási vitát vált ki a horvátországi magyarság körében. Sokan túlzottnak és fölöslegesnek tartják a kölcsönzött szavak használatát, mások meg szükségesnek érzik ezeket. A szerző ebben a dolgozatban a „baranyai beszéd" lexikai különlegességeit mutatja be a hivatali és az oktatásban használt szaknyelv egyes példáinak az alátámasztásával. A tanulmány szervesen kapcsolódik a magyar nyelv Kárpát-medencei „határtalanítását" célul kitűző Termini Magyar Nyelvi Kutatóhálózat programjához is[9] (ld. Benő Attila–Péntek János szerk. 2011).

Molnár Ljubić Mónikától, az eszéki egyetem munkatársától, A horvátországi magyar sajtó és a „Képes Újság" című írás van a kötetben. Ebben megállapítja, hogy: „az anyanyelvű oktatás mellett a kisebbségi média fogyasztása, jelen esetben az Új Magyar Képes Újság olvasása befolyásolhatja az identitástudat megőrzését. (…) A legtöbb határon túli nemzettárs magyar televíziót néz, magyar rádiót hallgat, és magyar sajtótermékeket olvas. Míg az első kettőt szerepét Horvátország esetében az anyaországi média tölti be, az írott sajtó esetében ez a felelősség a kisebbségi sajtó munkatársaira hárul. Így valószínűleg helytálló a kijelentés, miszerint a helyi magyar nyelvű médiának központi szerepe van és volt a horvátországi magyarok identitásának megőrzésében."

Dobsai Gabriella, az eszéki egyetem tanársegédje, a reformáció kialakulásával és terjedésével foglalkozik Szlavóniában és a Drávaszögben,

[9] Benő Attila–Péntek János szerk. 2011. *A Termini Magyar Nyelvi Kutatóhálózat tíz éve.* Dunaszerdahely–Kolozsvár: Gramma Nyelvi Iroda–Szabó T. Attila Nyelvi Intézet.

amely Sztárai Mihály nevéhez köthető. Neki és munkatársainak köszönhetően rövid időn belül 120 egyház alakult, amelyek 150 éven keresztül önállóságukat megőrizve működtek. „Ez alatt az idő alatt olyan változások mentek végbe, mint az új iskolák alapítása, amelyekben az oktatás anyanyelven folyt, az anyakönyv bevezetése, a kálvini egyházak szabályzatának létrehozása és annak véglegesítése a hercegszőlősi zsinaton. A Horvátországban élő magyar kisebbség számára ez adta meg a fennmaradás és kultúrája megőrzésének lehetőségét" – írja a szerző.

Varga György tanulmánya a református hit történetét járja körül az első világháború végétől napjainkig. Az egyházi szervezetté formálódás érdekében az első egyházmegyei közgyűlést 1920. október 21-én Rétfalun (Szlavónia) tartották. Időközben az egyház neve is megváltozott Jugoszláv Királysági Református Keresztyén Egyházra. Az Egyház lapokat adott ki, árvaházat alapított, megszerkesztette az új egyházi törvényt. A második világháború alatt a drávaszögi (baranyai) és bácskai gyülekezetek ismét a Dunamelléki Egyházkerülethez tartoznak, amely aztán beolvadt az alsó-baranya-bácsi egyházmegyébe. Az Egyház helyzetét tovább rontotta az 1991-ben kezdődő háború. A szlavóniai és baranyai gyülekezetek elszakadtak a Jugoszláviai Református Keresztyén Egyháztól. A háborúban a „Krajinai Köztársaság" területén levő református gyülekezetek 1997-ig a Jugoszláviai Református Egyházhoz tartoztak. Jelenleg Horvátországban a reformátusok három egyházi szervezetbe tömörülnek.

A szlovéniai Muravidéken élő Zágorec-Csuka Judit multikulturális jellegű tanulmányai a szerző azon értékrendjét tükrözik, hogy az Európai Unióban a több nyelv és a több kultúra ismerete előny, múltunk és jelenünk pedig mindannyiunk közös ügye, itt, a három határ mentén… A Zrínyi-kutató szerző vázolja a Zrínyi család és a lendvai Bánffy család kapcsolatát, továbbá a Zrínyi kultusz írásos és tárgyi nyomait. Másik írásában hírt ad Gábor Zoltán lendvai születésű horvátországi magyar festőművész *Keserédes emlékek* című, Lendván 2010-ben megjelent önéletírása alapján a művésztől, koráról és a multikulturális létről, és a művész halála alkalmából elköszönő sorokkal emlékezik meg róla.

Csapó Nándor, a Horvátországi Magyar Pedagógusok Fórumának elnöke, bevezetésként vázolja a horvátországi kisebbségi iskolák A, B és C modelljét. Magyar kisebbségi iskolaként a Drávaszögben öt általános iskola és egy középiskola az A modell szerint működik, Zágrábban az alsó tagozaton alkalmazzák a B modellt, és országszerte még húsz iskolában a C modellt, amely azonban nagy nehézségeket okoz a peda-

gógusoknak. A kedvező jogi háttér gyakorlati megvalósítása, a magyar anyanyelvű oktatói-nevelői munka kiszélesítése és a beiskolázási program tartozik többek közt a Fórum feladatai közé.

Hordósi Dániel, a HUNCRO Médiaközpont munkatársa, a horvátországi magyarság életét vizsgálja a rendszerváltás előtt. Írásában megpróbálja felvázolni, hogy miként is élt az akkor még nem is olyan kis közösség a rendszerváltás, azaz a 90-es évek délszláv háborúja előtt, különös hangsúlyt fektetve a 70-es évekre. A szöveg számos, az előző rendszerhez szorosan kapcsolódó attribútumot tartalmaz, annak érdekében, hogy a korról minél átfogóbb képet kapjunk. A dolgozat először felvázolja a 2. világháború utáni helyzetet, az első magyar szervezetek megalakulását, majd lépésről lépésre halad a 70-es évek kulturális élete felé, középpontba helyezve a Horvátországi Magyarok Szövetségének munkáját. A szerző kitér a magyar oktatás kialakulására is.

A kötetet Rácz Szilárd, a Magyar Tudományos Akadémia pécsi székhelyű Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpontja Regionális Kutatások Intézete tudományos titkára írása zárja, amelyben a magyar –horvát határon átnyúló kapcsolatok sajátosságait ismerteti, a fontosabb kapcsolódási pontokkal, a határtörténeti kapcsolatok legújabb fejezetére, a független Horvátország időszakára koncentrálva. A határok rövid értelmezését követően sor kerül a politikai földrajzi kapcsolódási pontok értékelésére, a határátmenet sajátosságainak rendszerezésére, az együttműködések térszerkezeti alapjainak azonosítására, a gazdasági kapcsolatok egy kiemelt területének, az európai uniós határ menti együttműködési projektek vizsgálatára, a horvátországi magyarok és a magyarországi horvátok kontextusában a kulturális kapcsolatok értelmezésére.

Lenti–Pilisvörösvár, 2014 őszén

GASPARICS JUDIT, RUDA GÁBOR

Predgovor

Ovaj zbornik daje uvid u život Mađara u Hrvatskoj koji žive u susjedstvu Mađarske i Slovenije. Mnogo je zajedničkih crta koje otkrivamo između Mađara koji žive u manjinskim zajednicama u ove

dvije države: u obje regije riječ je zajednicama s malim brojem pripadnika, jak je proces asimilacije i velik je utjecaj raseljavanja.

U razvoj hrvatskih prilika treba uzeti u obzir sljedeće faktore: domovinski rat koji je trajao između 1991. i 1995. imao je utjecaja na velik dio područja na kojem žive Mađari. U pogledu podataka o nacionalnoj pripadnosti iz popisa stanovništva tzv. kategorija „Jugoslaven" uzrokovala je značajne distorzije, te je dovela do slabljenja osjećaja nacionalnog identiteta. Ovo stanje jako dobro ilustrira usporedba podataka materinskog jezika i nacionalne pripadnosti Mađara u Hrvatskoj: 2001. godine 12 650 osoba navelo je mađarski kao materinski jezik, a 16 595 izjasnilo se pripadnikom mađarske nacionalne manjine. Potrebno je naglasiti i to da veliki broj Mađara u Hrvatskoj živi raseljeno jedni od drugih i to većim dijelom u mješovitim brakovima.[1] (Sebők 2005: 188–189)

Udruga Prijateljski kulturni krug Međimurja održava veze s jedne strane s Mađarima u baranjskom trokutu, a među manjim zajednicama uspjelo je ostvariti i nekoliko zajedničkih programa sa zagrebačkim i riječkim udrugama. Daljnji planovi Prijateljskog kulturnog kruga Međimurja uključuju proširivanje kulturnih veza kako na baranjski trokut tako i na raseljeni dio zajednice, a prema mogućnostima i uključivanje tamošnjeg stanovništva u različite umjetničke, književne i znanstvene programe, poput međunarodnih skupnih izložaba, izdavanje zbornika znanstvenih radova i izdavanje stručnih časopisa.

Lenti–Pilisvörösvár, u jesen 2014

JUDIT GASPARICS, GÁBOR RUDA

[1] SEBŐK László 2005. *A szlavóniai magyar szórványok* (Mađarsko iseljeništvo u Slavoniji). Bakó Boglárka–Szoták Szilvia szerk. *Magyarlakta kistérségek és kisebbségi identitások a Kárpát-medencében* (Male zajednice i manjinski identitet na područjima koja naseljavaju Mađari u Karpatskom bazenu). Budapest: Gondolat–MTA Etnikai-Nemzeti Kisebbségkutató Intézet.

LÁBADI KÁROLY
ny. egyetemi tanár, volt tanszékvezető
J. J. Strossmayer Tudományegyetem
Bölcsészettudományi Kar
Magyar Nyelv és Irodalom Tanszék

A horvátországi (drávaszögi) magyarok elhamvadó, újraéledő hagyományai

A Horvátország mai területén élő magyarság népi kultúrája már a 19. században felkeltette a kutatók figyelmét. A szlavóniai régies nyelvjárás többeket is tanulmányozására ösztönzött. Ellátogatott a szlavóniai magyarok falvaiba Szarvas Gábor, a Magyar Nyelvőr szerkesztője, Balassa József nyelvjáráskutató. A század derekától Ács Gedeon, a Kossuthot emigrációjában követő drávaszögi származású lelkész írogatott össze naplóiban fontos, a népéletre, a szokásokra vonatkozó feljegyzéseket: a Dráva-vidék falvairól és embereiről, népi életéről ma is meglepőnek számító hitelességgel, pontossággal és részletességgel szólt. A népszokásokról, a hiedelmekről, a közmondásokról, a szólásokról, a népdalokról, az anekdotákról, a tájszavakról készített értékes és megbízható feljegyzéseket. A falusi tanítók közül Demjén Kálmán és Császár Lajos is fontos nyelvjárási adalékokat gyűjtögettek össze, és publikáltak a *Magyar Nyelvőr*ben. Várady Ferenc 1896-ban megjelent monográfiájában, a *Baranya múltja és jelenjé*ben szólt lelkesedéssel a táj színes szokásairól és népéletéről.

Az érdeklődés nem maradt állandó, ugyanis egészen a 20. század közepéig kiestek a horvátországi magyar falvak az érdeklődés látómezejéből. Hogy ez megtörténhetett, nyilvánvalóan az az oka, hogy a kutatást megnehezítették a trianoni békediktátumban meghatározott új, nehezen átjárható országhatárok is. A korábbi gyűjtőkön, kutatókon kívül huzamosabb ideig nem akadt senki, aki hírt adott volna a vidék gazdag népéletéről és folklórjáról. Hosszabb szünet után a történelem és az országhatárok módosulásának köszönhetően a Táj- és Népkutató Intézet 1941-es kopácsi jelenléte nyomán újból elkezdődött a hagyományok gyűjtése. Az 1940-es években a Drávaszögből legelőször a páratlanul szép és eredeti népművészet ragadta meg a kutatók figyelmét. Gönyey Sándor gazdagon illusztrált nagy tanulmányban rajongással számolt be a drávaszögi főkötők finomságáról, a tájból, a vízi világból

merítkező díszítményekről, a páratlanul gazdag, csapongó alkotói fantáziáról, amellyel meg voltak áldva az ügyes kezű drávaszögi asszonyok. Fürge kezük nyomán születtek meg az egyedi, leheletfinom női fejfedők, a főkötők. A sok ősiséget megőrzött Kopács – amelyről a természettudós-polihisztor Herman Ottó is tudósított a halászatról írt könyvében – halászata sem kerülte el Gönyey figyelmét. Tanulmányban számolt be róla. Ugyanezen a helyen foglalkozott a vidék néprajzi körülhatárolásának problémájával, ezenkívül ismertette a viseletét.

Katona Imre, aki a Táj- és Népkutató Intézet munkatársaként járt először a Drávaszögben, visszatérő kutató maradt, akinek a mesekincs javának összegyűjtése és megjelentetése köszönhető. Időközben a Drávaszöget tanítványaival felkereste Penavin Olga, az ismert kutató is, aki munkatársaival egyéb műfajok mellett szintén gyűjtött meséket is. A mesegyűjtésbe bekapcsolódott Pataky András is, aki tucatnyival gazdagította a kopácsi népmesék számát.

A baranyai táj múltjának kutatásához, az érdeklődés felkeltéséhez, a népélet, a népköltészet megismeréséhez nagy ösztönzést jelentett Baranyai Júlia esszéstílusban megírt könyve, a *Vízbe vesző nyomokon*. Az 1970-es évek közepén, illetve végén született meg az a terv, amely azt tűzte ki célul, hogy összegyűjtse és bemutassa a drávaszögi műfajokat. Kidolgozóinak, Katona Imrének és Lábadi Károlynak a szeme előtt az lebegett, hogy a részmunkálatok révén majd kikerekedik a Drávaszög néprajzi monográfiája. A tervszerű feltárás eredményeként jelent meg a drávaszögi magyar balladákat közreadó kötet, mely 52 balladatípus 133 változatát tartalmazza.

A kisepikai prózaműfajokat bemutató sorozat első könyveként a drávaszögi *Magyar találósok* jutottak el az olvasóhoz. Tíz helységből 856 típusnak 4842 változata került elő. Csoportba sorolásuk, elrendezésük a legkorszerűbb nemzetközi szempontok alapján történt, s azóta is a műfajt kutatók megkerülhetetlen gyűjtése lett. A kisepikai folklórgyűjtések második köteteként a proverbiumok kerültek kiadásra. Tizenegyezernél is több szólásfélét sikerült összegyűjteni, s a gazdag anyagban értékes történeti rétegek, foglalkozási és egyéb proverbiumcsoportok különíthetők el. Olyan válogatás készült, amely a főbb, majd 3000 darabra rúgó típusokat foglalja magába, és jól érzékelteti a műfaj sajátosságait. A könyv az egész magyar nyelvterületen először tesz kísérletet arra, hogy folklórszempontok alapján mutassa be egy nagyobb, összefüggő terület szólásféléit.

Újabb „műfajfeltárással" gyarapította a drávaszögi néprajzi kiadványokat Lábadiné Kedves Klára. Munkáiban a gyermekélet páratlanul gazdag képe rajzolódik ki. Időközben a műfajokra szélesebb rálátást biztosító antológia is megjelent: abban különbözik a szokványos válogatásoktól, hogy nemcsak a megjelent, hanem a kéziratban lappangó recens anyagból is válogat.

A művelődéstörténettel rokonszenvezve született meg a drávaszögi iskolatörténetet összegző és a templomok históriáját tárgyaló, néprajzi vonatkozásokat is gazdagon tartalmazó két kötet.

A drávaszögi magyarság népi kultúrájáról az összegezés akkor született meg, amikor a népcsoport a legnagyobb veszélyben élt, kultúrája és léte is fenyegetett volt. A *Drávaszög Ábécé* majd kétezer szócikkében számtalan illusztráció kíséretében fogalmazódik meg az a népi tudás, amit e népcsoport szorgos méhecske módjára az évszázadok során összegyűjtött.

A szlavóniai és drávaszögi publikációk mellől azonban hiányoznak a szórványokban élő magyarság népi kultúrájáról szóló közlések. Kevés ismereteink vannak, róluk legfőképpen csak a *Magyar Képes Újság* régi évfolyamainak cikkeiből tájékozódhatunk, valamint egy-két nemrég megjelent tanulmány érinti a témát.

Az eddig elkészült összegezések és résztanulmányok zöme többnyire egyszemélyes műhelyben készült. A kutatások segítésében 1991-ig tényezőként említhető a Horvátországi Magyarok Szövetsége és lapja, a *Magyar Képes Újság*, mely *Örökségünk* címmel az 1970-es évektől a lap megszűnéséig néprajzi rovatot jelentetett meg. A HMSZ tíz megjelent évkönyvkötete ugyancsak bőségesen közölt az embertudomány, a néprajz tárgykörébe tartozó tanulmányt.

Mind a horvátországi magyarság életében, mind kultúrájában, hagyományainak összetételében, népi örökségében hatalmas törést jelentett a hét esztendeig tartó, 1991-ben kezdődött szerb agresszió. A háború nemcsak a lakosság körében okozott nagy veszteséget, hanem a tradicionális népélet megsemmisítéséhez is vezetett a Duna és a Dráva összeszögellésében elterülő Drávaszögben és Kelet-Szlavónia magyarlakta falvaiban.

Amikor befejeződött a délszláv háború, Baranya, a Drávaszög és Szlavónia visszanyerte függetlenségét, és ismét Horvátország része lett, a magyar, de a többi nép által lakott települések is nagy lélekszámcsökkenéssel szembesültek. Az 1991-től 2001-terjedő időszakban a horvátországi magyarság lélekszáma 25,7 százalékkal lett kevesebb! Máig a

Kárpát-medence legnagyobb mértékben fogyatkozó magyar népcsoportja maradt. A vérveszteség hozzájárult a magyarság kultúrafenntartó erejének gyengüléséhez, emellett a háborús esztendők alattiellenséges hadipropaganda által sulykolt identitástudat-gyengülésből sem gyógyultak ki a közösségek. Az irodalomból már jól ismert, hogy „a felejtés legegyszerűbb és legelterjedtebb technikája az, amikor olyan kulturális objektiváción keresztül semmisítik meg az emlékezetet, mint például a feliratok, képi ábrázolások, építmények stb." (Jan Assman) A Drávaszög magyarsága tetszhalott állapotba került, az életben maradás ösztönének köszönhetően azonban – mint az elmúlt századok során annyiszor – a településeken megjelentek azok a helyi kezdeményezések,[1] amelyek egyénektől, egyének csoportjától, egyesületektől indultak el. Ha nem is mindenkor tudatosan, kibontakoztak olyan kezdeményezések, melyek célul tűzték ki a meglazult közösségek újbóli összekovácsolását és a tradicionális együvé tartozás élményének megélését.

Olyan típusú rendezvényeket (május elseje megünneplése, falunapok, főzőversenyek, közös disznótor, halásznapok stb.) kezdtek újból szervezni, melyek közelebb hozták egymáshoz a közösségek tagjait. Bellyén2006-ban például hagyományőrző egyesület alakult. Azt a célt tűzte ki, hogy feltámasztja és élteti a település kulturális és népi hagyományait, továbbá ráirányítja a lakosság figyelmét a környezetvédelem fontosságára, valamint olyan emléktárgyakat készítenek, melyek jellemzik a települést.

Az élet normalizálódásával párhuzamosan felgyorsultak a néprajzi, helytörténeti kutatások is. Ösztönzőleg hatott, hogy a népcsoport a legnagyobb mértékben fogyatkozik, veszélyeztetettségük miatt mielőbb szükséges a népélet, a helytörténet dokumentálása, ezenkívül múlhatatlanul szükséges a változások, a tradicionális szokásanyag átalakulásának rögzítése.

Az emberi élet fordulóinak szokásai például a háborús években szinte jelentőségüket veszítették: gyerekek alig születtek, megkeresztelésükre szűk körben került sor. Azóta azonban visszatértek a régi hagyományhoz: az ünnepségen és az azt követő ebéden 70–80 személy is részt vesz, s a keresztanyák száma újból akár a tucatnyit is meghaladja. A lakodalmi előkészületekben is változás következett be: szerényebbek lettek. Az egyhetes „készítő" lerövidült. Az aprósüteményeket már nem

[1] A példák a szerző korábbi munkáiból valók.

közösen sütik, hanem megvásárolják, az ismerősökből, rokonokból verbuválódott szakácsok helyett inkább már másokat fogadnak fel. A lakodalomban feltűnően megnőtt a nemzeti színű zászlók használatának hangsúlyossága; a násznép tagjainak mellére tűzött rozmaringszálakon nemcsak magyar, hanem horvát nemzeti színű szalagokból is kötnek apró masnikat. Mindkét nemzet zászlaja, általában összekötve, jelen van a lakodalomnak helyszínt adó teremben, akárcsak a lakodalmi menetben. A vacsora előtt mindkét nép himnusza elhangzik.

Az emberi élet fordulóihoz kötődő szokások módosultak legkevésbé. A temetés továbbra is olyan alkalom, melyen azóta sem lett kevesebb a résztvevők száma, s a temetési szertartás menete sem változott meg, kivéve, hogy a halottat már a temetők halottasházából helyezik örök nyugalomra.

A sírkertek képének változása már az 1970-es évektől megkezdődött, rendezettebbé váltak, ápoltabbak lettek a sírok, a korábban állított fejfák azonban fokozatosan eltűntek. Amikor elenyésztek, már nem állították vissza őket, hanem helyükre műkőből készült sírköveket helyeztek el. A maradandóság és a kompenzáció jegyében készülnek, hogy lássa a közösség, a családtagok: a hozzátartozók még halála után is becsülik az elhunytat és áldoznak rá.

A halottak napi szokások felekezetektől függetlenül az egységesülés jegyeit mutatják. Mind a katolikus, mind a református temetőkben gyertyákat gyújtanak.

A háború hozzájárult a halottkultusz felerősödéséhez, azonban a megváltozott társadalmi-politikai légkör is lehetővé tette, hogy az első világháborúban elesetteknek az emlékműveit helyreállítsák (Sepse, Csúza, Laskó, Kopács), vagy a második világháborúban a partizánok által kivégzettek, egyáltalán mindazok emlékét ápolják, akikért nem szólt a harang. Vörösmarton például 2007-ben piramis alakú, *Akikért nem szólt a harang* feliratú emlékművet avattak. Felállításával a második világégés áldozataira emlékeztek, azokra, akik a német koncentrációs táborokban vagy a háborúban haltak meg, valamint azokra a magyarokra és németekre, akiket a partizánok 1944-ben gyilkoltak meg, vagy a háborúban katonaként haltak meg, valamint azokra a zsidó áldozatoknak, akiket megöltek, vagy a náci táborokban fejezték be életüket.

A névnapozásoknak 1991 előtt is még volt erős hagyománya: a háborús évek alatt azonban kimentek a divatból, hiszen senkinek sem volt hozzá kedve, ugyanis csonka családok maradtak otthon, alig akadt

olyan, amelyikből ne menekült volna el valaki. 1997 után a szokás inkább családi körbe szorult vissza.

A jeles napok, ünnepi szokások cselekményrendszere a hét esztendeig tartó háború alatt megfakult, szegényesebbé vált vagy teljesen eltűnt. Korábban a húsvét másnapjához kötődő locsolkodás megszűnt. Mivel a háború alatt tilos volt a rét látogatása, a május elsejei faállítás is emiatt hét esztendőn keresztül elmaradt. A háborút követően azonban Drávaszög-szerte a régi hagyomány szerint került rá sor: a természet újjászületésének, a szerelem kinyilvánításának szimbólumaként május elsejének reggelére a legények kedvesük háza elé állítják a színes szalagokkal, italosüveggel feldíszített karcsú, magas fát. A szokáskör Újbezdánban, Sepsén még bővült is, ugyanis a falu közepére állított májusfát a hónap utolsó napján kitáncolják: népes közönség jelenlétében népviseletbe öltözött fiúk, lányok körbe táncolják, közben három-négy markos legény kiássa. Sor került több népszokás feltámasztására is. A Drávatáj[2] szerkesztősége például kopácsi lányok segítségével 2004 decemberében felelevenített néhány Luca-napi szokást, bemutatta őket a televízió nézőinek, hogy kedvet ébresszenek gyakorlásukhoz.

1997 után évről évre jobban terjedő új szokás a mindenszentek előestéjéhez kötődő (okt. 31.), idegenből érkező Halloween. A falvakban elsősorban boszorkánynak álcázott gyerekek járnak házról házra, kezükben töklámpásokat visznek, melyekkel némely porta kerítése is fel van díszítve. Ahova bezörgetnek, a háziak édességgel kínálják meg őket.

A háborús esztendők hatására elhalt farsangi szokás újjáélesztésére a daróciak mutattak először példát: az 1960-as években a Drávaszög több településén a farsangi szokáskör fontos eseménye volt a kakasütés. Mára azonban Daróc feltámasztott hagyományaként nevezetes idegenforgalmi eseményévé fejlődött. A kakasjelmezekbe öltözött felvonulók megjelenésére évről évre többen kíváncsiak. A felvonulás után a falu központjában került sor a kakasütésre. Ehhez már nem élő kakast – ez is a változás eredménye –, hanem csak egy műanyag kakasfejet állítanak le a földbe. A vállalkozóknak bekötött szemmel és egy kézben tartott hosszú bottal kell eltalálni. Akinek ez sikerül, az a nap győztese. A 2008-as kakasütés már falunapként került be a köztudatba. Este bálra került sor, akárcsak korábban, ahol az estebéd sem változott – 2007 óta kísérőrendezvényként a főzőversenyen készült kakaspörköltet szolgálják fel.

[2] Magyar nyelvű horvátországi tévéműsor

A délszláv háború előtt elsősorban a római katolikus vallásúak körében ismert volt a középkori Márton, Tours püspökének tisztelete, elsősorban a gazdasági év zárónapjaként tartották nyilván az emléknapját, valamint időjárásjelző regula is kötődött hozzá: Márton-naptól (nov. 14 -től) megjön a hideg, érkezik a tél, ha a Márton napján elfogyasztott libának a mellcsontja vörös, sok hó várható. A 21. század első évtizedében Pélmonostoron az ottani magyar Katolikus Nőegylet kezdeményezésére évente megelevenítik a szent legendáját, aki római lovas katonaként megosztotta köpenyét egy nélkülöző koldussal. Márton ettől kezdve megtért, a szegények gyámolítója lett, és Istent szolgálta. Az esemény lampionos felvonulással kezdődik, majd a város főterén eljátszszák a nevezetes jelenetet.

A települések többsége arra törekszik, hogy találjon olyan jeles napot, amely a közösség számára találkozási és szórakozási alkalmat teremthet, ezenkívül olyan vonzerővel rendelkezik, hogy a szomszédos vagy távolabbi településekről is érkezzenek érdeklődők – a jeles napi szokást idegenforgalmi látványosságként szervezik. Hasonló hagyományteremtő szándékkal szerveződnek a nyári aratási ünnepségek, bár a paraszti közösségben valamikor fontos eseményre csak néhány dekorációként felhasznált búzakalász utal, vagy az alkalmi szabadtéri színpadon az aratásra, a kenyérgabona cséplésére mindössze a szalmabálák emlékeztetnek. Másutt, mint Csúzán, aratóbált rendeznek. Hozzá kötődik a szalmababa állítása is, melyet a háború alatt menedékesként láttak. A faluvég Vízálló nevű részén magyarországi ötlet nyomán bepréselt, henger alakú szalmabálákból formáztak meg a nagyalakú babafigurát, melyet felöltöztettek az aratóbál kezdetére. Amikor elkészült, a település tánccsoportja körbetáncolta, s utána kezdődött a báli mulatozás.

A háború után feleleventették a szüreti mulatságokat a szőlőtermő falvakban: fiatalok délután népviseletbe öltöznek, feldíszített lovas kocsikra szállnak, vagy nyeregbe pattannak. Zenekar kíséretében menettáncot járó társaikkal végigvonulnak a főutcán összegyűlt kíváncsiskodók előtt. Az esti bál idejére a művelődési ház nagytermét szőlőfürtökkel és apróbb tárgyakkal díszítik fel, amelyekre a csőszlányok és a csőszfiúk árgus szemmel vigyáztak. A báli vendégek ennek ellenére megpróbálnak valamit ellopni. Ha rajtakapták őket, bírságot kell fizetniük. Szinte az összes régi elem visszaköszön a régi szokásból.

A fiataloknak az egyik legjelentősebb mulatsága a konfirmandusok részére szervezett áldozó és a ballagóbál. Elsősorban Laskón támasztották

fel az áldozócsütörtök napjához, Jézus Krisztus mennybemenetelének ünnepéhez kapcsolódó szokást, amikor a drávaszögi református gyülekezetekben a konfirmandusok vizsgáját tartják. Az ifjak elmondják fogadalomtételüket, amit lelkészük megerősít. A bál szervezői az általános iskolások hetedik osztályosai. A délután tartott táncmulatság belépőjegyeiből, az eladott üdítő és sütemény árából befolyt pénzt a konfirmandusok közös kirándulására költik. A másik eseményre, a ballagóbálra június derekán kerül sor, amikor befejeződik az oktatás az általános iskolák nyolcadikosai számára: Vörösmarton, Laskón ünneplőbe öltözve, virágcsokrokkal vonulnak végig iskolájuk folyosóin a *Ballag már a vén diák* éneklése közben, majd ünnepélyesen elbúcsúztatják őket. Az esemény legmélyén a felnőtté válás beavatásának rítusa húzódik meg. Ugyanez az esemény négy esztendővel később megismétlődik azok számára, akik az eszéki magyar középiskolában folytatják tanulmányaikat.

Előzmények nélküli a hajdani halászfalu kezdeményezése, a kopácsi halásznapok: az első halászrendezvényre a település civil szervezeteinek kezdeményezésére közvetlenül a délszláv háború, a reintegrációt követő esztendőben, 1998-ban került sor. Évről évre több ezren keresik fel a szeptemberi hétvégi kulturális és kulináris rendezvénysorozatot. A gasztronómiai rész fő látványossága a hagyományos halételek elkészítése.

Jellemző a szokások, hagyományok átvétele is, a máshonnan vett „rendezvényminta" meghonosítása: a háborút követő években a magyarlakta favakban – nyilvánvalóan magyarországi hatásra – falunapokat kezdtek tartani. Kulturális műsorszámok, helyi ételféleségek felszolgálása gazdagítja ezeket az eseményeket. A háború alatt keletkezett szétszórattatás következményének is lett közösségi eseménye: több településen megszervezték az elszármazottak találkozóját.

A drávaszögi települések közül eddig Karancs az egyedüli, mely az idegenforgalmi szövetségtől elnyerte az „etno" (népi) címet, azaz a falusi turizmus reklámozásakor használhatja ezt a kifejezést a turisták csalogatására. Ennek fejében különféle népi szokásokat elevenít fel. Több település a különféle kulináris jellegű rendezvényeken keresztül igyekszik magára terelni a figyelmet. Nemcsak a helyiek, hanem a környékbeliek érdeklődésére is számítanak: van kakaspaprikás-főzőverseny; Sepsén 2007 augusztusában hagyományteremtő szándékkal pacalfőző versenyt rendeztek. A gasztronómia nyújtotta élvezetek, a találkozási alkalom mellett többnyire közösségi törekvés is beágyazódik ezekbe a rendezvényekbe.

Mind a feleleventett régi, mind az új, átvett rítusoknak, kezdeményezéseknek elvitathatatlan fontos eleme, hogy az azonosságtudat, a mi tudat közös megélését és erősítését kívánják szolgálni. A háború befejezését követő két évtizedben láthatóan folyamatos a társas kapcsolatok helyreállítása és lassú átalakítása, módosulása, azonban még hosszabb időnek kell eltelni ahhoz, hogy kiderüljön, a meglazult közösségek tagjai miképpen értelmezik ezeket az önszerveződő folyamatokat, s az új események köré csoportosított ünnepek, szokások, rítusok mennyire lesznek hatásosak és maradandóak. Ennek ellenére az a törekvés látszik beigazolódni, hogy a sokat emlegetett 24. óra nem úgy következik be, ahogy sokan gondolják. Népünk megmaradt vagy elhalványult hagyománykincs foszlányai is alkalmasak egy szétszóródó közösség újbóli összetartására, megújulására, ha kell, restaurációjára. Ha a szokáskörből ki is hullik valami, közmegegyezés révén annak helyét valami új vagy megújított is elfoglalhatja, ahogy erre szép számmal akadnak példák. A közösségtől függ, miképpen érzi azt magáénak, és mennyire tartja majd fenntarthatónak.

Válogatott helytörténeti és néprajzi bibliográfia

ARDAY LAJOS szerk. 1994. *Fejezetek a horvátországi magyarok történetéből (tanulmányok)*. Budapest: Közép-Európa Intézet–Teleki László Alapítvány.

BALASSA IVÁN 1989. *A határainkon túli magyarok néprajza.* Budapest: Gondolat Kiadó.

BARANYAI JÚLIA 1961. *Gyertyafény – Laskó, egy régi magyar falu krónikájából.* Őrisziget / Siget in der Wart: Sziget.

BARANYAI JÚLIA 1976, 1977. *Vízbe vesző nyomokon.* Újvidék: Forum Könyvkiadó.

BENCZE SÁNDOR–KEL JÓZSEF 2009. Kórógyi tükör 1–5. *Hagyaték* III. évf., 1–5. sz.

BOGNÁR ANDRÁS 1994. A baranyai lakosság etnikai összetételének változása. ARDAY LAJOS szerk. *Fejezetek a horvátországi magyarok történetéből (tanulmányok)*. Budapest: Közép-Európa Intézet–Teleki László Alapítvány. 109–133.

BOGNÁR ANDRÁS 1999. A magyarság természetes szaporulata Horvátországban az utóbbi másfél században. Lábadi Károly szerk. *Rovátkák.* Eszék: HunCro. 5–22.

BÖSENDORFER, J. 1940. Neštomalo a našojBaranji. Osijek.

DEMJÉN KÁLMÁN 1886. Szólásmódok – Baranya megyeiek. *MNyr.* XV. 372–373.
DEMJÉN KÁLMÁN 1887–1888. Tájszók – Drávavidékiek. *MNyr.* XVI–XVII. 283–285., 330–332.; 473–474., 572–573.; 44–45., 185.; 237–238., 424–425.
DEMJÉN KÁLMÁN 1887. Tréfás mondások. *MNyr.* XVI. 134–135.
DEMJÉN KÁLMÁN 1887. Népmondások. Mátyás király és az öreg szántó. *MNyr.* XVI. 187–188.
DEMJÉN KÁLMÁN 1887. Találós mesék. *MNyr.* XVI. 429–430.
DEMJÉN KÁLMÁN 1887. Népmondák. *MNyr.* XVI. 471.
DEMJÉN KÁLMÁN 1888. Történetek. Népdalok. Népmesék. Népmondák. Állatmesék. Népdalok. Gyermekmondókák. *MNyr.* XVII. 43.; 48.; 185.; 278.; 379.; 432.; 472.
DUNAI N. JÁNOS 1997. *Drávaszögi krónika. A Kettős család.* Pécs: Pannónia Könyvek.
DUNAI N. JÁNOS 1999. *Szülőföldem, a Drávaszög.* Zágráb: Horvátországi Magyar Tudományos és Művészeti Társaság–Magyar Egyesületek Szövetsége (MESZ).
ÉGER GYÖRGY 1993. A Drávaszög demográfiai, etnikai és vallási jellemzői a népszámlálások tükrében (1869–1981). *Régió, etnikum, vallás. Demográfiai és településtörténeti tanulmányok.* Budapest: Anonymus.
GÖNYEY SÁNDOR 1944. A Drávaszög néprajzi elkülönülése. *Pécs szab. kir. Város Majorossy Imre Múzeumának 1942. évi értesítője.* Pécs. 38–64.
GÖNYEY SÁNDOR 1944. *Drávaszögi hímzések*. Budapest: A Magyar Néprajzi Társaság és az Országos Magyar Történeti Múzeum Néprajzi Tára.
HRVATSKA BARANJA 1992. *Studia Ethnologica* Vol. 4. Zágráb.
KATONA IMRE 1947. *Csalóka Péter.* Budapest: Szikra.
KATONA IMRE 1972. *Sárkányölő ikertestvérek.* Újvidék: Forum Könyvkiadó.
KATONA IMRE 1996. *Lábánál holdvilág, fejénél napsugár… Drávaszögi és szlavóniai magyar folklór (Tanulmányok, esszék).* Eszék: HunCro.
KATONA IMRE–LÁBADI KÁROLY 1980. *Erdők, mezők, vad ligetek. Drávaszögi magyar népballadák.* Újvidék: Forum Könyvkiadó.
KATONA IMRE–LÁBADI KÁROLY 1986. *Szedem szép rózsámat. Népi mondókák, versek, dalok a Drávaszögből és Szlavóniából.* Újvidék: Forum Könyvkiadó.

KATONA IMRE–LÁBADI KÁROLY 1993. Egy szép dologrul én emlékezem. Csöbrös István kopácsi énekeskönyve. Újvidék: Forum Könyvkiadó.
KELEMEN DÁVID 1997. *Szentlászló.* Összeállította: Kelemen Dávid. Eszék: Horvátországi Magyarok Demokratikus Közössége (HMDK).
KELL JÓZSEF 1994. *Kórógy.* Összeállította: Kell József. Zágráb: HMDK.
KOCSIS KÁROLY 1993. *Az etnikai konfliktusok történeti-földrajzi háttere a volt Jugoszlávia területén.* Budapest: Teleki László Alapítvány.
KONDOR TAMÁS DR. 2007. A magyar nép épített öröksége Horvátországban. *Hagyaték* I. évf., 2–3. sz. 184.
KONDOR TAMÁS DR. 2011. *Őstől maradott… Népi építészetünk nyomában – Drávaszög és Szlavónia.* Pélmonostor: MESZ. 169.
LÁBADI KÁROLY 1982. *Hold letette, Nap felkapta. Drávaszögi magyar találósok.* Eszék: Magyar Képes Újság.
LÁBADI KÁROLY 1986. *Ahogy rakod tüzed. Drávaszögi magyar proverbiumok.* Eszék: HMSZ
LÁBADI KÁROLY 1987. *Kopácsi vízi élet.* Újvidék: Forum Könyvkiadó.
LÁBADI KÁROLY 1992. *Meg vagyok én búval rakva. Ács Gedeon élete és feljegyzései a XIX. századi drávaszögi népéletről.* Újvidék: Jugoszláviai Magyar Művelődési Társaság–Forum Könyvkiadó.
LÁBADI KÁROLY 1993. *Oskolák a régi Drávaszögben.* Pécs: Pannónia Könyvek. Pécsi Tudománytár I.
LÁBADI KÁROLY 1994. *Kopács, a víz melletti falu.* Eszék–Budapest: HMDK–Bereményi Könyvkiadó.
LÁBADI KÁROLY 1994. *Istennek hajlékai a Drávaszögben.* Budapest: Ráday Gyűjtemény. A Ráday Gyűjtemény Tanulmányai 5.
LÁBADI KÁROLY 1996. *Drávaszög Ábécé.* Eszék: HunCro.
LÁBADI KÁROLY 2000. *Istennek népei a Drávaszögben.* Kopács: HunCro –Horvátországi Magyar Református Keresztyén Egyház (HMRKE).
LÁBADI KÁROLY *Laskó.* Budapest: Száz Magyar Falu Könyvesháza. Megjelent a magyar állam millenniumára. 175 p.
LÁBADI KÁROLY 2004. *Szétszóratásban. A drávaszögi magyarság sorsüldözöttsége a háborúban 1991–1998.* Budapest–Zágráb: TIMP Kft. –MESZ. 694 p.
LÁBADI KÁROLY 2007, 2012. *Boranyja. A drávaszögi szőlészet és borászat kultúrhistóriája.* Pélmonostor: MESZ. 208 p.; *Boranyja – Majkavina. A drávaszögi szőlészet és borászat kultúrhistóriája.* Magyar nyelven 2., változatlan kiadás. Horvát nyelven 1. kiadás. Pélmonostor, 200 p.

LÁBADI KÁROLY 2008. *Várdaróc – a rét melletti falu.* Eszék–Várdaróc: HunCro. 108. p.
LÁBADI KÁROLY 2008. Drávaszög Lexikon. Eszék–Budapest: HunCro–TIMP. 576 p.
LÁBADI KÁROLY 2009. *Élet a háború után. Etnikai, néprajzi és kulturális jelenségek a horvátországi magyarság körében az 1991-es déli szláv háború után.* Budapest: Mackensen. 122 p.
LÁBADI KÁROLY 2010. *Kopács, a víz melletti falu.* Második, átdolgozott, bővített kiadás. Eszék: HunCro Sajtó- és Nyomdaipari Kft. 632 p.
LÁBADI KÁROLY 2011. Laskó könyve. Laskó: Helyi választmány. 315 p.
2012 Kopács, a mesés falu. A bevezetőt írta Lábadi Károly. Mesetipológia: Raffai Judit. HMDK, Eszék 640 p.
LÁBADI KÁROLY 2012. *Egyházak Alsó-Baranyában és Szlavóniában.* Eszék: HunCro Médiaközpont Kft. 710 p.
LÁBADI KÁROLY 2013. *Reformátusok Laskón.* Laskó: A Horvátországi Református Kálvini Keresztyén Egyház Laskói Püspöki Hivatal. 89 p.
LÁBADI KÁROLY–LÁBADINÉ KEDVES KLÁRA 2012. *Daróc könyve.* Eszék: HunCro. 160 p.
LÁBADINÉ KEDVES KLÁRA 1984. *Barkócakoszorú. Alfalusi (drávaszögi) népi játékszerek.* Eszék: HMSZ.
LÁBADINÉ KEDVES KLÁRA 1989. *Gyingyet-gyöngyöt asszonyának. Drávaszögi (alfalusi) népi mondókák és gyermekjátékok.* Eszék: HMSZ.
LÁBADINÉ KEDVES KLÁRA 1995. *Játékos gyermekélet a Drávaszögben és a Dráva mentén. Játékiskola II.* Budapesti Művelődési Központ.
LÁBADINÉ KEDVES KLÁRA 2000. Napfény volt a ringatója. Kopács: HMRKE.
LÁBADINÉ KEDVES KLÁRA 2013. *Novák Olga, Isten szőlőjének munkása.* Eszék: Pragma–Média Hungarica. Pragma Könyvek 8. 272. p.
PATAKY ANDRÁS 1964. Kopácsi népmesék. *Janus Pannonius Múzeum Évkönyve.* Pécs. 205–221.
PATAKY ANDRÁS 1997. *Rettegő türelem.* Siklós.
PATAKY ANDRÁS 2003. *Délkelet-Baranya a földrajzi nevek tükrében.* Eszék: HunCro d. d. o. 153 p.
PATAKY ANDRÁS *Délkelet-Baranya (Drávaszög) hat évszázados településtörténete, lakosságának nemzetiségi összetétele és változásai.* Eszék: Huncro Sajtó- és Nyomdaipari Kft. 314 p.
PENAVIN OLGA 1968–1978. *Szlavóniai (kórógyi) szótár* I–III. Újvidék: Forum Könyvkiadó.

PENAVIN OLGA 1973. *Szlavóniai hétköznapok.* Újvidék: Forum Könyvkiadó.
PENAVIN OLGA 1978. *Kórógyi (szlavóniai) népballadák, balladás történetek, balladás dalok.* Újvidék: A Magyar Nyelv, Irodalom és Hungarológiai Kutatások Intézete.
PENAVIN OLGA 1983. *Néprajzi tanulmányok.* Újvidék: A Magyar Nyelv, Irodalom és Hungarológiai Kutatások Intézete. Értekezések, monográfiák 7.
PENAVIN OLGA 1984. *Jugoszláviai magyar népmesék* I–II. Budapest–Újvidék: Akadémiai Kiadó–Forum Könyvkiadó.
PINTEROVIĆ, DANICA 1954. Etnografske karakteristike hrvatskih sela u Baranji. Osječki zbornik Br. IV. Eszék: Muzej Slavonije. 75–90.
SZÉKELY ANDRÁS BERTALAN 1994. Horvátországi magyar sors a 90-es években. Szétszóratásban. *Horvátországi Magyarság* I. évf., 8–10. sz.
VÁRADY FERENC 1896. *Baranya múltja és jelenje* I–II. Pécs: Pécsi Irodalmi és Könyvnyomda Rt.

Uništena i ponovno oživljena tradicija Mađara u baranjskom trokutu u Hrvatskoj

Ovaj rad daje uvid u proučavanje narodnih običaja Mađara. Spominju se istraživači 19. stoljeća, poput Gábora Szarvasa, Józsefa Balassa, te učitelja Kálmána Demjéna, Lajosa Császára koji su doprinjeli opisu slavonskog dijalekta. Nakon duže stanke, uz potporu Instituta za regionalna i nacionalna istraživanja 1941. opet se počelo s prikupljanjem građe vezane uz narodne običaje. Olga Penavin je sa svojim studentima prikupljala priče čime je nastavio András Pataky. U 1970-im godinama na ideju Imre Katona i Károlya Lábadija ponovno se počelo s prikupljanjem raznih žanrova, poput balada ili kazivanja što se objavilo i u obliku knjige. U najtežem razdoblju života mađarske zajednice objavljena je knjiga *Drávaszög Ábécé* (Abeceda baranjskog trokuta) (1996) koja u gotovo dvije tisuće natuknica sadrži narodno blago nastalo tijekom proteklih stoljeća. Od završetka Domovinskog rata, mađarska se zajednica trudi putem njegovanja tradicije stvoriti priliku za susret i zabavu, te privući zainteresirane u svoja mjesta.

SZÉKELY ANDRÁS BERTALAN

A megmaradás krónikása

Az *„Élet a háború után”* című kötetének az ismertetése kapcsán utaltam a sokak által vallott tényre, miszerint Lábadi Károlynak köszönhető, hogy a szűkebb pátriája, a Drávaszög a magyar régiók között az egyik legfelkutatottabbnak mondható a népélet tekintetében. Hadd tegyem ehhez hozzá, hogy az egész horvátországi magyarság kulturális örökségét megismertetendő is Professzor úr tette le a legtöbbet a népcsoportja s az egyetemes magyar közösség szellemi asztalára.

Az eddigi életmű imponáló e tekintetben: a huszonhét önálló kötetének, a több tucatnyi tanulmányának, az ezernél több cikkének a döntő hányada e tájra összpontosít. Az *Új Magyar Képes Újság*, a *Horvátországi Magyarság*, a *Rovátkák*, az *Acta Hungarica Universitatis Essekiensis* című periodikák meghatározó személyisége. Nevéhez fűződik az eszéki *Juraj Josip Strossmayer Egyetem Magyar Nyelvi és Irodalmi Tanszék*nek a megalakítása, amelynek az első vezetője is volt, s ami által teljessé vált az alsóbaranyai és szlavóniai nemzetrészünk anyanyelvű nevelésének-oktatásának a vertikuma, az óvodától az egyetemig. Alapító elnöke a *Pragma Horvátországi Magyar Tudományos és Művészeti Kör*nek is.

A nyugat-bácskai Bácsgyulafalván született, Szabadkán érettségizett, Újvidéken, Pécsett oklevelet szerzett tudós és tanár az anyaország több városának (Pécs, Gödöllő, Vác) a múzeumügyére, felsőoktatására és tudományos életére is rányomta a bélyegét. Debrecenben és Zágrábban néprajztudományi PhD és akadémiai doktori fokozatot szerzett. Munkásságát mindkét országban szakmai és közéleti díjakkal jutalmazták.

Lábadi Károly munkásságában a számos részterület feldolgozását, immár jó néhány éve, a szintetizáló, nagy kötetek követik. Elég, ha csak a *Kopács*ot és *Lask*ót bemutató monográfiákra, a *Drávaszög Ábécé*re és *Lexikon*ra gondolunk, vagy a legutóbbi déli szláv háború magyar sorsüldözöttségét dokumentáló *„Szétszóratásban”* könyvére. Mondhatjuk: az *„Istennek népei a Drávaszögben”* kötetében elkezdett vallás- és egyháztörténeti összegzése továbbfejlesztésének tekinthető az elmúlt évben megjelent *„Egyházak Alsó-Baranyában és Szlavóniában”* című 710 oldalas nagymonográfia. A következőkben ez utóbbi kötet értékeire szeretném a figyelmet ráirányítani.

Nem kétséges: a vallás mindenkor a magyarságot, a megmaradást is jelentette azon a vidéken. Az auktorok a hitbéli dolgaik mellett a tudományokat, a szépirodalmat is művelték, nem is akármilyen fokon! A könyv a két nagy – a katolikus és a református – történelmi egyház és a nazarénus mozgalom sokoldalú bemutatására, hatásának, megtartó erejének a nyomatékosítására törekszik. Kiviláglik az oldalairól, hogy e két tájon az egyetemes magyarság szempontjából is jelentékeny kulturális javak születtek. A vidék tudós lelkészei magyar nyelvű irodalmat teremtettek a legkülönbözőbb műfajokban, zsoltárfordításokkal gazdagították az anyanyelvű hitbuzgalmi literatúránkat.

A **római katolikusság**ot elénk táró nagy egységből kiderül, hogy már Péter és Pál apostolok is a közelben hirdették az evangéliumot. Sok érv szól amellett, hogy Szent István királyunk kőtemplomot építtethetett Vörösmarton, Hercegszőlősön, Laskón és Kopácson, részben a római erősségek széthordott köveiből. Az oklevelek tanúságai szerint a XV–XVI. században az itteni oskolák diákjai Európa híres egyetemeire is eljutottak, hogy azután hazatérve, itthon kamatoztathassák a tudásukat. Lám, ők – ellentétben egynémely mai kortársukkal –, ezt természetesnek gondolták…

A szerző tizenöt településen tekinti át Isten katolikus hajlékait Alsó-Baranyában, majd négy kiemelkedő lelkipásztor (Laskai Demeter, Laskai Osvát, Vörösmarti Mihály és Újlaki Kornél Dezső) munkásságába nyújt bepillantást. Ezt követi az egyház helyi szerkezetének a vázlata, majd a hívősereget bemutató vallásdemográfia a XVIII–XX. század között, települések szerinti bontásban. Rámutat, hogy az utolsó évtizedekben a magyar papok hiánya az anyanyelvű vallásgyakorlat visszaszorulását eredményezi.

A 470 esztendeje jelenlévő **reformátusság** az itt élő emberek gondolkodását mindig befolyásolta. A délvidéki reformáció kálvinista bölcsője a Drávaszögben és Szlavóniában ringott a XVI. századi magvetést követően. Ahogy Lábadi utal rá, *„három századon keresztül nevezetes és jeles prédikátorok fejtették ki tevékenységüket ezen a vidéken. Újlakon Bibliát fordított Tamás és Bálint, e táj a szülőföldje Veresmarti Mihály hitszónoknak, vagy erre hirdette az evangéliumot Kákonyi Péter, a hercegszőlősi jeles énekszerző. Laskó egész seregnyi nevezetes férfiút adott a magyarságnak. Befogadta Sztárai Mihály neves református prédikátort, szülővárosa Laskai Csókás Péternek, reneszánsz tudósnak, a tíznyelvű Calepinus- szótár magyar része szerkesztőjének, valamint*

Laskai Jánosnak, az Ezópus-mesék fordítójának és másoknak. Az 1848-49-es forradalom és szabadságharc bukását követő tizenkét éves száműzetését követően ide tért haza Ács Gedeon, Kossuth papja, a neves naplóíró-krónikás, ide adta vissza lelkét teremtőjének a Shakespeare-fordító Ács Zsigmond tiszteletes." Megállapítása szerint az ott élő magyarság *„minden krízishelyzetben őrködött a hit ősi erkölcsi értékei felett, és munkálkodott az identitás-, a magyarságtudat megőrzésén."*

Sztárai Mihály 1544-ben már anyanyelven szólt a török és a magyar urak által egyaránt megnyomorított néphez. Kivételes képességeiről kissé később szólnék. Teológiailag a meglévő huszita alapokra, társadalmilag pedig arra a parasztpolgár rétegre támaszkodhatott, amely a szőlészetből, dunai halászatból teremtett jólétet, tartott fenn iskolákat. Páratlan az egyháztörténetben, ahogy hét év alatt százhúsz – akkor még lutheránus – gyülekezetet alapított a térségben. Mivel ő és munkatársai jól beszéltek horvátul, a horvát ajkúak egy részét is sikerült megnyerniük az új tanoknak. A török a katolicizmust tekintette fő ellenségének, a protestantizmus irányában nagyobb toleranciát tanúsított. Sztáraiék szenvedélyes hitvitákat folytattak a ferencesekkel, akikkel sokszor kölcsönös fizikai atrocitásokra is sor került.

Kevesen tudják, hogy Veresmarti Gáspár erdélyi püspököt is a Drávaszög adta. A két táj élő kapcsolatát példázza, hogy az idősebb Rákóczi György fejedelem harangot küldött Vörösmartra, erdélyi iskolamesterek meg Misztótfalusi kolozsvári könyvei is eljutottak a Duna–Dráva mellékére. Az 1577. évi hercegszőlősi zsinat idején már akkora volt az egykori pécsi katolikus püspökség protestánssá vált gyülekezeteit magába foglaló szuperintendencia, hogy a pozsegai, a valkói, a felsőbaranyai vagy ormánysági, a mohácsi és a vörösmarti kerület is hozzá tartozott.

A XVII. században, a török kiűzése után egyes mezővárosok elrácosodtak. Az ellenreformáció gépezete részben eredményes volt, ám a reformátusság egyre inkább a magyarság szinonimájává lett azon a tájon. A magyar és a német gyülekezetek reformátussá váltak, a horvátok jó része viszont rekatolizált. Tordafalva/Tordinci a legutóbbi évekig horvát református gyülekezetként működött, az utolsó háború kitörése után – amikor sajnos az ottani magyar egyház is két részre szakadt – ők is saját egyházat alapítottak.

A szlavóniai szórványmagyarság – Kórógy, Haraszti, Szentlászló és Rétfalu népe – a török kiűzése után a szűkebben vett Magyarország

területén kívülre került. Ennek ellenére megőrizte az archaikus nyelvét és néprajzi jellegzetességeit. Trianon és a délszláv háború tovább apasztotta a számukat, a meggyengült öntudat folyományaként, növelvén egyben a többség felé fordulást a körükben.

A monográfia szerzője a táj egyháztörténeti jelentőségéről szólva hangsúlyozza, hogy a Duna-menti Egyházkerület őse: a Baranyai Református Egyházkerület 1544-ben született, Sztárai jóvoltából. Halála idején, az 1570-es években a reformátusság a területen élők háromnegyedét tette ki. A XIX. században az Alsó-Baranyai Egyházkerület Bács-Bodrog vármegye kilenc gyülekezetét is magában foglalta. Trianon a területi szétszabdalás mellett az anyanyelv üldözését (a magyar településnevek, egyházi énekek stb. betiltását), lelkészek kiutasítását is magával hozta. Az új jugoszláviai református egyház első püspökéül Ágoston Sándor, korábbi kórógyi lelkészt, majd esperest választották meg.

Az ő 1930. évi esperesi vizitációja jól jellemzi a táj kivételes szerepének a hangsúlyozása mellett a korabeli viszonyokat: *„Egyházmegyénknek bármelyik vidékén járunk, a reformátusság sehol sem számottevő tényező, egyedül Baranyában. Baranya jellege: a reformátusság (…) Bármennyire megfogyatkozott is számbelileg a baranyai reformátusság, a múlt még most is fenntartja tekintélyét. Azonban kiapadhatatlan kincstárak nincsenek. Baranya múltja sem kiapadhatatlan kincstár, sőt már nagyon is fogytán van. 'Csak az úrnak nagy kegyelme, hogy még nincs végünk.' (…) A templomok azért konganak az ürességtől, mert ötször akkora gyülekezetre vannak szabva (…) Baranyában két sötét folt van. Egyik az egyke bűne, mely ott sem csupán református, hanem közös minden felekezettel és nemzetiséggel. Másik az alkohol."*

1941-től néhány évig ismét az anyaországhoz tartozhatott a terület, majd a partizánok bevonulása után újólag Jugoszláviához. A szenvedések sora az 1991-ben kitört háborúval folytatódott: hét bibliai éve telt e népnek halálfélelemben a szerb megszállás alatt, ezreknek pedig a menekültlét keserű kenyere jutott. Válsághelyzetben nem ritka tünetként a református egyházban is meghasonlás következett be: két egyház működött egyidejűleg, az egyik püspökkel, a másik szuperintendenssel az élén, Tordafalva horvát hívei pedig leváltak. A folyamatosságot természetesen biztosítani kellett, úgy a megszállt területen, mint az emigrációban, továbbá Horvátország szabad területein. 2011 márciusában a *Horvátországi Református Keresztyén Kálvini Egyház* püspökévé Csáti Szabó Lajos laskói lelkészt választották, főgondnokává pedig Kel Jó-

zsef kórógyi polgármestert. Az októberi beiktatásukat Bölcskei Gusztáv, a Magyarországi Református Egyház zsinatának püspök-elnöke végezte, más elszakított területek magyar püspökeinek a jelenlétében.

Külön fejezetből tudhatjuk meg, hogy a XVI. század legnevezetesebb zsinatára a hercegszőlősi templomban került sor, Veresmarti Illés püspöksége idején, 1576. augusztus 16–17-én. A jelen volt negyven prédikátor szerkesztette meg a *Hercegszőlősi Kánonok*at, amelyek nemcsak akkor és az egyházkerületben, hanem később és az egész ország reformátussága körében hatottak. A törvénykönyv előkészítésében Szegedi Kis István, majd a halála után Skaricza Máté játszott kulcsszerepet. A Kánonok egyetlen megmaradt, kinyomtatott példányát a Ráday Könyvtár őrzi.

Isten alsó-baranyai és szlavóniai hajlékainak az általános építészettörténeti, a templombelsőket, harangokat, egyházművészeti emlékeket is magában foglaló leírását egyenként olvashatjuk a kötetben. Lábadi Károly szeretetteli lokálpatriotizmusa, de szépirodalmi igényű íráskészsége is jól nyomon követhető a legnagyobb lélekszámú gyülekezet bemutatása során: *„A Drávaszög népe a gyermekbeszéd kedvességével a dombot dörömbnek nevezi. Laskó falu közepén is magaslik egy ilyen. Rajta épült fel a templom, s körülötte sorakoztak a legrégibb házak. Nemcsak a település magja sarjadt ki ezen a helyen, hanem itt ringott azoknak a Laskaiaknak is a bölcsője, akiknek híre-neve külhonig eljutott, s akiket máig számon tart az irodalom vagy a művelődés története. A tájban minden sorsfordító változás ezen a dörömbön kezdődött. A ferencesek kolostorából erről a pontról indultak el az első tanult Laskaiak, hogy a nekik adott biztos szellemi alapjukra a tudományokból építsenek tágas házakat. Az itt álló templomból űzte el megérkezésekor a barátokat Sztárai Mihály, a reformátor. A dörömbön prédikált legelőször, s rajta toborzott magának híveket. Zsoltáréneklő hangja és állítólagos szép hegedűjátéka is errefelé hallatszott, akárcsak az általa szerkesztett iskoladrámák bátortalan magyar nyelvű párbeszédei, és a hallgatóság lelkesedése valahol ugyancsak e környéken visszhangzott. Ez a dörömb olyan, akár fákban az évgyűrűk: egy régóta tartó emberéletben sem mérhető idő nyomot gyűjtögető kulisszája.”*

Ahogy a katolikus részben, a reformátusoknak is végigkövethetjük a településekre bontott vallásdemográfiáját 1782-től, az első népességösszeírás évétől, egészen 2001-ig. Ezt követi ötvenhat olyan írástudó prédikátor tevékenységének a felmutatása, akik a születésük vagy szol-

gálatuk alapján beírták magukat az egyház, az iskolák és az irodalom históriájába. Az üldözés, üldöztetés, ökumenizmus témakörét is külön fejezet taglalja. Érzékletesen megelevenedik a XVI. századi vallási disputák világa, amelyekben a katolikusok és reformátusok mellett az antitrinitáriusok is részt vettek, a beglerbégek pedig egymás ellen igyekeztek kijátszani a feleket. Néprajzilag érdekesek az itt közölt vallás-csúfolók.

Az ökumenét a 90-es évek megszállása szükségszerűen hozta magával: az egyetlen helyben maradt keresztyén lelkész, a laskói református pap, felekezetre és nemzetiségre való tekintet nélkül fogadta templomaiba a híveket, szolgáltatta ki a sákramentumokat. A zömében szándékolt háborús pusztítások egyaránt érintették a katolikus és a református templomokat. Nehéz megrendülés nélkül olvasni az ezekről szóló tudósításokat, nézni a fotódokumentumokat, mint ahogy a remény tölthet el bennünket az anyaországi és horvát forrásokból újjáépült isteni hajlékok láttán.

Sokak számára teljesen ismeretlen a **nazarénus** közösség belső élete, amely szintén visszaköszön a könyv lapjairól. Az ApCsel 24,5 alapján a zsidók a Pál apostolt követőket nevezték így. A XIX. század elején Svájcban alapított irányzat nyomán, a szabadságharc leverése után, főleg a Délvidéken – Pacséron, Ómoravicán, a Drávaszögben és Szlavóniában – jöttek létre e bibliás csoportok. Jellemzői a felnőttkeresztelés / lemerítés, a „ne ölj!" parancsa jegyében a fegyveres szolgálat és eskütétel megtagadása, a nagyfokú összetartás, a vagyonközösség, a terhességmegszakítás elvetése. Ez utóbbi gyakorlat pozitívumát az egykéző református vidéken még a másvallásúaknak is el kellett ismerniük.

Mivel mind a katolikusok, mind a reformátusok konkurenciát láttak a megjelenésükben, a hatalom pedig a szolgálatmegtagadást ítélte károsnak, egyaránt üldözték a mozgalmat. Már az 1880-as években testileg fenyítették, kiutasították őket, a gyermekeiket kényszerkeresztelésnek vetették alá rendőri segédlettel, hatósági eljárást is foganatosítottak ellenük. Ennek ellenére főként a szegényparasztok, az idősek, az elesettek, a nők körében terjedtek a puritán hitelveik. Számuk sohasem haladta meg az ezret. Maroknyian ma is gyakorolják a vallásukat, főként a magyarországi hittestvéreik segítségével.

A kötet Téka címszó alatt *szöveggyűjtemény*t közöl a táj sokoldalú literatúrájából. A teljes terjedelem egyharmadát meghaladó egységben

hitbuzgalmi irodalom, verses históriák, bibliai feldolgozások, iskoladráma, levelek, naplórészlet, néprajzi leírások, *A velencei kalmár* fordítása, Arany János erről szóló műbírálata, novella, keresztyén etikai mű, igemagyarázat és egyháztörténeti írás egyaránt található. Fontos eligazító az egész monográfia *irodalomjegyzéke*, valamint a német, angol és horvát nyelvű *rezümé*. A szövegközi fekete-fehér fényképek mellett növeli a könyv értékét a 42 színes képmelléklet.

Sajnos, az anyaországiaknak csak a kisebb hányadában tudatosult, hogy *a horvátországi magyarság a legveszélyeztetettebb határon túli magyar nemzetrész*! A Trianon előtt ezen a területen élt 124 ezer magyarból mára mindössze 14,5 ezren maradtak… A mostani munka, valamint Lábadi Károly e vonatkozásban egyedülálló, egész munkássága e néptöredék múltbeli értékeinek és mai sorskérdéseinek a tudatosítását szolgálja.

A professzor egyháztörténeti kötetének a jelentőségét Bölcskei Gusztáv püspök az Ajánlásában nem véletlenül méltatja így: *„Ajánlom ezt a művet magunknak. Nekünk van szükségünk rá, akikben többékevésbé már elhalványodott az a tudat, hogy amikor a Dráva mentén élt és élő egyházakról van szó, akkor saját nemzetünk történetéről és jelenéről van szó (…) Fontos küldetést teljesít ez a könyv is, amikor emléket állít annak a küzdelmes helytállásnak, amellyel a Drávaszögben élt és élő nemzettársaink segítenek bennünket abban, hogy tudjunk megálljt parancsolni a szétforgácsoló és szétziláló erőknek."* Dr. Ladányi Sándor egyháztörténész, egyetemi tanár pedig az Utószavában mutat rá, hogy Lábadi Károly *„a tőle megszokott magas tudományos színvonalon, de ugyanakkor közérthető nyelven ír–tanít– példát mutat."*

Személyesen is hadd kívánjak neki lankadatlan kitartást, erőt, egészséget, hitet. Bár lassan kialakul az ezt szolgáló intézményrendszer, talán nem túlzás őt a magyarságtudomány pótolhatatlan, egyszemélyes horvátországi intézményének neveznem. Közös magyar érdekünk, hogy még sokáig folytathassa a művelődéstörténet, a néprajztudomány, a hely-, vallás és intézménytörténet terén, valamint a kisebbségben nem ritka „mindenesi" minőségében, más humán szakterületeken is az áldásos munkáját.

(Lábadi Károly 2012. Egyházak Alsó-Baranyában és Szlavóniában. Eszék: HunCro Médiaközpont. 710 p.)

Kroničar opstanka

Autor želi skrenuti pozornost na životno djelo trenutno najvećeg istraživača mađarske manjinske zajednice u Hrvatskoj. Etnolog i povjesničar edukacije Károly Lábadi osnivač je Katedre za mađarski jezik Filozofskog fakulteta Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera čiji je bio voditelj sve do nedavno. Upravo se njemu može zahvaliti što je njegova uža domovina, baranjski trokut jedan od najistraženijih od svih ostalih mađarskih regija po pitanju svakodnevnog života naroda i kulturne ostavštine. Doktorat znanosti s područja etnologije i akademski doktorat znanosti stekao je u Debrecenu i Zagrebu. Predaje na Sveučilištu Szent István u Gödöllő. Od gotovo trideset izdanja ovog znanstvenika u ovom se radu osvrće na ono posljednje pod naslovom „Crkvene zajednice u južnoj Baranj i Slavoniji", monografiju od 710 stranica koja se sadržajno koncentrira na crkvene vrijednosti i one vezane za crkvenu povijest.

LEHOCKI-SAMARDŽIĆ ANNA
J. J. Strossmayer Tudományegyetem
Bölcsészettudományi Kar
Magyar Nyelv és Irodalom Tanszék

A horvát nyelv hatása a drávaszögi magyar nyelvre

„…a társalgási kódkeverés nem egyszerűen két nyelv véletlenszerű keverése, pl. lustaság, tudatlanság vagy a kettő valamilyen kombinációja, hanem normák írják elő, hogy a beszélők milyen módon használják a két nyelvet."
(Borbély 2014: 68)

A horvátországi magyarság nyelve, az ún. baranyai beszéd, óriási vitát okoz a horvátországi magyarság körében. Sokan túlzottnak és fölöslegesnek tartják a kölcsönzött szavak használatát, mások meg szükségesnek érzik ezeket. Jelen dolgozatban a „baranyai beszéd" lexikai különlegességeit mutatom be, abból csak a hivatali és az oktatásban használt szaknyelv egyes példáit hozom. Ez az a két témakör, amelyben legjobban lehet érezni a horvát nyelv hatását. A példamondatok interjúk alapján készültek, vagy az Eszéki Egyetemen tartott kurzusok zárthelyi dolgozatainak anyaga. Az interjúalany származásának települése és kora két új dimenziót ad a nyelvi anyagnak, és egy további stilisztikai és grammatikai kutatást is ösztönözhet.

Kulcsszavak: baranyai beszéd, nyelvi kölcsönzés, kétnyelvűség, a nyelv tisztasága

Bevezetés

A horvátországi magyarság nyelve a közmagyar nyelvben ismert, a korábbi időszakokban átvett szláv elemeket[1] is tartalmazza. Ebben a régióban viszont olyan horvát szavakat és kifejezéseket is használnak, amelyeket a közmagyar nem ismer. Ezek az etimonok lesznek jelen dolgozat tárgyai, mivel kölcsönzésük és használatuk egészen különleges okokra

[1] Például: kasza, barát, villa, galamb, tompa, szent, péntek stb.

utal. Az írásomban elemzett nyelvi anyag legnagyobb része a honvédő háború[2] alatti és utáni időszakban került a horvátországi magyarság nyelvébe. Ehhez az íráshoz interjú formájában gyűjtöttem anyagot elsősorban a magyar anyanyelvű egyetemi hallgatóimtól és gimnazistáimtól, és a Dél-Baranya déli falvaiban[3] élő beszélőktől. Minden példamondatnál zárójelben szerepel a beszélő származási helye és kora.

A feldolgozott szavak és kifejezések a mai napig óriási vitát okoznak a horvátországi magyar értelmiségi körökben, és éppen ezeket szokták alapul venni, amikor az ún. baranyai beszédet[4] „romlott magyarnak" nevezik. Ezúttal a horvát nyelvből kölcsönzött szavak és szókapcsolatok példáján igyekszem bizonyítani, hogy a „baranyai beszéd" nem romlott attól, hogy szavakat kölcsönöz, hanem annyival gazdagabb, hiszen a nyelvi kölcsönzés két-, illetve többnyelvű közösségekben egy teljesen természetes nyelvi jelenség (Benő 2008: 14; Borbély 2014: 57; Crystal 2003: 361–412; Lanstyák 2006: 107).

I. A „baranyai beszéd"[5]

A horvátországi magyarok nyelve az egyes korszakok adta körülményektől függően más és más módon változott, miközben különböző nyelvi hatások érték. Ezeket a korszakokat a következőképpen lehet behatárolni:

Trianon előtti korszak (1920-ig)
Trianont követő korszak (1920–45-ig)
Szerb korszak (1920–1941)
Magyar korszak (1941–1945)
Második világháború utáni korszak (1945–1960)
Az oktatási reformok korszaka (1960–1991)
A honvédő háború és a háborút követő időszak (1991–máig)

Az utóbbi lesz e dolgozat tárgya, annak is csak két tematikusan meghatározott szintjét mutatom be: az oktatás és a hivatalok nyelvét.

A horvátországi magyarok nyelvét eddig Penavin Olga (2000) és D. Bartha Katalin (1952) kutatták, de ők is csak a Szlavóniában beszélt

[2] A honvédő háború Horvátországban 1991-től 1995-ig tartott.
[3] Bellye, Kopács, Várdaróc, Laskó
[4] Dél-Baranya lakosai „baranyai beszédnek" nevezik saját nyelvváltozatukat.
[5] Azzal, hogy külön nevet adtak nyelvüknek, bizonyítja, hogy Dél-Baranya lakossága is érzi nyelvük különlegességét a közmagyarhoz viszonyítva.

szigetnyelvekre összpontosítottak. Dél-Baranya mindenféle szempontból mindig a Vajdaság felé gravitált, és a földrajzi közelségük miatt a két nyelv is hasonló nyelvi változásokon ment keresztül. A déli magyar (korábban dél-dunántúli vagy csak dunántúli) nyelvjárások elemeit a határ mindkét oldalán lehet hallani, így a nyelvészeti kutatásokban is gyakran csak déli nyelvváltozatról beszélnek (Kálmán 1966: 74–78). A honvédő háborút megelőző rendszerváltással, és a Jugoszlávia széthullását követő új határok meghúzásával, a magyarlakta területek Horvátországban kulturális, oktatási és egyéb szempontból elszakadtak a Vajdaságtól, az itteni magyarság pedig kénytelen volt magának kialakítani az oktatás teljes vertikumát, megszervezni a kulturális életet, önálló sajtó- és nyomdaipari vállalatokat működtetni, intézeteket és intézményeket létrehozni és vezetni, végül magyar származású értelmiséget toborozni, aki majd a magyar kulturális, társadalmi és politikai élet élén fog állni. Az elmúlt két évtized alatt a horvátországi magyarság száma rohamosan csökkent,[6] emiatt magyarságunk egyfajta újra magyarosítása is elindult, ami nem egy tervezett és központilag irányított folyamat, hanem egy spontán reakció a háború utáni körülményekre. Különböző kulturális és egyéb programok keretén belül, Baranya magyar értelmisége és a kevés különböző ifjúsági szervezetbe toborzott fiatalsága próbálja megtartani a magyar nyelvet és kultúrát olyan falvakban is, ahol háború előtt csak magyar szót lehetett hallani, ma már ellenben sokszor horvátul zengenek az utcák. Az ilyen helyzet nagyobb nyelvi interferenciát, ezáltal szókölcsönzést is okozott, ami miatt a régebben kölcsönzött szavakat is igyekeztük elhagyni nyelvünkből. Viszont hol és hogyan lehetne ebben a nyelvtisztítási folyamatban meghúzni a határt? A vajdasági magyar szomszédok is *szesztrát* mondanak az ápolónőre, *adreszát* a lakcímre és *kuglit* kérnek gombóc fagyi helyett,[7] de ettől nem csökken magyarságérzetük, és nem felejtik anyanyelvüket, sőt ismerik a köznyelvi változatot is, ezzel hangsúlyozzák kétnyelvűségüket, egyben büszkén bizonyítják hovatartozásukat.

---

[6] Népszámlálási adatok alapján tudjuk, hogy 2001-ben 16 595 magyar élt Horvátországban, 2011-ben ez a szám 14 048-re csökkent (lásd: Népszámlálás 2011: http://www.dzs.hr/Hrv/censuses/census2011/censuslogo.htm és Népszámlálás 2001: http://www.dzs.hr/Hrv/censuses/Census2001/census.htm).

[7] Lásd: ht-szótár.

II. 1. A „baranyai beszéd" változásának okai

Minden rendszerváltás társadalmi, politikai, kulturális, ezáltal nyelvi változásokat is vonz maga után. Annak ellenére, hogy Horvátországban (régen Jugoszláviában) meg lett adva a kisebbség nyelvén történő oktatás lehetősége és a nyelvhasználat szabadsága, a horvátországi magyarok sorsa a gyakorlatban másképp alakult. A többségben szláv környezetben működő magyar oktatás általános elemi szinten folyt. Horvátország területén csak egy helyen, Baranya központjában, Pélmonostoron, ott is csak egy középiskolában oktattak anyanyelvünkön, ahonnan a főiskolai vagy egyetemi tanulmányokat magyarul csak Magyarországon vagy a Vajdaságban lehetett folytatni.[8] A honvédő háború után kialakult új határok miatt ez a választási lehetőség is eltűnt, így az otthonhoz jobban kötődő diákok nem mentek Magyarországra tanulni, hanem inkább itthon maradtak, és horvát tannyelvű oktatási intézményekben folytatták tanulmányaikat. A szakmát is csak horvátul lehetett kitanulni, így minden baranyai mesterünk csak horvátul vagy németül ismeri a szaknyelvet. Egyetemi szinten Horvátországban egészen 2007-ig nem is lehetett magyar nyelven tanulni[9] (most is csak magyar nyelvet és irodalmat lehet választani), mégis az eszéki Magyar Tanszék létrehozásával, a fordítói-kommunikációs képzéssel, óriási lehetőség nyílt meg számunkra a leendőbeli horvátországi magyar értelmiség képzését és utánpótlását tekintve.

Viszont milyen hatással volt a nyelvre az az időszak, amikor Baranya lakossága háromfelé szakadt a honvédő háború miatt? Egy részük a megszállt Baranya területén az ország különböző részeiből odatelepedett szerb lakosaival igyekezett egy közös életet kiépíteni, mások Magyarországra menekültek, a harmadik rész pedig Horvátország különböző tájain, leginkább a közeli Eszék városában talált menedéket. A Baranyában maradt lakosság és az Eszékre menekültek erős szláv hatás alatt éltek. Sokan katonának is beálltak a háborúban történtek miatt, a gyerekek horvát, illetve szerb iskolákban folytatták tanulmányaikat, a nem katonaköteles magyarok pedig horvát vagy szerb környezetben kerestek munkát. Írásomban a horvát területekre menekült lakosság nyelvére koncentrálok. Egy idő után, a nyelvük annyira megváltozott, hogy egy

[8] Kivétel ezalól az eszéki Pedagógiai Főiskola, ahol a tanítóképzés keretén belül minden második generáció két nyelven, tehát magyarul is tanulhatott.

[9] A Zágrábi Egyetem Hungarológiája nem kínál nemzetiségi jellegű képzési programokat.

kívülálló horvát anyanyelvű szinte fél mondatokat is megértett kommunikációjukból. Rengeteg horvát szót és szókapcsolatot kezdtek használni az élet minden területén, amiket közvetlen átvétellel eredeti formában vettek át, majd a békés reintegráció után ezt a nyelvváltozatot vitték magukkal haza a felszabadított Drávaszögbe. Ezek egy kisebb részét tematikusan (az oktatás és a hivatal jellegzetes szóhasználata), jelentésük alapján csoportosítva fogom bemutatni, megadva az átvétel lehetséges okait is. Érdekes volt megfigyelni, hogy az adott horvát szó magyar megfelelőjét sokszor nem is ismerik, mert a környezetük is csak horvátul használja, de volt olyan szó is, amelynek tudták a magyar megfelelőjét, de nem használták, mert pl. a horvát etimon praktikusabb (elmondásuk alapján: rövidebb, egyszerűbb, közismert), a magyar „körülírt és bonyolult", továbbá mindenki ismeri a horvát szó jelentését, és ezzel el lehet kerülni a félreértéseket. A jelen tanulmányban feldolgozott példák nagy része a ht-szótárban is megtalálható. A példamondatokban aláhúzott részekkel a „baranyai beszéd" sajátosságait emeltem ki.

Sokszor akkor is használnak horvát szavakat, amikor arra egyáltalán nincs szükség, és ez lesz a fő oka annak, hogy a magyar értelmiség egy része erősen támadja az ilyen nyelvhasználatot, mondván, hogy ha magyarul beszélünk, akkor az legyen tiszta magyar, ha horvátul, akkor az legyen horvát. A „tiszta" [10] nyelvhasználat nem létezik a mindennapokban, főleg kétnyelvűek esetében. A horvátországi magyarság nagy része nem két-, hanem többnyelvű, és a nyelvi interferencia ilyenkor természetes jelenség, amiről valóban nehéz eldönteni, hogy az hátrány-e vagy előny, és mennyire teszi „romlottá" nyelvünket.

II. 1. 1. Oktatással kapcsolatos szavak és szószerkezetek[11]

A horvát nyelv nagy különbséget tesz a felsőoktatásban használt szavak és kifejezések és az alsóbb képzési szinteken használt szaknyelv között. Legjobb példa erre a *tanár* szó, amely a horvátországi magyarok nyelvhasználatában is gondot fog okozni a horvátban használt, az általánostól eltérő jelentése miatt. Az általános iskola felső tagozataiban minden

[10] Az irodalmi nyelvet tanulni kell, az senkinek sem az anyanyelve, és sokszor más tényezőktől is befolyásolt konszenzus eredménye, ami változhatóvá teszi, így sokszor a helyesírási és nyelvhasználati norma is változhat.

[11] Ebben a részben nemcsak interjú útján, hanem a Szakfordítás című kurzuson írt zárthelyi dolgozatokban látott példákat használtam fel.

hivatalos dokumentumban a tanár horv. *nastavnik*[12] (magyarul: tanár). A horvát felsőoktatásban, a középiskolai oktatási rendszerben, valamint az általános iskola felső tagozataiban is minden tanárt, státuszától és pozíciójától függetlenül, *profesor*-nak szólítanak. Magyarul csak olyan tanárt lehet megilletni egy ilyen címmel, akit egyetemi professzorrá neveztek ki, tehát megfelelő tudományos elismeréssel, kellő publikációval rendelkezik, és egyéb ehhez szükséges feltételnek eleget tett. Hogy mekkora félreértést okozhat a horvát hatásra másképp használatos professzor szó, legjobban egy összehasonlító példa illusztrálja:

[1] a. „A **professzor** azonnal kijavította a hibát, és elkezdett más megoldásokat keresni." (Bellye, ötödik osztályos tanuló anyukája) – ha nem ismernénk a horvát nyelv *profesor* szó használati körét, nem tudnánk eldönteni, hogy egyáltalán egy pici ötödikesről beszélünk.

b. „**Profesor** je odmah ispravio pogrješku i počeo raditi na drugom rješenju." – nincs félreértés, mivel a horvát anyanyelvű a professzor szó használatánál jobban odafigyel a beszélgetés kontextusára.

A felsőoktatásban tanuló diákot a horvátok *student*[13]-nek mondják, ami a horvát *studij* szóból (horvátul: tudomány, szak, felsőoktatási képzés) van. Általános és középiskolában tanuló diák pedig *učenik*, ami az *učiti* (magyarul: tanul) ige szóból képzett főnév, amely magyarul *tanulót* jelent.

[2] [14] a. „Az **egyetemisták** és a **középiskolások** csak a kolodvoron[15] kaphatnak mjeszecsnát." [16] (Kopács, 22 éves) – fontosnak tartják az egyetemistákat és a középiskolásokat külön megemlíteni, mivel a horvátban nincs egy olyan szó, amivel egy tanulásra szánt egyént jelölne, mint amilyen a magyar *diák*.

---

[12] Még ezen a szinten is professzort mondanak a tanárnak. Ennek okát a korábbi oktatási rendszerben kell keresni. A Bologna előtti időszakban a tanári végzettséget professzor címmel látták el, amit a név jobb oldalára írtak megkülönböztetve így az iskolákban oktató tanárokat az egyetemi professzoroktól. Fontos megjegyezni, hogy a diplomán is professzor volt feltüntetve, profesor engleskog jezika i književnosti (magyarul: angol nyelv és irodalom professzora).

[13] A latin studim tudományt jelent, amiből a horvát studij tudomány, szak, felsőoktatási képzés jelentésben használatos.

[14] Nyelvész által konstruált mondat.

[15] Lásd: ht-szótár.

[16] Lásd: ht-szótár.

b. „**Studenti** i **učenici** mogu dobiti mjesečnu samo na kolodvoru." – fontos elkülöníteni az egyetemi és a középiskolás szintet, mivel félreértést okozna a horvátban, ha például csak *učenici* (diákok) szót használnánk. A horvát szó jelentése befolyásolja a horvátországi magyar szóhasználatot.

A nappali és a levelező státuszt a *redovni* (szó szerint magyarul: rendszeresen járó) és *izvanredni* (szó szerint magyarul: külső) jelzővel különböztetik meg. Régebben *dopisni studij*-nak mondták a levelező tagozatot (szó szerint magyarul: levelező tagozatot), amely a horvát *izvanredni (student)* és a magyar levező státusz összefüggését bizonyítja, ennek ellenére mégis a magyar ragokkal ellátott horvát szót használják a hallgatók.

[3] a. „A **rendszeres és az izvanredni egyetemista** között nincs különbség. Ugyanannyi ECTS pontot kell teljesítenie." (Laskó, 29 éves)

b. „Nema razlike između **redovitog i izvanrednog studenta**. I jedan i drugi moraju skupiti isti broj ECTS bodova."

Ebben a példában a jelentéspontosítás érdekében még horvát szavak direkt átvételét is látjuk az *izvanredni* szó példáján. A levelezős (horvátul: dopisni) hallgató horvátul archaikusnak hangzik, ezért a horvátországi magyarok horvát környezetben az információ pontos közvetítése céljából a horvát szót változatlanul használják.

A tanév általános és középiskolában horvátul: *školska godina*.[17] A felsőoktatás ezt az időszakot *akademska godina*[18]-nak (szó szerint magyarul: akadémiai évnek) nevezi. A kettő közötti különbséget a nyelven kívüli reáliákban kell keresni. Felsőoktatásban a szorgalmi időszak őszi szemesztere októberben kezdődik, a nyárit csak szeptember végén zárják le. Nyilván a *„školska"* (magyarul: iskolai) és *„akademska"* (magyarul: akadémiai) *„godina"* (magyarul: év) nem ugyanaz. Ezt az alábbi példa illusztrálja:

[4] a. „...Az eszéki J. J. Strossmayer Egyetem 2009-ben csatlakozott a programhoz, és a 2009/2010-es **akadémiai évben**[19] már 30 hallgató

[17] [horv. školska godina ´tanév´ < horv. školska (f-mn) ´iskolai´ + godina (f-fn) ´év´]

[18] [horv. akademska godina ´tanév a felsőoktatásban´ < horv. akademska (f-mn) ´akadémiai´ + godina (f-fn) ´év´]

[19] Ma már a magyarországi felsőoktatási intézményekben is lehet hallani az *akadémiai év* szókapcsolat használatát a nyugati nyelvek hatására, ezért most már nemcsak határon túli nyelvi sajátosságnak számít.

tanulhatott külföldi felsőoktatási intézményben egy szemesztert...” (Új Magyar Képes Újság, 2011. november 3.)

b. „...Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku pridružilo se ovom programu 2009., a **akademske godine** 2009./2010. već je 30 studenata moglo jedan semestar studirati na stranim visokoškolskim ustanovama.

Továbbá a szorgalmi és a vizsgaidőszak horvát elnevezése is hatott a magyar diákok szóhasználatára, így a szorgalmi időszakot *tanítási időszaknak* mondják a horvát *„nastavno razdoblje”*,[20] illetve a rövidebb *„nastava”* (magyarul: tanítás) mintájára.

[5] a. „A **tanítási időszak** a **nyári szemeszterben** sokkal rövidebb.” (Kopács, 26 éves)

b. „**Nastavno razdoblje** u **ljetnom semestru** je puno kraće.”

A szemesztereket nem őszi és tavaszi, hanem téli és nyári jelzővel látják el, ahogy ez az előző példából is látszik. Ez nemcsak tükörfordítás kérdése, hanem valójában a tanítás és a vizsgáztatás nagy része télen, illetve nyáron történik. De ez nemcsak horvát jelenség. A komáromi Selye János Egyetem honlapján is **nyári** és **téli szemeszter** ´javítóterminusai´ szerepelnek, és az *akadémiai év* időbeosztása. A horvát hallgató is a vizsgák időpontját terminusoknak mondja a horvát *termin*[21] (magyarul: időpont) mintájára. A vizsgaidőszak horvátul *ispitni rokovi*,[22] amit minden oktató pontosan megad a félév elején; hivatalos néven: *termini ispita*,[23] amit szintén könnyen fel lehet cserélni a terminus szóval.

[6] „A téli és a nyári szemeszter **vizsgaterminusai** megváltoztak, de még nem javították ki ezt az internetoldalon.” (Kopács, 29 éves)

A kurzus horvát elnevezése, a „*kolegij”* is óriási problémát okoz a magyar ajkú hallgatóknak, mivel a magyarban már van egy kollégium szó diákotthon jelentésben, amit nagyon könnyű összekeverni a két szó egybeeső hangzása miatt.

[7] a. „Én nem vettem föl ezt a **kollégiumot**, pedig vizsgáznom kell belűle.” (Laskó, 29 éves)

---

[20] [horv. nastavno razdoblje ´szorgalmi időszak´ < horv. nastavno (n-mn) ´tanítási´ + razdoblje (n-fn) ´időszak´]

[21] A horvát *termin* szó itt időpont jelentésben értendő, és nem szakkifejezés, bár olyan jelentése is van.

[22] [horv. ispitni rokovi ´vizsgaidőszak´ < horv. ispitni (m-mn-pl) ´vizsga-´ + rokovi (m-fn-pl) ´időpontok´]

[23] [horv. termini ispita ´vizsgaidőpontok´ < horv. termini (m-fn-pl) ´időpont´ + ispita (m-fn-gen-pl) ´vizsgák´]

b. „Nisam se prijavio na ovaj **kolegij**, a moram polagati ispit iz njega."

Az eszéki diákok körében gyakran azt lehet hallani, hogy a tanulmányi osztályhoz tartozó ügyeket nem lehet olyan könnyen elintézni, miközben nem tanulmányi osztályról, hanem magyar ragokkal ellátott *referádá*-ról[24] beszélnek. A tanulmányi osztály elnevezés passzív nyelvtudásukban jelen van, viszont nagyon ritkán használják mindennapi kommunikációjukban, elsősorban a szó hosszúsága miatt. A magyar diákok körében elterjedt TO rövidítést nagy részük nem is ismeri, ezért a horvát szó rövidsége és elterjedése miatt inkább a *referád*á-t használják.

[8] a. „Az index is ott volt a **referádán**, de nem csinátak vele semmit." (Várdaróc, 29 éves)

b. „I indeks je bio na referadi, a nisu ništa napravili s njim."

A komáromi egyetemen a ´promóciók´ időpontját is megadják, amit egy horvát hallgató is könnyen megértene, mert ezek horvátul is a diplomaosztó és -avató ünnepségek.[25] Ezekből az összehasonlító példákból is látszik, hogy a szláv környezetben élő diákok és tanárok ösztönösen használják a szláv kifejezéseket, mivel munkájuk nagy részét a szláv nyelven megírt szabályok és törvények igazítják, illetve a szláv hivatalok rendezik.

[9] a. „Nagy gúzsva[26] volt a **promoción**. Nem hiszem, hogy az **elődiplomszkit**[27] meg a **diplomszkit**[28] nem lehetne külön venni." (Laskó, 32 éves)

b. „Bila je velika gužva na **promociji**. Ne mogu vjerovati da se **preddiplomski** i **diplomski** studij ne mogu razdvojiti."

Az *elődiplomszki* (BA alapképzés) és a *diplomszki* (MA képzés) használata nyilván a horvát adminisztrációs szaknyelv hatására alakult az egyértelmű kommunikáció céljából.

---

[24] [horv. (studentska) referada ´tanulmányi osztály´ < horv. studentska (f-mn) ´diák-´ + referada (f-fn) ´iroda´]

[25] Többes szám használata is szláv hatásra utal.

[26] gúzsva=tömegnyomor (lásd: ht-szótár)

[27] BA képzés horvátul preddiplomski studij [preddiplomski (studij) < horv. pred- (elöljáró) ´elő´ + diplomski (m-mn) ´diplomás´ + studij (f-fn) ´képzés].

[28] MA képzés horvátul diplomski studij [diplomski (studij) < horv. diplomski (m-mn) ´diplomás´ + studij (f-fn) ´képzés].

II. 1. 2. A hivatalokban használt horvát nyelvi elemek

Ahogy ezt az iskolai élet nyelvhasználatában már láttuk, a horvát hatás ott volt erős, ahol a magyar nyelvhasználat valamilyen oknál fogva teljesen visszaszorult vagy bizonyos mértékig redukálódott. Dél-Baranyában olyan településeken használják a magyart is a hivatalokban, ahol a magyar nemzetiségűek száma meghaladja az összlakosság 1/3-át.[29] Miért van akkor az, hogy a magyar lassan kiszorul a hivatali életből, ha egyszer a megmaradásához minden feltétel megvan? A hivatalnokok már nem ismerik a szaknyelvet magyarul, az intézkedéshez rendelkezésre álló idő rövidsége miatt pedig sokszor az utasításokat könnyebb elmondani horvátul, mint két nyelven kétszer magyarázni az egész eljárást. Nagyon kevés ügyintéző foglalkozik közvetlen módon az ügyfelekkel, ezért az idejük is korlátolt. A hivatalokban dolgozók általában horvát nyelven tanultak, és nem ismerik a munkakörükre vonatkozó magyar terminus technikusokat. Ha pedig Magyarországon tanultak, nem ismerik a horvát állami apparátus felépítését és szaknyelvét, ezáltal munkájukat sem tudják pontosan és megfelelő gyorsasággal elvégezni, és bármennyire is jól bírják a horvát nyelvet, akkor sem tudnak pontos utasításokat adni, valamint értelmezni a törvényeket és a szabályokat. Ezért a hivatali életben rengeteg olyan szóra és szókapcsolatra bukkanunk, amely a közhasználatban is elterjedt, mert rövid és könnyen érthető, nem kell nyelvet váltani[30] az amúgy is gyakran korlátolt idő alatt. A hivatalokban használt nyelvet a háborúban károsult területek fejújításával kapcsolatos, a honvédő háború után átvett szavakkal illusztrálom.

Az *obnova*[31] (magyarul: felújítás) szó fogalomköri minősítése a politikai élettel kapcsolatos fogalmat jelöl, de a hivatali élettel is kapcsolatban van, mivel az *obnovával* kapcsolatos eljárást az erre létrehozott hivatalokban lehetett végrehajtani. Az *obnova* a honvédő háború utáni időszakban az érintett települések fejújítását jelenti, és 1998 óta a mai

[29] A kisebbségi nyelv és írás használatáról szóló törvény (Zakon o uporabi jezika i pisma nacionalnih manjina u Republici hrvatskoj).

[30] Egyrészt a nyelvváltás nagy mennyiségű mentális energia aktiválásával jár, továbbá a hivatalokban dolgozó ügyintézők egy ügyfélre fordított ügyintézési idejük a két nyelv használata miatt jelentősen megnövekedne, végül ez drasztikusan csökkentené munkájuk minőségét is.

[31] [horv. obnova (f-fn) ´felújítás´ < horv. obnoviti (ige) ´felújít´]

napig folyamatban van. A háborúval érintett magyar településeket is felújította az állam. Ha egy magyar beszélő az *obnova* helyett „felújítást" mondana, azt senki nem értelmezné annak a folyamatnak, amelyben a horvát állam felmérte a károkat, meghatározta a felújítás összegét és a segítség módját, majd a végén ezt a segítséget megfelelő módon nyújtotta a károsultaknak. Az *obnova* szó legelső asszociációja Horvátországban az állam által koordinált háború utáni felújítás.

[10] a. „Kaptunk új bútort az **obnovátú**." (Bellye, 58 éves)

b. „Dobili smo nov namještaj od **obnove.**"

[11] a. „Kapott **obnovát** a házára. Nagyon szétrombóták." (Várdaróc, 69 éves)

b. „Dobio je **obnovu** na kuću. Jako su je razrušili."

[13] [32] a. Az ***obnovát*** csak úgy lehetett megkapni, hogy először kitöltünk egy ***obrazacot***. Az ezen szereplő adatok és a családtagok számának alapján kiszámolják a ház nagyságát, majd ***nacrtot***[33] készítettek róla.

b. **Obnova** se može dobiti tako da se prvo ispuni jedan **obrazac**. Na temelju tih podataka i broju članova izračunava se veličina kuće, te se priprema **nacrt**.

Az *obrazac* itt *formanyomtatványt* jelent, a *nacrt* pedig *tervrajzot*. A szavakra vonatkozó bővebb információkat a ht-szótár tartalmazza.

[14] a. „Amikó láttam a **nácrtot**, akkó tuttam, hogy újbú lesz hazom." (Bellye, 63 éves)

b. Kada sam vidio **nacrt**, tada sam znao da ću opet imati kuću.

[15] [34] a. Ha a **nácrt** megfelelelő volt, akkor egy ***certifikátot***[35] állítottak ki, amivel elkezdhetett az építkezés.

b. Ako je **nacrt** odgovarao, onda se dobio jedan **certifikat** s kojim se mogla započeti izgradnja.

A *certifikat* itt *tanúsítvány* jelentésben szerepel.

[16] a. „Nem ment sokra a **certifikáttal**. Rossz nevet írtak rá a gazdának." (Várdaróc, 58 éves)

b. „Nije puno postigao s **certifikatom**. Pogrešno su napisali ima vlasnika.

Annak ellenére, hogy magyarul is lehet kérni az ügyintézést, a hivatalos dokumentáció horvátul van, ezért a kitöltése is mindenképpen hor-

[32] Nyelvész által konstruált példamondat.
[33] lásd: ht-szótár
[34] Nyelvész által konstruált példamondat.
[35] lásd: ht-szótár

vától történik. Ha *obrazacot* (magyarul: formanyomtatvány) adunk az ügyfél kezébe, közben *formanyomtatványt* mondunk, nem biztos, hogy az ügyfél azonnal érteni fogja, hogy miről van szó. Olyan hivataloknak pedig, amelyek nem segítik, hanem megzavarják az ügyfelet, sok értelme nincs.

Amikor minden szükséges formanyomtatványt kitöltöttek, a drávaszögi magyarság várta a határozatot, az ún. *rjesenyét*.

[17] a. „Megkapta a **rjesenyé**t, hónap má csinálik is a házát." (Kopács, 70 éves)

b. „Dobio je rješenje. Sutra će mu već i početi graditi kuću."

A felújított házakat be kellett jelenteni a hivatalokba, ahol kaptak egy *potvrdát* (magyarul: igazolást) az elvégzett munkálatokról, amelylyel indulhatott a bútor beszerzése.

[18] a. „A **potvrdán** vettem egy ágyat. Nem vót pénzöm. Honnét?" (Várdaróc, 58 éves)

b. „Kupila sam krevet na potvrdu. Nisam imala novaca. Otkud?"

Ezekre a munkálatokra nem kellett adót fizetni. A helyi és az állami adót horvát kifejezésekkel szokták megkülönböztetni. A helyi adó az ún. *prirez,* az állami a *porez.*

[19] „Az **obnovára** nem kell adót fizetni, és nem is jelentöd be a **prirezt** meg a **porezt**." (Bellye, 63).

b. „Ne mora se platiti porez na obnovu, a ne mora se prijaviti ni prirez ni porez."

A példából látszik, hogyan használják az *adó* szót is, de ha el kell különíteni a helyi és az állami adót, azt horvátul mondják. Ugyanakkor a *porez* szó „adót" jelent általában horvátul.

Ha pedig valaki az *obnova* alatt elhúnyt, akkor *osztavinszkára*[36] (magyarul: hagyatéki tárgyalás) volt szükség, ami után meghozták a *rjesenyét* (magyarul: hagyatéki végzés).

[20] a. „Az **osztávinszka** után, megérközött a **rjesenye**." (Bellye, 63)

b. „Nakon ostavinkse, stiglo je rješenje."

A fent említett példák egy témakörbe tartoznak, és csak kicsi része annak, amit a horvátországi magyarság használ a mindennapokban. Óriási feladat lenne felsorolni minden olyan szót, kifejezést, amit egy drávaszögi magyar használ a hivatalokban, és amit a horvátból átvett. Ezt csak dióhéjban sikerült összegyűjteni a jelen írásban is többször

meghivatkozott ht-szótárban. A kölcsönzés lehetséges okairól már szóltam, viszont még egyet feltétlenül hozzá kell tenni. Hjelmslev óta a nyelvi takarékosságról és funkcionalitásról beszélünk, illetve minél többet kell mondani, minél kevesebb szóval. Ez lesz a fő oka annak, hogy a horvát hivatalokban a magyarok által használt horvát szavak és kifejezések száma egyre nagyobb. Az idegen szavak használatával is lehet takarékoskodni. Ha valamit csak horvátul ismernek és használnak, fölöslegesnek tartják megtanulni a magyar szót, amit úgyis csak egy szűkebb kör fog érteni.

Befejezés

Nehéz elképzelni, hogy az itt elemzett szavak valaha is bekerülnek a közmagyar nyelvbe (nem is ez a céljuk), ugyanakkor valamikor régen éppen ilyen módon valaki először kezdte használni a *lapát,* a *kereszt,* a *pálca,* a *kehely,* a *tészta,* a *széna,* és a sok más, ma már magyarnak érzett szót, amelyre már nehezen találunk megfelelőt, akár hasonló jelentéssel is. Gondoljunk csak az *akadémiai évre*. Az egyetemi tanulmányaim alatt sehol sem láttam, nem is hallottam ezt a kifejezést a tanévre. Ma már bizonyos egyetemek hivatalos honlapján, ráadásul az MTA jelentéseiben is lehet látni az *akadémiai évet*, ezért nem szabad leértékelni a szókölcsönzést, és tudatlanságnak vagy lustaságnak tulajdonítani, egyben ezek alapján egy régiós nyelvhasználatot „romlottnak és műveletlennek nevezni".

Felhasznált szakirodalom

D. BARTHA KATALIN 1952. *A szlavóniai nyelvjárás szóképzése.* Debrecen: A Debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Magyar Nyelvtudományi Intézetének kiadványa.

BENŐ ATTILA 2008. *Kontaktológia. A nyelvi kapcsolatok alapfogalmai.* Kolozsvár: Egyetemi Műhely Kiadó–Bolyai Társaság.

BORBÉLY ANNA 2014. *Kétnyelvűség. Variabilitás és változás magyarországi közösségekben.* Budapest: L´Harmattan.

CRYSTAL, DAVID 2003. A nyelv enciklopédiája. Budapest: Osiris Kiadó.

ht szótár: http://ht.nytud.hu/htonline/htlista.php?action=firstpage

KÁLMÁN BÉLA 1966. *Nyelvjárásaink.* Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó.

A kisebbségi nyelv és írás használatáról szóló törvény: http://www.zakon.hr/z/295/Ustavni-zakon-o-pravima-nacionalnih-manjina
LANSTYÁK ISTVÁN 2006. *Nyelvből nyelvbe*. Pozsony: Kalligram Könyvkiadó.
Népszámlálás 2001: http://www.dzs.hr/Hrv/censuses/Census2001/census.htm
Népszámlálás 2011: http://www.dzs.hr/Hrv/censuses/census2011/censuslogo.htm
PENAVIN OLGA 2000. *Szlavóniai (kórógyi) szótár*. Budapest: Nap Kiadó.
Termini szótár: ht.nytud.hu/htonline/htlista.php?action=firstpage

Utjecaj hrvatskog jezika na mađarski u baranjskom trokutu

Jezik Mađara u Hrvatskoj tzv. baranjski govor izaziva mnoge polemike u krugu Mađara u Hrvatskoj. Mnogi smatraju kako je uporaba posuđenica pretjerana i suvišna, dok drugi smatraju kako je njihova uporaba potrebna. U ovom radu prikazuju se leksičke posebnosti tzv. baranjskog govora u baranjskom trokutu, a unutar toga prikazani su samo neki primjeri iz stručnog jezika administracije i obrazovanja. Ovo su dva tematska kruga u kojima se najviše osjeti utjecaj hrvatskog jezika. Primjeri su nastali intervjuiranjem govornika mađarskog jezika u baranjskom trokutu ili su dio jezične građe uzete iz kolokvija kolegija na osječkom Filozofskom fakultetu. Mjesto i dob ispitanika navedenih uz primjere daje dvije nove dimenzije jezičnoj građi, te može biti poticajem za neka daljnja stilistička i gramatička istraživanja.

MOLNÁR LJUBIĆ MÓNIKA

A horvátországi magyar sajtó és a „Képes Újság”

A kisebbségi (etnikai) média nemcsak informál, hanem ugyanakkor a közösséghez tartozás kifejezője is. Társadalmi funkciója nem merül ki watchdog-szerű szerepében (feltételezhetően ez kisebb mértékben érvényesül), hanem kulturális, identitásközvetítő és -megerősítő célokat is ellát.[1] A kisebbségi sajtó olvasója egy közösséghez tartozik, általa is erősíti az identitását. Előnye az anyanyelvi oktatással szemben az, hogy hosszabb távon tud küzdeni az asszimilációval. Másképpen fogalmazva: egy kisebbségi lap akkor is működhet, amikor már az összes magyar iskola bezárt.

A sajtó által használt nemzeti szimbólumok, vagy már magának a sztenderdizált nemzeti nyelvnek a szétterjesztése mindenképp hozzájárult az identitás kialakításához és megerősítéséhez. E folyamat által az olvasó a különböző (nem csak nemzeti) ideológiákra „kódolt”, a domináns kódok által megalkotott világból nehezen kilépő (a dekódolást annak keretein belül elvégző) médiahasználóvá válik. Sparks és Campbell azt is kimutatja, hogy a nemzeti identifikációra való hivatkozás, a nemzeti érzés felemlegetése gyakrabban előfordul, mint a más típusú közösségekre való utalás, amely a közönség eleve bevésettségét eredményezi. Természetesen mindez nem jelenti azt, hogy a sajtónak / médiának kizárólagos hatalma lenne a közönség fölött, és maga Hall is elismeri, hogy a közönség lehet önfejű is.[2]

Egy kisebbségi lap az adott közösségről az adott közösséghez szól. A mindennapjaikról, kultúrájukról, rendezvényeikről, politikai helyzetükről, és mindezt anyanyelvükön. Az olvasók már attól a közösséghez tartozónak érezhetik magukat, ha csak rendszeresen kézbe veszik a lapot. Ez az ő fórumuk, amelynek a szakértők szerint is van identitás meghatározó szerepe.

Minden határon túli magyar közösségben a történelem során megmaradtak azok a lapok, amelyek a korábbi évtizedekben is léteztek. Er-

[1] Papp Z. Attila: Keretizmus. A romániai magyar sajtónyilvánosság a kilencvenes években. Soros Oktatási Központ, Csíkszereda, 2005.
[2] Uo.

délyben a legolvasottabb megyei lapok, a Felvidéken az *Új Szó* (1949), a Vajdaságban a *Magyar Szó* (1944), Kárpátalján pedig az Ungváron megjelenő *Kárpáti Igaz Szó* (1920), Horvátországban (Jugoszláviában) pedig a *Magyar Képes Újság* (1952), amelynek a jogutódja a mai *Új Magyar Képes Újság* (ÚMKÚ). Bár ezek a központi lapok mindenütt megmaradtak, a változások nem kerülték el őket.

Az ÚMKÚ című hetilap nagyobb alakot öltött az évek során, ezzel egyetemben a logó is egyre több helyet foglal a címlapon. A kezdeti, csupán képet tartalmazó címlap kibővült rövid, velős szalagcímekkel, melyek száma szintén növekvő tendenciát mutat. A cikkek száma lecsökkent, a rövid, tömör cikkek lettek jellemzőek az újságra. Míg az 1988-as évben a politika, a kultúra és a közélet témaköre uralta a hasábok legtöbbjét, mára ezt egyértelműen a szórakozásra szánt írások teszik. A politika, a kultúra, a gazdaság, a közélet témájában már csak néhány cikk jelenik meg. A képek megjelenésének gyakorisága talán a legegyértelműbb és legfeltűnőbb jele a tabloidizáció felbukkanásának. Míg mondjuk a kezdeti évfolyamokban voltak olyan oldalak, ahol egyáltalán nem volt kép, az ezredforduló után már alig találni ilyet. Az általam vizsgált oldalak esetében van, ahova négy darab kép is jut. A képek egyértelműen győzedelmeskedtek az írások felett.

Mindent összevetve megállapítható, hogy bár kisebbségi magyar sajtóról van szó, és ez a terület mindig késésben volt a „nagyokkal", az országosokkal szemben, idővel behozta lemaradását és a túlélés érdekében fejet hajtott az olvasóközönség akarata előtt, akik már igényeikben átálltak a tabloid jellegű információszolgáltatásra. Ha pedig azt vesszük, hogy mi a szóban forgó hetilap célja, akkor megállapíthatjuk, hogy az anyanyelven történő tájékoztatásra való törekvésében sikeres, csupán a tartalom és ennek tálalása váltott irányt az elmúlt években.

A „Képes"

A horvátországi magyar médiával kapcsolatban egy kettősségre kell felhívni a figyelmet. Bár a magyar kisebbség létszáma erőteljes csökkenő tendenciát mutat, mégis két szervezet köré csoportosulnak. 1949-ben hozták létre a horvátországi magyarság első havilapját, a *Magyar Néplap*ot, amely a Horvát Köztársasági Magyar Kultúr- és Közoktatási Szövetség kiadásában jelent meg havonta két alkalommal. Ezt követően 1952-ben a Horvátországi Magyarok Szövetsége szerkesztésében látott

napvilágot a *Magyar Képes Újság* című lap. Az első szám március 15-én jelent meg Zágrábban Kiss Flórián főszerkesztésében. A kéthetente megjelenő újság akkoriban átlagosan 4500-5000 példányban került kiadásra, amely többszöröse a mai sajtótermék számának. A lap szerkesztősége és kiadója idővel átkerült Eszékre, majd 1983-tól Tausz Imre főszerkesztésével átalakult hetilappá, később pedig Csörgits József vette át a lap szerkesztését. 1991-től, a háború kitörésének pillanatától bizonytalanná vált a lap megjelenése, s ellehetetlenült a szerkesztői munka is.[3] A *Magyar Képes Újság* pedig hamvaiból 1999-ben született újjá, mégpedig az *„Új Magyar Képes Újság”* néven.

A Horvátországi Magyarok Szövetsége (HMSZ) utódjaként a háború után létrehozott Horvátországi Magyarok Demokratikus Közösségében (HMDK) egyes régi HMSZ-es tagok nem kívántak tovább együttműködni. Ellenszervezetként megalapították a Magyar Egyesületek Szövetségét (MESZ). A szervezet fő fóruma a 2001-ben létrehozott *Magyar Napló* című hetilap, amellyel a jelen tanulmányban nem kívánok foglalkozni.

Horvátországban nem jelenik meg magyar nyelvű napilap. Az *Új Magyar Képes Újság*ot 1999-ben, de elődjét, a *Magyar Képes Újság*ot még az ötvenes években alapították. A HMSZ által kiadott Magyar Képes Újság című hetilaptól a kormány 1997-ben megvonta a támogatást. 1996-ban a HMDK Eszék székhellyel megalakította a HUNCRO elnevezésű Lap- és Könyvkiadó Vállalatot, amelynek gondozásában jelenik meg az Új Magyar Képes Újság című hetilap, a Horvátországi Magyarság című havilap és a Barkóca elnevezésű gyermekújság. A horvát kormány Kisebbségi Hivatala 1998-ban két alkalommal vonta meg a támogatást a kiadóvállalattól. Ennek következtében 1998 júniusától decemberig Horvátországban egyetlen magyar nyelvű nyomtatott sajtótermék sem jelent meg.[4]

1999-ben a horvát kormány a HMDK által létrehozott HunCro Sajtó- és Nyomdaipari Vállalatot bízta meg a horvátországi magyarság tájékoztatásával, az Új jelző ekkor került az újság címébe, mintegy korszakváltó jelleggel, de célja ugyanaz maradt, mint elődjéé. Meg kell említeni, hogy a hetilap mindig is pályázatokból és állami támogatásból tartotta

[3] MÁK Ferenc: Magyarok Horvátországban. http://www.jakabffy.ro/magyarkisebbseg/index.php?action=cimek&cikk=M970321.HTM

[4] www.kum.hu

fenn magát, hiszen versenyképes profitot sosem tudott termelni. A folyamatosan csökkenő magyar kisebbség száma és egy konkurens magyar hetilap megalakulása folytán az eladott példányszám mindössze heti 1100 darab. Sajnos a szűkös anyagi keret a minimális változtatáson túl minden másnak gátat szab. A hetilapnak például csak a borítója színes, a belső oldalak fekete-fehérek, mert azok színes nyomtatása kétszer annyiba kerülne.

A HunCro Sajtó- és Nyomdaipari Vállalat 2010-ben változtatta meg a nevét HunCro Médiaközpont Kft.-re. A lapkiadás mellett könyvkiadással is foglalkozik, évente 3-4 jelenik meg a gondozásukban. Általában a horvátországi magyarsággal foglalkozó néprajzkutatók, vagy hazai amatőr költők, írók alkotásait adják ki könyv formában. Jelenleg a *Képes Újságot* a Horvátországi Magyarok Demokratikus Közössége adja ki, a Horvát Köztársaság állami költségvetésének anyagi támogatásával. Fő- és felelős szerkesztője Micheli Tünde.

Formai és tartalmi változások

A *Képes Újság* az elmúlt évek során folyamatos változásokon ment keresztül, mind formai, mind tartalmi szempontból. A vizsgálatom összesen 15 számra terjed ki, ez az 1988-tól 2009-ig terjedő időszakot öleli fel, melyet a tartalomelemzés módszerével vizsgáltam. A 21 évet felölelő időszakból azért tudtam csupán 15 lapot kiválasztani, mert 1992-től 1998-ig nem, illetve rendszertelenül került kiadásra az újság a délszláv háború következtében. Az archívumban így ezekből az évekből egyáltalán nem maradt fenn kiadott példány. A többi évfolyamból a februári második számot választottam ki. Kivételt képez ezalól az 1999-es évfolyam, hiszen a háborús kényszerszünet után május 6-ai dátummal indult újra az újság, így ebből az évből ezt a számot vettem górcső alá.

A hetilap mérete 1988-ban még 574,08 cm², amely egészen az 1991-es számig nem változott. A kényszerszünet utáni megjelenés azonban nem csak az újság nevében kapja meg az új jelzőt, hanem méretében is. A szélessége ugyan megmarad, kissé azonban megnyúlik a hossza.

Ez az alak sem hosszú életű, hiszen mint az alábbi táblázatban is észrevehető, ismét kicsit nagyobb formát kap a 2000-es évfolyam. Innentől kezdve csak nagyon kis változtatások jelennek meg, de minden esetben növekszik a méret. A 2009-es évfolyamban következik be

azonban a legradikálisabb változás, amikor is 759,58 cm²-es méretet ölt a *Képes*.

Évszám	A lap mérete (cm²)
1988–1991	574,08
1999	589,84
2000	609,76
2001–2008	610,9
2009	759,58

1. táblázat: *A hetilap mérete*

Évszám	Oldal
1988–1991	36
1999	16
2000–2006	20
2007–2009	24

2. táblázat:
Az ÚMKÚ terjedelme

A címlap 1988-tól 1990-ig színes volt, majd 1991-ben már csak fekete-fehér. Az borítólapok papírjának minőségibb volta azonban az összes évfolyamra jellemző, ez az egyetlen tényező, ami nem változott az évek során. Az 1999-es újrakezdés is fekete-fehér címlappal indul, mely a 2000-es évfolyam számaira is jellemző lesz. 2001-től azonban napjainkig színes cím- és hátoldalakkal jelenik meg a hetilap. A 2009-es évfolyam kapcsán kiemelném, hogy nemcsak az újság méretnövekedése a legnagyobb változás az előző évekhez képest, hiszen állandó színes belső duplaoldalakkal bővült.

Terjedelem szempontjából csökkenő, majd ismét növekvő tendenciát figyelhetünk meg. (Lásd: 2. táblázat). Az 1999-es évfolyam az addigi terjedelemhez képest több mint a felére csökkent. Ezután lassú bővülés figyelhető meg, azonban a jelenlegi 28 oldalas terjedelem még mindig elmarad az 1991-estől. Erre többféle magyarázat is adható. Az első és legegyértelműbb a támogatás csökkenése. A másik ok pedig politikai jellegű. Jugoszlávia idején ugyanis az újság nagyobb területet fedett le, olyan helyekről is tudósított, melyek ma már Szerbiához tartoznak. A háború után újraindult újság oldalszámcsökkenése így a kettészakadt magyar közösséget is reprezentálja.

Ami a címlapfotókat illeti, főként a korai számok esetében egyértelműen nem a figyelemfelkeltésre szolgálnak. Ez jellemzi az 1988-től 1991-ig tartó lapszámokat. A címlapokon található képek nem kapcsolódnak egy, az újságban feldolgozott témához sem. Az 1988–1990-es példányok esetében a harmadik oldalon kapunk magyarázatot arról, hogy az adott kép mit ábrázol. 1999-től azonban változik a helyzet, a

címoldali képek mindegyike kapcsolódik egy-egy cikkhez, valamint ekkortól kerül a címlapra a képhez tartozó cikk címe is. Ezzel a hagyománnyal szakít a 2002-től 2004-ig tartó időszak, amikor ismét csak kép található a címoldalon, a magyarázat pedig a harmadik oldalon következik. 2005-től azonban már képmagyarázat és cikkcímek is megjelennek ajánlóként.

Az újság logója érdekes változásokon megy keresztül az évek során. A kezdeti egészen kicsi sarokban elfoglalt hely csak a kezdeti lapszámokra jellemző. 1991-ig így nem is beszélhetünk jelentős változásról, csupán elhelyezkedésbeli különbségekről. 1999-ben azonban teljesen új profilt kap az újság, a logó a címlap fejlécére kerül, keretes formában. 2001-től már az egész fejlécet elfoglalja, méretében is szinte duplájára nőtt az előző éviekhez képest. Ez a logó négy éven keresztül sem formájában, sem színében nem változik. A növekedés csúcspontja a 2005-ös évfolyam, amikor is a logó a címoldal majdhogynem egyharmadát teszi ki. 2006-tól kezdve azonban szolidabb alakban jelenik meg, immár keret nélkül, méretében is jelentős csökkenést produkálva. 2009-től azonban az egész hetilap nagyobb formátumot kap, ezáltal a mérete is megnövekszik, bár nem drasztikusan.

Ami a tartalmat illeti, nem jellemző a tematikai változás, a különbség inkább a cikkek mennyiségében található. Persze itt jócskán találunk eltéréseket, hiszen a hetilap oldalszámban is változásokon esett át. Az 1988-tól 1991-ig terjedő időszakban a harmadik oldalon Napló cím alatt a főszerkesztő írását találjuk, mely általában aktuális politikai témával foglalkozik. Ez a későbbiekben sem változik, mindvégig a harmadik oldal marad vagy a főszerkesztő írása, vagy más aktuális politikai elemzések számára.

Különös figyelmet fordítottam a 4–7. oldal cikkeire, hiszen ezeken találjuk meg a közéleti, politikai, magyar kisebbséget érintő írásokat. A többi oldal egyéb, ún. töltelékanyagokkal van tele.

A cikkek száma az évek során egyre csökkent. Ehhez képest a szavak száma nemhogy magasabb lett egy-egy írás esetében, hanem szintén csökkenő tendenciát mutat. Ha mondjuk összevetjük az 1989-es lap 4-ik oldalát, itt az átlagos hossz hat cikk esetében 180 szót jelent, míg mondjuk 2008-ban szintén ennyi cikk esetén már csak 123-at. Komolyabb darabszám közötti változás 2000-től észlelhető. A kevesebb cikk ugyanis párhuzamosan hozza magával a rövidülést is. Ennek tipográfiai oka is van: nagyobb betűméretet, nagyobb sorközt alkalmaznak a szerkesztők.

A másik magyarázat erre a jelenségre az, hogy már nem csupán tömör írással töltik meg az oldalakat, hanem az újság címéhez híven figyelemfelkeltő címekkel, képekkel és egyéb grafikus elemekkel. Ez már a tabloidizáció egyértelmű jele. Ami a feldolgozott témákat illeti, összességében elmondhatjuk, hogy a politikai, közéleti, kulturális témák mindegyik évben állandó jelleggel, és túlnyomó többségben vannak jelen. E három közül is a politika az a téma, mely szinte minden évben vezeti a listát. Érdekes változást figyelhetünk meg a 2004-es évtől. A szórakoztató jellegű, helyi személyekről, történetekről, eseményekről szóló érdekes írások lassan, de biztosan lekörözik a politikai témák számát is. A 2009-es évben már egyértelműen a szórakoztató jelleg telepszik meg a lap terjedelmének felén.

Ha a képeket és más grafikus elemeket vesszük figyelembe, világosan látszik, hogy az 1980-as évek végén még egyáltalán nem voltak jellemzőek. Ha összevetjük a cikkek számával, akkor is csak arra kapunk bizonyítékot, hogy a hosszabb lélegzetű írások vizuális elemek nélkül jelentek meg.2005 után már nemigen lehet találni olyan írást, mely valamiféle képi szemléltetés nélkül jelenne meg. A képek 90%-a fotó, csak néhány esetben van szó grafikáról, logóról.

A képek 70%-a személy(eke)t ábrázol, 20%-ban tájat, és csak 10%-ban valamiféle tárgyat, eszközt. A legtöbb személyeket ábrázoló fotón kezdetben lényegesen többen vannak a hétköznapi emberek. Mindegyik korosztály képviselteti magát, a gyerekektől kezdve az idősekig. Felefele arányban oszlanak meg a személyekről készült portrék és a cselekvés közben tetten ért pillanatok. A politikusok, közéleti személyiségek jelenlétére is van példa mindegyik lapszámban, azonban ezek száma a civilekhez képest elenyésző. A politikusok, a horvátországi magyarság közismert alakjai, valamint a sztárok a 2001-es évfolyamtól gyakrabban láthatók az újság hasábjain. A politikusokról általában portré látható, a helyi vezetők pedig inkább „akció” közben, csoportban, tömegben, egy-egy esemény kapcsán.

2005-től a rovatvezető újságírók is arcukkal reklámozzák írásaikat. 2008-ban már nincs, vagy csak elvétve akadhatunk olyan írásra, cikkre, melyhez nem tartozik legalább egy kép. Egy egész oldalas cikk esetében azonban általánosan 3 fotóval kell számolni. A képek mérete is fontos tényező, hiszen nem csak a mennyiségük, de méretük is megváltozott az évek alatt. Ez a globálisan tetten érhető jelenség kapcsán akár úgy is fogalmazhatnánk, hogy már nem az íráshoz készül a kép, hanem

a képhez készül az írás. A kép átvette az irányító szerepet, úgy is lehetne mondani, hogy az adott cikk azokat az információkat pótolja, melyeket magáról a képről nem tudunk leolvasni.

Anyanyelvű sajtó és identitás

Az anyanyelvű oktatás mellett a kisebbségi média fogyasztása, jelen esetben az *Új Magyar Képes Újság* olvasása befolyásolhatja az identitástudat megőrzését. A határon túli magyarok esetében anyanyelvük, hagyományaik és kultúrájuk megőrzése és ápolása helyenként sajnos komoly kihívást jelent. A legtöbb határon túli nemzettárs magyar televíziót néz, magyar rádiót hallgat, és magyar sajtótermékeket olvas. Míg az első kettőt szerepét Horvátország esetében az anyaországi média tölti be, az írott sajtó esetében ez a felelősség a kisebbségi sajtó munkatársaira hárul. Így valószínűleg helytálló a kijelentés, miszerint a helyi magyar nyelvű médiának központi szerepe van és volt a horvátországi magyarok identitásának megőrzésében. A tájékoztatás mellett ugyanis ez az egyik legfontosabb feladata.

Ha azt vesszük alapul, hogy az *Új Magyar Képes Újság* hatással van az olvasói nemzeti identitásának megőrzésére, akkor felmerül a mérték kérdése is. Eszék-Baranya megyében és Kelet-Szlavóniában, ahol a horvátországi magyarok „tömbje" él magyar falvakban koncentrálódva, vélhetően gyengébb identitásmeghatározó szereppel bír. Ezeken a részeken van lehetőség a magyar nyelv használatára, a gyerekeket lehetőség van magyar óvodába, magyar általános- és középiskolába íratni. Továbbá elérhetőek a magyar tévécsatornák, közel a magyar határ, nem probléma az átutazás sem. Nekik nem okoz gondot a magyar sajtótermék olvasása, és mivel az *Új Magyar Képes Újság*on túl mást is el tudnak érni, az csak részben hat magyarságtudatukra, nem kizárólagos módon.

Kissé más a helyzet a szlavón régióban, mint például Szentlászlón és Vukováron, ahol mondhatnánk azt, hogy elszigeteltségben élnek a magyar közösségek, és nekik sokkal nehezebb megőrizni az anyanyelvüket, de éppen ezért, sokkal többet tesznek azért, hogy sikerüljön. Végül ott van a harmadik csoport, az abszolút szórvány, akiket a legközelebbről érint az asszimiláció, és az ilyen fajta sajtótermék a közösséghez tartozás élményét biztosíthatja. Hiszen magyarul szól hozzájuk, magyarokról magyaroknak Horvátországban.

Felhasznált irodalom

MÁK FERENC. Magyarok Horvátországban. http://www.jakabffy.ro/magyarkisebbseg/index.php?action=cimek&cikk=M970321.HTM

PAPP Z. ATTILA 2005. *Keretizmus. A romániai magyar sajtónyilvánosság a kilencvenes években.* Csíkszereda: Soros Oktatási Központ. www.kum.hu

Mađarski mediji u Hrvatskoj i „Képes Újság"

Manjinska tiskovina nastaje o jednoj danoj zajednici i zadržajno se njoj obraća. Izvještava o svakodnevici, kulturi, manifestacijama, političkom stanju i sve to čini na materinskom jeziku. U mađarskim zajednicama izvan granica domovine tijekom povijesti zadržale su se one tiskovine koje su postojale i u ranijim razdobljima. U Hrvatskoj (Jugoslaviji) je to *Magyar Képes Újság* (1952.) čiji je pravni slijednik danas *Új Magyar Képes Újság*. Godine 1949. počinje izlaziti prvi mjesečnik Mađara u Hrvatskoj, Magyar Néplap koji se izdavao uz potporu Mađarskog kulturnog i pedagoškog saveza Republike Hrvatske mjesečno dva puta. Nakon toga, 1952. pod uredništvom Saveza Mađara Hrvatske izdaje se list pod nazivom *Magyar Képes Újság*. Naklada novina koje su se izdavale svaka dva tjedna tada se kretala između 4500 i 5000 primjeraka što je višestruko više od naklade današnjih tiskovina. Vremenom se uredništvo i izdavač ovih novina preselio u Osijek, a od 1983. počinje izlaziti kao tjednik. Od 1991. i izbijanja rata, posao uređivanja ovih novina postaje nemoguć čime je i samo izdavanje ugroženo. Unatoč svemu, *Magyar Képes Újság* uspio se ponovno pokrenuti 1999. sada već pod imenom *Új Magyar Képes Újság*.

DOBSAI GABRIELA

Amikor az ige a nép nyelvén szól – A reformáció kialakulása és terjedése Szlavóniában és a Drávaszögben

A horvátországi magyar kisebbség vallástörténete viharos múltra tekint vissza. Kialakulását és fejlődését a XVI. századi török megszállás és az ellenreformáció idejére tehetjük. A mai magyar kisebbség vallása és kultúrája a reformáció megjelenésének és az általa kiváltott változásoknak köszönhetően fejlődött és maradt fenn. Horvátország, mint ahogy a többi katolikus ország sem, nem szívesen fogadta az ideérkező protestáns reformátorokat, ott akadályozták őket munkájukban, ahol csak tudták, sőt jelentős sikereket értek el e téren, mégis Szlavónia és a Drávaszög lakosságának nagy része az új hit követőjévé vált. A továbbiakban nyomon követhetjük Szlavóniában és a Drávaszögben megjelenő reformáció fejlődését, és az itt élő emberek életére és kultúrájára tett hatását.

Az Oszmán Birodalom folyamatos előrenyomulása és a részükről Róma felé irányuló gyűlölet több hullámban végbemenő emigrációhoz vezetett. A töröknek a katolikus egyházhoz való negatív viszonyulása és a reformáció drávaszögi megjelenése volt az, amely a Horvátországban élő magyar kisebbség vallás- és kultúrtörténetét megalapozta, és formálta. Az Oszmán Birodalom első üldözöttei a déli részeken (a mostani Boszniában és Szerbiában) élő és munkálkodó katolikus lelkészek és szerzetesrendek voltak. Ezek többsége Szlavóniában és Baranyában telepedett le, itt folytatták tevékenységüket, és szolgálták a római egyházat. Nyugalmuk és munkájuk viszont nem volt zavartalan, mert az ismételten megjelenő török hódítók és a Luther Márton által elindított reformáció Magyarországon és a Muraközön keresztül hamar eljutott Horvátországba, Szlavóniába és a Drávaszögbe is. Meg kell jegyezni, hogy a Horvátországba érkező református prédikátorokat nem mindenhol fogadták kitörő örömmel. A Luther által elindított vallásmegújító mozgalom egyik legmeggyőzőbb fegyvere az anyanyelvű igehirdetés volt. Horvátországban ez nem számított újdonságnak, hisz Cirill (826/827–869) és Metód (815–885) néhány századdal megelőzve a reformációt már horvát nyelven tartották az istentiszteletet, valamint megalkotva a szláv ábécét, a glagoljicát, elsőként fordították a Biblia bizonyos részeit a nép nyelvére. A már működő három horvátországi

nyomdát leállította a katolikus egyház vezetősége attól való félelmében, hogy a reformáció képviselői kihasználnák az általuk nyújtott lehetőséget tanaik sokszorosítására és terjesztésére.[1] Nemcsak a Rómához hű horvát nemzet nehezítette az ide érkező református prédikátorok munkáját, hanem a délszláv népek soknyelvűsége is. Tarczay Erzsébet kutatásai arra engednek következtetni, hogy az ideérkező reformátorok számára a legfőbb nehézséget a sokféle dialektus, ill. a különböző írásmódok, mint a glagoljica vagy a cirill betűvel írt szövegek jelentették.[2]

Másképp alakult a helyzet Szlavóniában és a Drávaszögben, ahol a lakosság nagy része magyar volt. Itt ismét nagy jelentősége lett az anyanyelvű prédikációknak és énekeknek, így nem csoda, hogy ezeken a területeken a reformáció 1540 és 1560 között aranykorát élte. Az első ideérkező protestáns reformátor Sztárai Mihály[3] volt, kinek hittérítő munkája rávilágított a katolikus egyház azon téves eszméire és tetteire, amelyeket a protestáns egyház súlyos bűnnek nyilvánított, mint például a szentek, a pápa imádata, valamint a pénzért vásárolható bűnbocsátó cédulák árusítása. Neki oroszlánrésze volt abban, hogy alig hét év alatt 120 gyülekezet alakult Szlavóniában és a Drávaszögben.[4] Az itt állomásozó török fennhatóság a látszólagos rend fenntartása érdekében nem háborgatta a protestáns hit prédikátorait, úgy ítélte meg, hogy az a biztonság, amit a protestáns egyház nyújtott az itt élőknek, nekik is kedvez, nem utolsósorban az is fontos szerepet játszott számukra, hogy a reformáció a római egyház ellen lépett fel. Nem csoda hát, hogy a megszállt területeken szinte akadály nélkül terjeszthették a prédikátorok az új vallás tanait, ennek következményeként a XVI. század közepére Szlavónia keleti része és a Drávaszög a reformáció egyik bölcsőjévé válhatott.

Sztárai Mihály 1544-ben érkezett Laskóra. Nem véletlenül esett a választása erre a településre, hiszen abban az időben Laskó virágzó mezőváros volt. Nemcsak ferences rendi kolostora, de iskolája is volt, ezenkívül pedig forgalmas kereskedelmi központként is működött. Csodatévő Mária szobrának köszönhetően a Mária-tisztelet központja lett.

[1] TARCZAY ERZSÉBET in Theologiai Szemle, V évf. 4–6. sz., 223–232.
[2] Uo. 203.
[3] A magyarországi reformáció és a 16. századi magyar irodalom kiemelkedő személyisége. Az első református prédikátor, aki Szlavóniába és a Drávaszögbe érkezett.
[4] JAMBREK STANKO 2003. 34.

Sztárainak az ideérkező zarándokok, kereskedők és a környéken élő népek kiváló alapot szolgáltak az új hit terjesztéséhez.[5] Rövid időn belül hihetetlen mennyiségű követője lett, magyarok és horvátok egyaránt, ez Sztárai kétnyelvűségének és azon munkatársainak köszönhető, akik származásukból kifolyólag szintén értették és beszélték a szláv nyelvet, ill. annak nyelvjárásait. Egyik ilyen munkatársa, Eszéki Zigericus Imre volt, kivel közös erőfeszítésük és szorgos munkájuk eredményeként a reformáció futótűzként terjedt. Hamarosan, a reformáció híve lett a Drávaszög szinte minden magyarlakta falva. Legfontosabb központjai közé tartozott Laskó, Vörösmart, Bellye, Hercegszőlős, Csúza, Várdaróc, Kopács és Sepse. A már említett kétnyelvűségnek köszönhetően sikerük a Dráván túlra is elkísérte őket, Szlavónia Dráva menti és a Muravidék közelében elhelyezkedő településeinek nagy része rövid időn belül áttért a protestáns hitre. Nemcsak a magyar lakta települések, mint Kórógy, Szentlászló, Haraszti és Rétfalu hódoltak be az új hitnek, hanem az olyan horvát városok és települések is, ahol a katolikus egyház lelkészei szükségét látták az újításoknak, ill. ahol a katolikus egyház képviselőit és híveit a török zaklatta. Sztárai Mihálynak és munkatársainak sikerét bizonyítja az 1554-ben, Sztárai által alapított baranyai szuperintendencia, melynek székhelye Tordafalva, a mai Tordinci lett. Hozzá tartoztak a következő települések: Eszék, Kórógy, Szentlászló, Haraszti, Tomasanci, Bogdanovci, Miholjac, Podagrovci, Rakitinovci, Morasavlje, Varos, Marjanovci, Sirac, Dubica, Sabác, Banjaluka, Szöllőske, Újfalu, Kölgyes, Varatka, Domborog és Petri. A baranyai szuperintendencia első seniora pedig egy horvát nemzetiségű lelkész volt, Tordafalvi Mihály (Mihajlo Tordinac).[6] Sztárai Mihály hétéves itt-tartózkodásának ideje alatt számos sikert könyvelhetett el magának, elhivatottságát mi sem bizonyítja jobban, mint barátjának, Tuknai Miklósnak írt levele: „*a kereszt igéjét hirdetni kezdtem, és már innen és túl a Dunán és Dráván, a többi testvérekkel s a Szentlélek segítségével 120 egyházat építettem...*” [7] Sztárait nemcsak a reformáció nagy alakjaként tarthatjuk számon, egyike volt azoknak, akik munkájukkal hozzájárultak a nemzeti irodalom kialakulásához. Zsoltárfordításai és az énekek, melyeket maga írt magyar és horvát nyelven, nemcsak

[5] LÁBADI KÁROLY 2001. 56–57.
[6] LÁBADI KÁROLY 2012. 76.
[7] Uo. 213.

annak köszönhették népszerűségüket, hogy az adott nép anyanyelvén íródtak, hanem annak is, hogy zsoltáraiban megfogalmazódik a szegények és a gazdagok viszonya, valamint utalás található a törökre is, mint az élet megrontóira, ugyanakkor a nép is kifejezhette általa örömét, bánatát, félelmeit. Laskón született meg egyik legismertebb hitvitázó drámája, *„Az igaz papságnak tiköre”*. Drámáinak ihletői sok esetben valóságos hitviták voltak, amelyeket később átdolgozva, résztvevőit kifigurázva a református hívek okulására szánt. Baranyai Júlia valószínűnek tartja, hogy e célból diákjaival elő is adták ezeket a darabokat. Elbeszélő énekei közül a legismertebb *„Elezár históriája“*, amellyel híveit arra bíztatta, hogy a török szolgasors alatt szenvedve is van remény, és hogy maradjanak meg az igaz hit mellett.[8] Sztárai Mihály távozása után[9] a szlavóniai és a drávaszögi eklézsia történetében több híres prédikátor is megfordult, ilyen volt Szegedi Kis István,[10] tanítványa, Skaricza Máté,[11] Eszéki Zigericus Imre, aki a horvát reformátor Matija Vlačić Ilirik barátja és tanítványa volt.

Nemcsak vallási szempontból hozott változást a reformáció Szlavónia és a Drávaszög népei számára, a képviselői által alapított és vezetett iskolák magas színvonala lehetőséget adott a tehetséges fiatalok továbbtanulására, így csatlakoztatva ezt a régiót is Európa intellektuális köreihez, megerősítve ezáltal a reformáció alapjait.[12] Szegedi Kis István protestáns lelkész volt az, aki a legtöbbet tette ezekért az iskolákért és a benne tanuló diákokért. 1554-ben érkezett Laskóra, ahol megérkezésekor azonnal fel-

[8] BARANYAI JÚLIA 2004. 109–110.

[9] Laskóról, Tolnára költözött, ahol 1558-ig volt lelkész. Távozásának oka ismeretlen, bár feltételezhető, hogy térítőmunkájára ezeken a területeken már nem volt szükség, hisz Szlavónia és a Drávaszög népe akkor már a protestáns egyház hívei közé tartozott. Négy évvel később Szegedi távozása után visszatér Laskóra és egészen 1563-ig marad itt. Az innen való ismételt távozása után életéről alig maradt feljegyzés.

[10] Szegedi Kis István egyike volt azon reformátoroknak, akik kulcsfontossággal bírtak Magyarország protestáns egyházának kialakulásában. Teológiai, lelkipásztori és pedagógiai munkásságát egész Európában figyelemmel kísérték. Őt tekintik azon folyamat elindítójának, amely a református egyház önállóságához vezetett.

[11] Skarica Máté írta az első reformátor-életrajzot Szegedi Kis Istvánról. Szegedi tanítványa, hagyatékának gondozója, majd utódja volt a ráczkevei lekészségben. Kora egyik legműveltebb prédikátorának tartják.

[12] LÁBADI KÁROLY 2012. 75.

szentelték, így egész Baranya püspökeként[13] az itt élő protestáns közösség haladásáért munkálkodott. Négyéves itt-tartózkodása alatt fáradhatatlanul dolgozott, nemcsak lelkészként, hanem a helyi iskola tanáraként is. Akkoriban Szlavóniában és a Drávaszögben a protestáns egyház már befejezte a hitújítást, lezajlottak a nagy hitviták, és a hitéletben is nyugalom uralkodott. A Sztárai által megreformált iskolákba, amelyek így elérhetővé váltak a szegényebb társadalmi rétegek számára is, Szegedi hozott új, képzettebb tanárokat, bővítette az oktatás anyagát, valamint a gyermekek és az ifjúság mellett lehetővé tette a felnőttek számára is a tanulást, ezzel is növelve elsősorban a laskói, de a többi baranyai iskola színvonalát is. Közreműködésének köszönhetően az itt tanuló fiatalokat szívesen fogadták Európa minden egyetemén.[14]

A reformáció célja egyértelműen a hitújítás volt, ez természetesen maga után vonta az egyházon belüli változásokat is. Kezdetben ezek a változások radikálisak voltak, hisz egy új vallás alapjait kellett lefektetni, a későbbi változások viszont már lassabban mentek végbe, és céljuk elsősorban az új vallás megszilárdítása és az egyház lelkészeinek, ill. híveinek a megregulázása volt. Ilyen változások voltak folyamatban Szlavóniában és Baranyában is. Ezekről a zsinatokon, a protestáns szuperintendenciák kormányzó és törvényhozó testületein hoztak döntést. Ilyen zsinatok voltak Laskón, Tolnán és Vukováron is. Az egyik legjelentősebb az 1576-ban tartott hercegszőlősi zsinat volt, amely később nagy jelentőséggel bírt nemcsak a szlavóniai, drávaszögi, de a magyarországi református egyház életében is. Ezen a zsinaton született meg a *Hercegszöllősi kánonok*, amely azokat a törvényeket tartalmazta, amelyek alapján az elkövetkező századokban a protestáns egyházat irányították, valamint azokat a döntéseket, amelyek hatással voltak a horvátországi magyarok életvitelére és kultúrájára.

A 16. század egyik legismertebb és legjelentősebb zsinata a már említett hercegszőlősi volt, amely Veresmarti Illés püspök és Kákonyi Péter ösztönzésére ült össze 1576. augusztus16-án. Negyven református prédikátor alkotta és szerkesztette meg a *Hercegszöllősi kánonokat*, melynek rendelkezései nemcsak az egyházi életre és lelkészeinek viselkedésére volt kihatással, hanem figyelemmel kísérte híveinek családi és társadalmi életét is, szabályzatának cikkelyei kitértek a református kö-

[13] KATHONA GÉZA 1974. 123–125.
[14] LÁBADI KÁROLY 2012. 236–237.

zösség minden problémájára.[15] 46 cikkelye között található egyházszervezeti cikkely és erkölcsi tanítás is. A horvátországi protestáns magyarok ezen törvények alapján éltek egészen a 19. század elejéig. A 23. cikkely tartalmazza az egyik legfontosabb szabályát a *Hercegszöllősi kánonoknak*, előírja a lelkész számára a mátrikula, ill. az anyakönyv vezetését.[16] Annak ellenére, hogy az anyakönyv vezetése a római katolikus egyház 1563-as tridenti zsinatának döntése alapján vált kötelezővé, a protestáns egyház szintén szorgalmazta az anyakönyvvezetést, ezzel könnyítve meg a lelkészek és az utókor dolgát. Fentebb már említettem, hogy a *kánonok* az élet minden területére kitért, ezt leginkább a 29. cikkely bizonyítja: *„…mivel Isten Igéje alapján az egyház köt és old, hogy minden gyalázatra vetemedő embert, iszákost, erőszakkal szidalmazót, tolvajt, kapzsit, házaságtörőt, bujálkodót, mindazokat, akik kamattal üzletelnek, akik Krisztus egyházának megütközésére vannak, és belül, a nyáj közt tartózkodnak, lelki ostorral kell büntetni, úgyhogy valakik megtisztulva élhetnek, akik viszont nem tisztulnak meg, örök kárhozatra jutnak…"*[17] Az idézet alapján látható, hogy a református egyház egyformán elítélte az erkölcstelenül élőket és azokat is, akik társaikat vagy a közösséget bármilyen módon megkárosították. Így történhetett, hogy a *Hercegszöllősi kánonok* érvénybe juttatása után a református egyház erkölcsi és morális kódexévé vált, amely 450 éven keresztül Szlavónia, a Drávaszög és Magyarország protestáns egyházainak nyújtott útmutatást. A kánonok jelentősége nemcsak tartalmában rejlik, hanem abban is, hogy a latin mellett magyar nyelven is íródott, ezzel járulva hozzá a magyar anyanyelvű írásbeliség közkincséhez.

A reformáció egyik legfontosabb pozitívumának tekinthető az anyanyelv fejlődésére tett hatása. Az első anyanyelven írt példabeszédek és énekek még a reformáció szolgálatában álltak. Prédikátorok és lelkészek írták, ill. fordították őket. A Szlavónia és Drávaszög vallástörténetében szereplő reformátorok mindegyike hozzájárult az anyanyelvű irodalom fejlődéséhez. A zsoltárok és a hitvitázó drámák voltak az anyanyelvű irodalom első bizonyítékai. A későbbiekben a zsoltárok bibliai műfajként beépültek a protestáns egyház szertartásrendjébe, a reformáció terjedésének idején a prédikátorok közvetítésével váltak egyre nép-

[15] Uo. 100.
[16] http://www.sulinet.hu/oroksegtar/data/kulhoni_magyarsag/2010/hr/hercegszolosi_kanonok/index.htm, 2014.02.21.
[17] Uo. 2014.02.21.

szerűbbé. Ennek köszönhetően idővel a protestáns istentiszteletben is nagyobb szerepet kaptak, így maradtak fenn. Luther Márton zsoltáros énekei közül az *Erős várunk nékünk az Isten* és a *Menyből jövök most hozzátok* máig népszerűek, és részei a protestáns istentiszteletnek.[18] A szlavóniai és a drávaszögi protestánsok legismertebb zsoltáríró reformátorai közé tartozik Kákonyi Péter, egyike azoknak, akik a legtöbbet tették a magyar nyelvért, az irodalomért és a népköltészetért. Ő volt Hercegszőlős első protestáns lelkipásztora. Itt vetette papírra az *Asverus királyról és az istenfélő Hesther királyné asszonyról való históriá*t. Műveiben mindig olyan bibliai történetek feldolgozását választotta, melyek a reményt, a szabadság lehetőségét és a nemzeti hovatartozást erősítették híveiben a töröktől sújtott területeken.[19] Az anyanyelvű irodalom első bizonyítékairól beszélve nem szabad megfeledkezni a hitvitázó drámákról, melyek az iskolai dráma egyik formájaként a 16. században kialakuló anyanyelvű drámairodalom jellegzetes reformáció tanait magyarázó vallásos színjátékai. Európa-szerte ismert és kedvelt műfaj volt, a reformáció és az ellenreformáció vitairodalmának része. A hitvitázó drámák vallási kérdésekre adtak választ. A könnyebb érthetőség miatt népies nyelven íródtak, hangnemük gúnyos, jellemző rájuk az ellenfelek megszégyenítése és kipellengérezése. Szerzőik szívesen éltek a népi szólások és közmondások elemeivel.[20] Szlavónia és a Drávaszög vallástörténetében fontos szerepet kapott ez a műfaj. A török helytartók előszeretettel uszították egymás ellen a római katolikus egyház és a reformáció képviselőit, ezeknek a török által összehozott hitvitáknak következményeként születtek az újabb és újabb hitvitázó drámák. Az ilyen drámák többségének szerzője ismeretlen. Sztárai Mihály egyike azon keveseknek, akinek hitvitázó drámái fennmaradtak az utókor számára, mint például *„Az igaz papságnak tiköre”,* vagy a *„A papok házasága”*, amelyet 1550-ben Krakkóban ki is adtak. Az anyanyelvű irodalomhoz Kákonyin és Sztárain kívül Szegedi Kis István és Szerémi Illyés is jelentősen hozzájárult.

Az iskolák létesítése a reformáció egyik alapfeladatai közé tartozott. Azokon a helyeken, ahol a reformátorok megjelentek, és egyházat alapítottak, létrejöttek az iskolák is. Ezekben az iskolákban az alaptantárgyak oktatása, mint az írás, az olvasás és a számtan anyanyelven folyt.

[18] http://enciklopedia.fazekas.hu/mufaj/Zsoltar.htm, 2014. 02. 21.
[19] LÁBADI KÁROLY 2012. 248–249.
[20] http://enciklopedia.fazekas.hu/mufaj/Hitvitazo_drama.htm, 2014. 02. 21.

Ezzel is hozzájárulva az anyanyelv kultúrájának fejlődéséhez. A nagyobb református egyházközpontokban – mint Tolna, Sárospatak, Debrecen, Kolozsvár, Nagykőrös és Kecskemét – zajlott a református lelkészek, az „utánpótlás“ képzése, ezeken a helyeken örömmel fogadták a Szlavóniából és a Drávaszögből érkező diákokat, akik lelkesen adták tovább az elsajátított tudást.

A reformáció térhódításának eredményeként a nemzeti öntudat kialakulása és fejlődése vette kezdetét, lassan és fokozatosan építve az adott nemzet, jelen esetben a magyar nép „énképét”. Az anyanyelvű oktatás és igehirdetés együttes hatásaként a szlavóniai és a drávaszögi magyarok életében és kultúrájában történt változásokat az ellenreformáció elsöprő ereje sem tudta semmisé tenni. Sőt a reformáció és az ellenreformáció „harcának”, ill. az ebből következő újításoknak köszönhetően épült ki az új alapokon nyugvó iskolarendszer, amelynek köszönhetően a szegény is tanulhatott. Ezeknek az eseményeknek az összesített hatása tette lehetővé a ma is Horvátországban élő magyar kisebbség fennmaradását. A hit, az egyház, a magyar nyelv és az anyaország közelsége volt az, amely egységben tartotta őket. Ez lehet az oka annak is, hogy ma a Horvátországban élő magyarok száma itt a legmagasabb.

A fentieket összefoglalva látható, hogy a török megszállás alatt élő magyar és más nemzetek számára az ideérkező reformátorok a reményt és a biztonságot jelentették. A Szlavóniában és a Drávaszögben megjelenő reformáció Sztárai Mihály nevéhez köthető. Sztárainak és munkatársainak köszönhetően az új hit a futótűz gyorsaságával terjedt, rövid időn belül 120 egyház alakult, amelyek 150 éven keresztül működtek, megőrizve önállóságukat. Ez alatt az idő alatt olyan változások mentek végbe a már említett régióban, mint az új iskolák alapítása, amelyekben az oktatás anyanyelven folyt, az anyakönyv bevezetése, a kálvini egyházak szabályzatának létrehozása és annak véglegesítése a hercegszöllősi zsinaton. A Horvátországban élő magyar kisebbség számára ez adta meg a fennmaradás és kultúrája megőrzésének lehetőségét.

Felhasznált irodalom

BARANYAI JÚLIA 2004. *Vízbevesző nyomokon. Fejezetek a Dráva-szög történetéből.* Hasonmás kiadás. Újvidék–Eszék: Forum Könyvkiadó –HunCro Sajtó- és Nyomdaipari Kft.

JAMBREK, STANKO 2003. *Crkve reformacijske baštine u Hrvatskoj*. Bogoslovni institut. Zagreb.
KATHONA GÉZA 1974. *Fejezetek a török hódoltsági reformáció történetéből.* Budapest: Akadémiai Kiadó.
LÁBADI KÁROLY 2012. *Egyházak Alsó-Baranyában és Szlavóniában.* Eszék: HunCro Médiaközpont Kft.
LÁBADI KÁROLY 2001. *Laskó.* Budapest: Száz Magyar Falu Könyvesháza Kht.
TARCZAY ERZSÉBET 1929. A reformáció Horvát-Szlavónországban. *Teológiai Szemle.* V. évf. 4–6. sz. 195–269.

Internetes források

http://enciklopedia.fazekas.hu/mufaj/Hitvitazo_drama.htm, 2014. 02. 21.
http://enciklopedia.fazekas.hu/mufaj/Zsoltar.htm, 2014.02.21.
http://www.sulinet.hu/oroksegtar/data/kulhoni_magyarsag/2010/hr/hercegszolosi_kanonok/index.htm, 2014.02.21.

Kad je Božja riječ na jeziku naroda – Nastanak i širenje reformacije u Slavoniji i baranjskom trokutu

Formiranje kulture i vjere Mađara koji žive na području Hrvatske datira još iz doba turske opsade u 16. stoljeću. Pojava reformacije u Slavoniji i baranjskom trokutu pokrenula je takve procese koji su čvrsto povezali kulturu i vjerski život Mađara u Hrvatskoj, te je do danas opstalo u obliku malog otoka. Prvi propovjednik Mihály Sztárai na ove je prostore stigao 1544. koji je zajedno sa suradnicima i nasljednicima smatrao najvažnijim zadatkom širenje učenja reformacije, odnosno učvršćivanje istih. Zahvaljujući njima nova vjera širila se brzinom vatre, te je u vrlo kratkom vremenu utemeljeno 120 zajednica koje su tijekom 150 godina djelovale tako što su uspjele očuvati samostalnost. Za to vrijeme u već spomenutim regijama dogodile su se velike promjene, poput osnivanja novih škola u kojima je nastava bila na materinskom/narodnom jeziku, uvođenje matičnih knjiga, donošenje pravilnika za kalvinske crkve i njegovo prihvaćanje na sinodi u Kneževim vinogradima. Ovaj rad opisuje navedene događaje te ih podrobnije pojašnjava.

VARGA GYÖRGY

A horvátországi reformátusság története az első világháború végétől napjainkig

Kezdetek

Az előreformáció idején Husz János tanítványai közül néhányan Jugoszlávia területén Szerémségben és Bács megye egyes községeiben a cseh előreformátor szellemében munkálkodtak. A legismertebbek Tamás és Bálint nevű papok voltak. A nép nyelvén prédikáltak, és kétszín alatt osztották ki az úrvacsorát. A mozgalom központja Kemenica volt. A mozgalom az ellenreformáció miatt megszűnt, s az inkvizíciótól való félelem miatt a szerémségi és dél-bácskai falvak lakosságának egy része elmenekült.

Délvidéken a vesztes mohácsi csata után Sztárai Mihály kezdte hirdetni a reformáció tanítását. Sztárai Mihály rövid idő alatt 120 gyülekezetet alapított a vidéken. A prédikátorok Sztárai munkáját folytatva 1576-ban Hercegszőlősön zsinatot tartottak, és megfogalmazták a „Hercegszöllősi Kánonok"-at.

A török hódítások következtében a Duna-Tisza és a Tisza déli területe elnéptelenedik. A török kiűzése után Mária Terézia és II. József uralkodása alatt kezd el ide letelepedni a lakosság. A XVIII. sz. nyolcvanas éveiben német és magyar családok telepednek le Bácska és Bánát területén, kezdetben római katolikus, később már protestáns vallású családok is. A magyar családok az ország középső részéről kerültek ide (Jászság és Nagykunság), a német családok viszont Pfalz környékéről vándoroltak erre a területre.

A letelepülő magyar családok Bácskában négy református gyülekezetet (Feketics, Ómoravica, Pacsér, Piros), Bánátban pedig két református gyülekezetet (Magyarittabé és Debeljacsa) hoztak létre. A megalakult református gyülekezetek nyomán később további egyházközségek jöttek létre (Újvidék, Zombor, Szabadka, Becskerek, Kikinda, Pancsova, Verbász, Kula).

A német reformátusok is öt egyházközséget alapítanak.

A bukovinai székelyek 1882-ben telepednek le Vojlovicán (Hertelendyfalva), és itt szervezik meg a református gyülekezetet.

A Szerémségben 1920 körül a római katolikusok egy csoportja áttér vallásából, így két magyar református egyházközség jön létre: Maradék és Nikinci. A délvidéki reformátusság a trianoni szerződésig (1920) a Magyarországi Református Egyházhoz tartozott.

Az Egyház élete a két világháború között

Az első világháború befejezése után Magyarország déli pereme a trianoni szerződés értelmében a Szerb–Horvát–Szlovén Királysághoz tartozott. A reformátusság ezen a vidékén Bácskában, Bánátban, a Szerémségben (ma Szerbia), Baranyában, Szlavóniában (ma Horvátország) és Szlovéniában élt. A 60 református gyülekezetben ekkor 50 000 református lelket számláltak (a német reformátusokkal együtt), a református lelkipásztorok létszáma 51 volt.

A református gyülekezeteknek egyházi szervezetté kellett formálódniuk. Az első egyházmegyei közgyűlést 1920. október 21-én Rétfalun (Szlavónia) tartották, ez a dátum a Jugoszláviai Református Keresztyén Egyház születésnapja is. A közgyűlésen Kontra János csúzai lelkipásztort választják esperessé, a főgondnok pedig dr. Parragh Antal lett.

A következő évben, 1921. augusztus 20–21. között Zomborban tartják meg az évi közgyűlést, és ismét Kontra Jánost választják meg Alsó-Baranya, Bács és Szlavónia esperesének, gondnokává pedig Nagybudafai Vermes Károlyt. Az újonnan megválasztott elnökség azonban hamarosan visszalép, mivel az idősebb korosztály rövid időn belül átérezte, hogy az új viszonyok közepette már nem tud megbirkózni a sokasodó gondokkal. A közgyűlés szavazást rendel el, 1921 decemberében főesperessé Klepp Péter torzsai lelkipásztort, főgondnokká pedig 1925-ben dr. Kurz Henriket választják meg. A főesperes lefekteti az új egyházszervezet alapjait, megalkotja az egyházi törvényeket, és szervezi az egyházban a lelki életet is. A Szerb–Horvát–Szlovén Királyság területén lévő református egyházmegye négy alesperességből állt: Baranyai alesperesség, Bácskai alesperesség, Bánáti alesperesség és Horvát-Szlavónországi alesperesség. A Baranyai alespereséghez 10, a Bácskaihoz 15, a Bánátihoz 9, a Horvát-Szlavónországi alespereséghez 19 egyházközség tartozott. Az egyházközségek közül 38 magyar, 12 német, 1 horvát és 2 cseh volt. A alesperesek a következő lelkészek voltak: Baranyában Szalay Antal (Kopács), Bácskában Glöcckner Károly (Újszivac), Bánátban Fekete Gyula (Nagykikinda) és Horvát-Szlavónországban Stadler Géza (Magyarrétfalu).

Klepp Péter főesperes fiatalon, 44 éves korában, 1927-ban váratlanul meghalt. Az Egyház új vezetőjének Ágoston Sándor feketicsi lelkipásztort választják meg 1928. március 6-án.

A Református Egyház első zsinatát 1930. július 17-én tartotta Belgrádban. A belgrádi zsinaton terjesztik elő az országos egyház alkotmányát, amelyet 1933. május 11-én fogadott el az ország uralkodója. A már hivatalosan elfogadott alkotmányt 1933. július 10-én Hercegszöllősön 26 lelkipásztor és tisztségviselő írja alá. Most már van hivatalosan elfogadott alkotmánya az Egyháznak, és megtörtént az Egyház centralizációja is, az uralkodó hatalom elvárásai szerint. Az új alkotmánynak megfelelően választják püspökké Ágoston Sándor feketicsi lelkipásztort és főgondnokká dr. Kurcz Henriket.

Az egyház neve is változik közben, az új neve Jugoszláv Királysági Református Keresztyén Egyház lett. Az egyházmegyék is megváltoznak időközben, megmarad ugyan a négy egyházmegye, csak már más néven vannak bejegyezve:

Keleti egyházmegye, esperese Gachal János lelkész, Debeljacsa (Bánát). Nyugati egyházmegye, esperese Stadler Géza lelkész, Rétfalu. Északi egyházmegye, esperese Dévay Lajos lelkész, Ómoravica (Bácska). Déli egyházmegye, esperese Weimann Péter, Verbész (Bácska).

Az Egyház élete

Az Egyház lapot ad ki *Virradat*, majd *Magvető* címmel. Feketicsen árvaházat alapít, új vallás-és énekeskönyvet ad ki, és megszerkeszti az új egyházi törvényt. Szervezi a Keresztyén Ifjúsági Egyesületet (KIE) és a vasárnapi iskolát.

Az uralkodó hatalom elvette az egyházi iskolákat, összesen 38-at, és semmilyen kártérítést nem adott értük. Az idegen állampolgároknak tilos volt a letelepedés, így sokszor lelkészhiány is volt. Sok gyülekezetben laikusok végezték a lelkipásztori szolgálatot. Az anyaországtól való elszakítottság nehéz időszakát éli át ekkor a délvidéki reformátusság.

Az 1920/30-as években a délvidéki lelkipásztorok jobbára gyülekezeti híveikre voltak utalva, helyzetük bizonytalan és kiszolgáltatott volt. Ez a helyzet olyan sajátos, élő kapcsolatot alakított ki a lelkész és a gyülekezet között, amely a maga nemében egyedülálló volt a magyar református egyház történetében.

A szolgálatot jeles lelkipásztorok végezték. A XX. sz. híres teológusa, Sebestyén Jenő is e vidékről származik, Csúzán született. Dogmatikájában nagy pontossággal írja le a református egyház tanításait. Az első református teológiát végzett nő, Novák Olga vörösmarti származású. A lelkipásztorok mellett voltak nagyhitű hívei is a református népnek. Kopácsról származik, és ott élt Borkó Julianna, akinek az énekei megtalálhatók a Magyarországi Református Egyház énekeskönyvében is (411. És 454.). Utolsó imáinak egyikében így imádkozott: *„Köszönöm Uram, hogy gyufaszál lehettem.“*

A második világháború

Délvidék 1941-1944 között visszakerül az anyaországhoz. A második világháború kitörésével a drávaszögi (baranyai) és bácskai gyülekezetek ismét a Dunamelléki Egyházkerülethez tartoznak, amely aztán1942. december 31-ével beolvadt az alsó-baranya-bácsi egyházmegyébe. A baranyai gyülekezeteket 1943-ban meglátogatta Ravasz László, budapesti református püspök, aki látogatása kapcsán szomorúan így fogalmaz : „A gyülekezetekben látszik is mindenütt a nagy múlt emléke, de a népszaporaság megtört, a gyülekezetek elnéptelenedtek, a teremtő erő kiveszettnek látszik s csak a nagy múlt hideg ragyogása fénylik át az enyészet párázatán.” A csúzai gyülekezet lelkipásztora, Berta Imre is egyik igehirdetésében Ezékiel könyve 36. része alapján prófétai látomásként szomorú dolgokat ír le „ *A prófétai látomások között ez a legmegrázóbb. A látomás nem álom, hanem a lelki szemeink előtt kirajzolódott, megelevenedett kép. A felolvasott részben a próféta, irtózatos holttetemekkel borított völgyben jár, hallja az Úr szavát, amely azt mondja, a te hitetlen néped holttetemei ezek, s néked úgy kell prófétálni, hogy a csontok életre keljenek.*

A ref. egyház nagy tudósai azt állítják, hogy a baranyai nép 50 év múlva, éppen ilyen holt tetemekkel borított hely lesz. Az elárvult eklézsiák mind a temető felé mutatnak. De a próféta azt mondja, prófétálj és a holtak életre kelnek. Ti gyermekek KIE tagok, ha hisztek, akkor Baranya nem lesz holttetem, bízzatok, higgyetek az Úr Jézus Krisztusban, s ha így lesz újra éled, megerősödik a jövő.”

Az esperesi jelentés szintén sötét képet fest a jövőről: „ha az utolsó órában észre nem tér a népünk, Baranya-Szlavónia csak szórvány misszió lesz”.

Bánát német adminisztráció alá kerül, Gachal János torontálvásárhelyi-debeljacsai lelkészt választják püspöknek 1944. novemberi mártírhaláláig.

A szlovéniai reformátusság a dunántúli egyházkerülethez tartozik.

Másképpen folyt az egyházi élet Szlavóniában és Szerémségben, mivel e területek a Független Horvátországhoz tartoztak. Az itt lévő református gyülekezetek két esperességbe szerveződtek, német és a magyar esperességbe. A két esperesség együtt alkotta a Független Horvátország Református Keresztyén Egyházát.

A második világháború után

A második világháború után a Református Keresztyén Egyház ismét Jugoszláviához tartozott. A német egyházközségek megszűntek, és 13 000 német református menekült el erről a vidékről. Jugoszlávia területén ekkor 32 000 körül volt a reformátusok száma. A második világháború után a magyarok elleni bosszú következett. Az egyház vezetői sem kerülhették el a bosszúhadjáratot. A hercegszőlősi Faragó Ferenc lelkipásztort megölték, hasonló sorsra jutott a debeljacsai Gachal János is, az újvidéki lelkipásztort háborús bűnösnek kiáltották ki, rövid időre az ómoravicai lelkipásztor, Dévai Lajos is elmenekült. A háború után az Egyház vagyonát államosították.

A világháború befejezésével a gyülekezetek nagyon nehéz helyzetbe kerültek, ugyanis földjeik és ingatlanaik nagy részét államosították, s így az őket ért nagy kár miatt anyagilag is meggyengültek. Az új államban, Jugoszláviában az egyház jogi helyzete is bizonytalan volt. Az egyház négy egyházmegyébe szerveződött: bácskai-bánáti, szeremségi-bánáti, szlavóniai és baranyai. A későbbiekben csak három esperesség lesz: baranyai-szlavóniai, bácskai és bánáti.

Az egyház 47 egyházközségében és 130 szórványában 25 lelkipásztor végzi a szolgálatot. A Jugoszláviai Református Keresztyén Egyház püspöke ekkor Ágoston Sándor, a főgondnoka pedig dr. Józsa László. A háború után a gyülekezet megrongálódott templomai, egyházi épületei egymás után épülnek fel. Feketicsen az árvaházat központi otthonná alakítják át, ahol a gyermekek és az ifjúság számára nyári konferenciákat rendeznek, de a felnőttek számára is számos összejövetelt szerveznek.

A hatvanas években Csete K. István pacséri lelkipásztort választják püspökké. Megélénkül az Egyház kiadótevékenysége, kiadja a *Refor-*

mátus Élet című havilapot, évente megjelenik a *Református Képes Naptár*, és ismét kiadásra kerül a *Református Énekeskönyv* valamint a *Vallászkönyv* átdolgozott változata.

Az Egyház következő püspökévé 1982-ben Hodosy Imrét választja, főgondnoka pedig Béres Károly lesz. A Egyházban lévő gondok egyre jobban nehezítették az egyház életét. A gondokat leginkább az elvilágiasodás, a közömbösség, az érdektelenség jelentette, s mindez nehezítette a lelki élet fellendülését. Az Egyház helyzetét tovább rontotta az 1991-ben kezdődő háború. A szlavóniai és baranyai gyülekezetek elszakadtak a Jugoszláviai Református Keresztyén Egyháztól. A háborús évek alatt az ún. Krajinai Köztársaság területén (Baranyában) levő református gyülekezetek 1997-ig a Jugoszláviai Református Egyházhoz tartoztak.

Az Egyház 1997-ben megválasztja püspökévé Csete Sz. Istvánt. A gyülekezetek legnagyobb részében fiatal lelkipásztorok teljesítenek szolgálatot. Az egyház hivatalos neve 2003-tól Református Keresztyén Egyház. A hívek létszáma 16 000 körül mozog.

Egyházi élet Horvátországban

A horvát honvédő háború 1991-ben és az új ország megszületése egy új református egyház megalakulását hozta magával. Rétfalun 1993. január 3-án megalakult a Horvátországi Református Keresztyén Egyház.

Jelenleg Horvátországban a reformátusok három egyházi szervezetbe tömörülnek. Nagyon nehéz megállapítani a szétválás pontos időpontját. A szakadás talán az 1991-ben kezdődő honvédő háborúra vezethető vissza, amikor megszakadt a Jugoszláviai Keresztyén Református Egyházzal való összetartozás. A háborús évek alatt a szétszakítottságban mindenki más-más körülmények között élte át az eseményeket. A szétválást bizonyára döntően befolyásolta 1999 januárjában az egyházi vezetőség, vagyis a „püspöki hivatal" körlevele, amelyben a laskói zsinatot semmisnek nyilvánítja. A honvédő háború után ez volt az egyetlen zsinat, amelyen mindegyik horvátországi református gyülekezet képviselője jelen volt, ám egyes személyeknek éppen ez nem felelt meg. A horvátországi reformátusság három egyháztestbe tömörül:

A Horvátországi Református Keresztyén Egyház vezetője Csáti Szabó Lajos, székhelye Laskó. Két esperessége van, a baranyai esperesség, amelynek esperese Csáti Szabó Aranka, és a szlavóniai esperesség, amelynek esperese Kanalas János, kórógyi lelkipásztor. Az egyházszer-

vezet nevet változtatott, és 2005. március 31. óta hivatalosan Horvátországi Református Keresztyén Kálvini Egyháznak nevezik.

2001-ben kerül sor az újabb egyháztest kiválásra a Horvátországi Református Keresztyén Egyházból. Az egyik legrégebbi horvát nyelvű gyülekezet, Tordinci válik ki, és más horvát gyülekezetekkel megalapítják a Horvátországi Protestáns-református Keresztyén Egyházat, amelynek vezetője Jasmin Mility, a székhelye Tordinci.

A baranyai és szlavóniai gyülekezetek egy része, amely nem volt hajlandó elfogadni a laskói zsinat határozatainak megsemmisítését, 1999. június 12-én tartja meg Kopácson III. zsinatát, amelyen közös döntéssel módosította az Egyház nevét, és ettől kezdve Horvátországi Magyar Református Keresztyén Egyház a neve. A zsinatot követően a gyülekezetek az előírásoknak megfelelően megválasztották a HMRKE vezetőségét, amelynek beiktatására 1999. augusztus 6-án került sor. Az egyház szuperintendense K. Kettős János kopácsi lelkipásztor, székhelye Kopács. Az egyház kiadványai a Református Élet és az Évkönyv. Több értékes tanulmányt, helyi jellegű írást is megjelentetett az elmúlt időszakban (A bizalom pecsétje alatt, Borkó Julianna Énekeskönyve…) Rendszeres a presbiteri és női konferenciák szervezése. A gyermekek számára nyaranta szervez kézműves és hittantábort. A gyülekezetek testvéri közösségként próbálnak egymással együtt élni. Az egyházközségeknek más gyülekezetekkel is vannak kapcsolatai, és talán ezzel is enyhítik a széthúzást, széttagoltságot.

A megmaradás e tájon mindig is nehéz volt. Meneteltek erre ellenséges haderők, voltak határmódosítások, országok váltakoztak, de a nép maradt. Igaz, sokszor megfogyatkozva, meggyengülve, de valahonnan mindig erőt tudott meríteni, és meg tudott újulni. Bizonyára a jelenlegi széttagoltság, széthúzás, ellenségeskedés tovább gyengíti és rombolja a közösséget. De talán majd most is erőt tud valahonnan meríteni magának, meg tud újulni annak ellenére, hogy a 70 évvel ezelőtti prófétai igehirdetések és jövendölések sajnos nagyrészt beteljesedtek. A református gyülekezetek mindenütt megfogyatkoztak. Rövidesen egyes magyar helységekben csupán a temető sírkövei fogják hirdetni, hogy itt egykor magyarok éltek. A születések alacsony száma, a második világháború, a nagy számú kivándorlás, az asszimiláció, és a legutóbbi háború következtében a nép megfogyatkozott, s még szomorúbb, hogy sok helyütt meg is tört. Van-e jövője a megfogyatkozott és megtört magyar reformátusságnak ezen a tájon? Emberileg nézve nincs, de az isteni csoda által van remény a jövőben való megmaradásra.

Felhasznált irodalom

DOBSAI GABRIELA: A reformáció hatása Szlavónia és a Drávaszög népeire (kézirat)

LÁBADI KÁROLY 2012. *Egyházak Alsó-Baranyában és Szlavóniában.* Eszék: HunCro Médiaközpont Kft.

OROSZ ATTILA 2002. *Egy püspök élete.* Újvidék: Forum Könyvkiadó.

BARANYAI JÚLIA 1976. Vízbe vesző nyomokon. Újvidék: Forum Könyvkiadó.

PÓTH LAJOS 1985. Ágoston Sándor. *Református Évkönyv.* Újvidék: Jugoszláv Református Lelkészegyesület.

Povijest reformacije u Hrvatskoj od kraja Prvog svjetskog rata do danas

Ovaj rad opisuje povijest reformatske crkve od kraja Prvog svjetskog rata do danas. Južna granica Mađarske prema Trianonskom ugovoru pripala je Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca. Tada je 60 reformatskih zajednica brojalo 50 000 duša zajedno s njemačkim reformatima i 51 dušebrižnikom. S ciljem formiranja u crkvene zajednice prva županijska crkvena skupština održana je 21. listopada 1920. u Retfali (Slavonija). U međuvremenu promijenjeno je i ime crkve u Reformatska kršćanska crkva Kraljevine Jugoslavije. Crkva je izdavala časopise, utemeljila je domove za siročad i priredila je novi crkveni zakon. Tijekom Drugog svjetskog rata, zajednice iz Baranje (iz baranjskog trokuta) i Bačke ponovno su pripale Podunavskoj dijacezi koja se kasnije spojila s Donjobaranjsko-bačkom biskupijom. Nepovoljan položaj reformatske crkve dalje je narušavao rat koji je izbio 1991. godine. Crkvene zajednice u Slavoniji i Baranji odcjepljene su od Reformatske kršćanske crkve Jugoslavije. Za vrijeme rata u tzv. Republici srpskoj krajini (u Baranji) reformatske zajednice na tom području pripadale su Reformatskoj crkvi Jugoslavije sve do 1997. Trenutno su kršćani reformatske vjere u Hrvatskoj podijeljeni u tri različite vjerske organizacije.

ZÁGOREC-CSUKA JUDIT

Csáktornya és környéke a Zrínyi-kultusz és a magyar helytörténet tükrében a 19. század végén

A helytörténeti adatok, amelyek a magyar újságokban jelentek meg, Csáktornya és környéke múltjára vonatkoznak. Az újságcikkekben központi szerepet kaptak a *Zrínyi-vár* hagyományainak a leírásai. A hírértékű anyagrészben látogatásokat és eseményeket írnak le, amelyek Csáktornyát érintették. Például a *Muraköz* 1887. október 23-i számában megjelent egy hír, amely arról szól, hogy a csáktornyai hadgyakorlatok alkalmával *Vilmos főherceg* is a Zrínyi-vár lakója volt. Vagy a Muraköz 1898. május 15-i számában arról számolnak be, hogy „Festetics Jenő gróf úr folyó hónap 11-én hosszas külföldi tartózkodásából a 11 órai személyvonattal Csáktornyára érkezett. Megtekintette a Zrínyi-várat és a vadkerten keresztül a Zala-Újvár-i kastélyba hajtatott."

A történeti múlt jellegzetes személyiségeiről is írtak, akik kapcsolatban voltak a Zrínyi-családdal. Folytatásos sorozatot közöltek a Muraköz hasábjain 1887-ben Csáktornya múltjából címmel. Ezekből a sorozatokból tudhatjuk, hogy *Johann Matthias Korabinsky* a Geographisch-Historisches und Produkten-Lexikon von Ungarn-ban 1786-ban ezt írta le: „Csáktornya mezőváros, lakossága horvátajku (a magyart nem említi – Z-Cs.J.), Zalavármegyében fekszik, van katolikus temploma. Zrínyi gazdag könyvtára az itteni várban van elhelyezve, melyet *Tollius János*, hollandiai tudós átutazóban szemügyre vett. Éremgyűjteménye és Nagy Sándor szobra is van aranyból és ezüstből, valamint Horatius és Ovidius képmása is." A fegyelmezett, puritán Tolliust szó szerint vehetjük. Ő Grazban hallott Zrínyiről, s jól esett neki a körös-körül látható műveletlenség közepette gyönyörű épületeket, fényes bútorokat, nagyszerű kényelmet, tisztaságot és művelt, olvasottsággal bíró családot látnia. Elbájoló, pompás kertet talált, valóságos múzeumot, fegyverekkel, éremgyűjteménnyel, Zrínyi hőstetteit ábrázoló festményekkel, nagy könyvtárral. Tollius csodálta Zrínyi Miklós rendkívüli nyelvismeretét, aki hat nyelven beszélt: magyarul, horvátul, olaszul, törökül, németül, latinul úgy, mintha mindegyik anyanyelve lett volna, és nyolc nyelven olvasott. Az utazó megjegyzi, hogy a képek közt látható Luther Márton és felesége arcmása is. „Nyilván a család református korszakából maradt,

s jellemző Zrínyi vallási türelmére, a kultúra értékeinek megbecsülésére, hogy buzgó katolikusként sem titkolta, gondosan őrizte ezt a képet" – írta többek közt Németh József Zrínyi Miklósról szóló tanulmányában, a *Zala megye ezer éve* című kötetben. Zrínyi idejében Csáktornya kettős feladatot töltött be. Egyrészt jól megszervezett védelmi központ volt, másrészt meglepően gyorsan késő reneszánsz, kora barokk főúri központtá is vált. Udvarába szívesen igyekeztek a legkiválóbb magyar nemes ifjak, hogy tanuljanak. Csáktornya és a főúri család légköréről az utazók leírásaiból is értesülhetünk. Jacobus Tollius, az ifjú holland tudós, 1660-ban látogatta meg Zrínyi Miklóst Csáktornyán, nem győzött csodálkozni, mennyi értékes római régiség fogadja a „barbár magyar végeken!" – olvashatjuk az *Adriai tengernek fönnforgó habjai* című tanulmánykötetben (KIRÁLY ERZSÉBET–KOVÁCS SÁNDOR IVÁN 1983). Mindenekelőtt a gondosan megválogatott antik numizmatikai gyűjtemény ragadta meg a figyelmét. A régi érmek Nagy Sándort, Otto római császárt, Vitelliust, Pescennius Nigert, aztán Horatiust és Ovidiust ábrázolták, s voltak még a régiségtárban királyokat, hercegeket, híres férfiakat megörökítő képmások, szobrok is. Tollius jó egy hétig vendégeskedett Csáktornyán.

Zrínyi Miklós nagyságát az is bizonyítja, hogy I. Lipót hercegi rangra akarta emelni, ezt azonban Zrínyi szerénységből és hazafiasságból nem fogadta el. A római pápa hadvezéri kalappal és saját aranyából öntött arcképével ajándékozta meg. Zrínyi Miklós fél évnél hosszabb itáliai tanulmányúton is részt vett a grazi, bécsi és nagyszombati tanulmányéveit követő időszakban. 1636. április 21-én kezdte meg nyolc hónapig tartó tanulmányútját Itáliában. Útja egyenesen Rómába vezetett, majd hamarosan tovább folytatta útját Nápolyba, Firenzébe és Észak-Olaszország különböző városaiba. Rómában öccsével együtt fogadta őket VIII. Orbán pápa, aki dedikált verseskönyvével ajándékozta meg Zrínyi Miklóst. Ekkor alapozta meg olasz műveltségét. Számára sorsdöntő volt az olaszországi út, hiszen számos képzőművészeti látványban részesült, és megtekinthette a barokk stílusú főtemplomokat és bazilikákat is. A fiatal Zrínyi bizonyára a fenség és a szépség iránt hívő alázattal járta végig Róma főtemplomait. Így élményekben gazdagon hozzászokhatott az antik világ, a reneszánsz és az olasz barokk roppant méreteihez. Az olasz kultúra nagyságát tárgyi emlékek közvetlen szemléletén alapuló vizuális hatásként fogadhatta be. Így az életet nemcsak az elmaradott, provinciálissá süllyedt Magyarország keretei közt szem-

lélhette, hanem az itáliai tanulmányútja által megtekintett antik, reneszánsz és barokk kultúra által is. Később a spanyol király aranygyapjas renddel, a francia király pedig pairséggel tüntette ki. A bajor és a württenbergi választófejedelmek atyjuknak nevezték, a magyar nemzet pedig „törökverő" melléknévvel tisztelte meg. Minderről olvashatunk a Zrínyi-kultuszt erősítő magyar nyelvű sajtóban a századfordulón.

A Muraköz 1894. május 26-i számában jelent meg egy érdekes cikk *Horvátország bánjai* címmel, amelyet Vizkeleti Imre, nyugalmazott pénzügyi tanácsos írt, amikor horvát bánok arcképei után kutatva Csáktornyán tartózkodott és másolatokat készített. Vizkeleti mint műkedvelő, Nádasdy Tamás nádornak a XVI. századból származó arcképéről készített másolatot. Zrínyi Miklós alig volt húszéves,[1] amikor a nádorrá választott Draskovich János helyébe Horvátország bánjának neveztetett ki. Trakostyánban Vizkeleti Zrínyi György arcképét is megtalálta.

A Magyar Paizs 1908. április 16-i számában *Zala megye megint dolgozik, hogy Muraköz itt maradjon* című cikk szerint Zala vármegye egy kéréssel fordult a kormányhoz, hogy a Muraközt csatolják egyházilag is Magyarországhoz. A Mura és Dráva közt fekvő félszigetet, a Muraközt kapcsolják ki a zágrábi egyházmegyéből és a szombathelyi egyházmegyéhez csatolják. „100.000 lelket érintő határozat meghozása szükségeltetik, mivel Muraköz elhorvátosodik" – írta a politikai cikkíró, majd Zrínyi szavait idézte: „Ne bántsd a magyart!" A kérvényt Zala vármegye nevében Árvay Lajos alispán nyújtotta be a királynak.

A történetvizsgálati jellegű folytatásos sorozatokban a Muraköz 1894. november 18-i, november 25-i és december 2-i számában *Szokoly Lajos* írt megemlékezést *Gróf Zrínyi Miklós, a költő 1664. november 18 -án történt haláláról.* Meggyőző történeti tényszerűséggel és pontossággal vázolja fel Zrínyi Miklós teljes életét a születésétől egészen a haláláig. Stílusa patetikus: „Élni fog, míg utónemzedéke tiszteletben tartja emlékét azon dícső ősöknek, kik annyi balszerencse közt, oly sok viszály után is fentarták e hazát, melynek neve: Magyarország." Zrínyi Miklós életművéhez a múlt század 90-es éveiben pátosz nélkül nem lehetett volna hozzányúlni. Majd így folytatja: „Zrínyi alakja tartást és méltóságot sugárzott. Zrínyi igazsága magyar igazságnak és isteni igaz-

[1] „1648-ban [28 évesen] tette le az esküt: horvát bán lett." [Gremsperger László, Gyeskó Ágnes (szerk.): Ki kicsoda a magyar irodalomban? – Budapest: Könyvkuckó, 1996. 394.

ságnak számított. Arra utal, hogy a magyarság és az Isten ügye egy. Halála keresztény és magyar mártírummá magasztosult." Zrínyi Miklós korai és váratlan halála nemcsak a hazában, hanem egész Európában mély részvétet keltett. Magyarország alkotmányos szabadságának erős oszlopát, bölcs és igazságos államférfiját siratta. Zrínyi kultuszteremtését, utóéletét a törökellenes harcok szenvedéseiből és hősiességéből merítik az újságcikkek írói a századforduló magyar nyelvű muraközi sajtójában.

A magyar történelem Zrínyi Miklós korában úgy alakult, hogy a nemzet nagy sorsfordítóinak a sikere vagy kudarca egyre kevésbé múlt a magyarságon, hiszen nagyobb erők, erősebb akaratok diktálták Zrínyi halálát is. Zrínyi Miklós horvát származása ellenére lett magyar hős. Cselekedeteivel a nemzetteremtés szükségszerűségét feltételezte. Ez a tartalmas, nemzetet formáló élet azonban mindössze 44 évig tartott. 1664 novemberében, még további nagy célokat formálgatva, sorsdöntő elhatározásokat érlelve egy szerencsétlen vadászbaleset következtében tragikusan véget ért. A horvát szakirodalom szerint Germonville, aki XIV. Lajos király bécsi tudósítója volt, a következő híreket küldte a királynak: „Két nappal tudtam meg egy személytől, hogy Zrínyi Miklós grófot nem vadkan sebezte meg, hogy takarja azt a szándékot, hogy a törökök védelmezése alatt magyar királlyá kiáltassa ki magát." Zrínyi és a bécsi udvar között Zrínyi-Újvár eleste után megromlottak a kapcsolatok, Zrínyi Miklós hadvezér azt követően az oppozícióhoz tartozónak számított. Nincs okunk kétségbe vonni a kutatók többségének egyetértését, hogy a XVII. század nagy fia valóban baleset áldozata lett. De megtalálhatók azok a legendák is a sajtóban, amelyek éppen ezt az állítást cáfolják. Ezeket sem szabadna elfelejteni. A történeti sorozatokban Zrínyi Miklós személyiségét a publicisták belehelyezik a törökellenes harcokba. Ezekben a sorozatokban Zrínyi rokoni viszonyait is feleleventik, többször említik Zrínyi Ilonát, Zrínyi Pétert és Rákóczi Ferencet is. II. Rákóczi Ferenc életének külön fejezeteket is szenteltek 1903–1904 között a *Muraköz* hasábjain.

Vadkan vagy orgyilkos áldozata lett-e Zrínyi Miklós? Ezt a kérdést igen sokan felteszik manapság is, noha ismerik a történelemtudomány válaszát. Pedig e problémakörben nem csupán a halál okának tisztázása a fontos, hanem a különféle mendemondák eloszlatása is. „A nemzeti köztudatba szilárdan beépült »*magyar hős–Habsburg orgyilkos*« esz-

mei panele gyakran elfedi a régenvolt események valódi lefolyását, megakadályozza a reális történelem- és nemzetszemléletet." – írta Bene Sándor és Borián Gellért[2] *Zrínyi és a vadkan* című, 1988-ban kiadott tanulmánykötetük fülszövegében. Szokoly Lajos a 19. század végén is érdekesnek tartotta Zrínyi Miklós rejtélyes halálát, amelyről 1894-ben három részből álló sorozatot közölt le a Muraköz hasábjain, 230 évvel a költő tragikus halála után.

1. kép: *Zrínyit végzetesen megsebzi a vadkan, bal lábszárán jól látható a seb.*

Szentilona a paulini feljegyzések során

A szentilonai paulinus zárda a mihovljáni plébániához tartozott. A zárdát vagy István erdélyi vajda, vagy István, a királyi főlovászmester építtette 1376-ban. Valószínű, hogy az alapítókat I. Lajos magyar király buzgalma indította el, aki a pálos rendeknek volt a nagy patrónusa. Ezt világosan bizonyította Bonfini is: „Midőn Szent Pál remetének rendje Magyarországra jött volna, s a rend első főnöke Károly, az első székhelyeket szervezte, akik szent Lőrincz, a szent Kereszt, a szent Lélek és a szent László templomait bírták, Lajos a Nosterben ezeket a felülmúló társházakat alapított."

[2] Bene Sándor, Borián Gellért: Zrínyi és a vadkan. Budapest: Helikon Kiadó. 1988.

„Nem tudom a pálos miért nevezi páter Timon 1376-ban írt Magyarok történetében a *szentilonai zárdát* apátságnak, miután egyházunkhoz sem volt apátság kötve. 1376-ban Csák István Szentilonán apátságot alapított. A zárdának Czilley Herman gróf 1420-ban Šenkovecz nevű falut ajándékozott. Lamberger Frigyes 1467-ben Macskoveczen majort épített az szentilonai pálosoknak. Mátyás király ezt az adományt 1478-ban megerősítette. Amikor Zrínyi György által Luther tévtana Muraközbe behozatott, a zárda lakóit megkorbácsoltatták, bezáratták, sokat közülük megöltek. Zrínyi György megmaradt az eretnekségben, de a szerzetesek is sokáig megmaradtak Szentilonán."

A pálosrendi szervezet eltörlése után a szentilonai zárda birtokaival együtt állami tulajdonba került. 1802-ben a pálos atyák szentilonai, stridói zárdái és birtokai, a báró Knezevich család tulajdonába jutottak. A Knezevich család Brocsnóban, Hercegovinában birtokolt terjedelmes uradalmakat. Mátyás király kegye által a család 1464-ben magyar nemességet és terjedelmes birtokot nyert Lika és Corbáviában azzal a feltétellel, hogy a törökök támadásaitól meg kell védeniük a területeket. 1736-ban Knezevich Márton, atyjával Györggyel és Miklós nagybátyjával együtt véres ütközetet vívott a törökökkel Gubavcsa-Klanyecz mellett, ahol számos fogoly és kincs a Knezevichek birtokába jutott. Báró Knezevichnek mind a hat fia a francia hadjáratok alatt jó és híres katona volt. Közülük György, Péter, János és Vincze, valamint testvérei Szentilonát, Stridót és a horvátországi Hrvatska nevű uradalmat kapták Őfelségétől határvidéki javaikért. Szentilona régi uraiból, a báró Knezevichekből még két testvér élt a Muraközben Stridón, a pálosok régi kolostorában. Konstantin és Viktor nyugalmazott katonatisztek voltak.

Az idősebb Zrínyi György halála után fia, György a szentilonai conventus atyái által a katolikus vallásra tért át, s az idők múltával Dalmácia, Horvát- és Szlavónország bánjává nevezték ki. Ifjabb Zrínyi György gyászos halála után, két kiskorú fiát, *Miklós és Péter grófokat* Dimitrovich Péter zágrábi és Sennyey István váci püspökök, továbbá Patacsics István és Ferencz gondnokságára bízták. 1639. április 19-én a III. Ferdinánd király által kibocsátott rendeletnek megfelelően a búcsú és a vásártartás joga Szentilonán a conventusnak volt engedélyezve. Zrínyi Miklós a népet katolikus vallásra kényszerítette, ezért letelepítette Csáktornyán a Ferenc-rendi szerzeteseket. Megélhetésükre is segélyt engedélyezett.

A terjedelmes birtokok a Zrínyi grófok halála után a királyi ügyészség kezébe jutottak. A szentilonai conventust 1695-ben szerencsétlenség érte. A tűz a Zrínyi-kápolnának a fedelét, az oltárokat, a kápolnában őrzött nemzeti jelvényeket hamuvá semmisítette meg. A hamutömegből hamarosan klastrom emeltetett Weinnacht András főtiszt segítségével. Anyagiakban még hozzájárult az építkezéshez Seischevich István zágrábi főpap. 1738-ban az egész Mura és a Dráva területét földrengés sújtotta. Így a csáktornyai vár, a plébániatemplom és más épületek falai, valamint a *szentilonai* klastrom is megsérült. 1745-ben Hassy Vincze prior az egész convictust teljesen rendbe hozta.

Dr. Anđela Horvat Szentilonáról (Šenkovec) szóló doktori disszertációjában a következőket írta a muraközi szentilonai kolostorról, amely a középkori pálos rendhez tartozott. „Fontossága kulturális és történeti jellegű. Őrzi a Mura és a Dráva közötti uralkodók életét, hiszen 600 éves múlttal rendelkezik. Lackovics István erdélyi nemes 1376-ban a pálos rendnek kolostort alapított, majd a rendnek földet és erdőt is adományozott. A 15. században a Muraköz a czillei (celjei) grófok hatalma alá tartozott. Herman gróf vallásos meggyőződésből 1420-ban gótikus stílusban újjáépítette a kolostort. A szerzetesek a művelődés terén szuverenitást kaptak, hiszen a legolvasottabb rendek közé tartoztak. A Zrínyiek uralkodása alatt a 16. században gyors fejlődésnek indult a kolostor, hiszen Zrínyi egy kápolnát és temetkező sírhelyet, mauzóleumot épített. 1561-ben ide temették *Frangepán Katalint,* később a szigetvári ütközet után *Zrínyi Györgyöt* is. Zrínyi György, a protestantizmus képviselője, üldözte a pálosokat. Uralkodása idején a kolostort elhanyagolták. Az 1695-ös tűzvész után barokk stílusban újították fel. Az 1738-as földrengés után Josip Bedekovič pálos újította fel a kolostort, majd a *Natale Solum* című munkájában 1752-ben meg is írta a kolostor történetét. A napóleoni háborúk idején katonai pékségként szolgált az épület. 1880-ban újabb földrengés sújtotta. Romjait a lakosság széthordta építkezések céljából. A XIX. század elején a Knezevich-család a romos kolostorból kastélyt építtetett, amelynek a kápolnáját a templom egykori szentélyéből alakította ki. A templom hajóját, tornyát és a Zrínyi-mauzóleumot lebontották.” Ma már csak az oltárrész maradt meg, amely a kolostorra emlékeztet bennünket. 1924-ben kutatásokat végeztek a szentilonai kolostorban. Savic Nossan mérnök kutatási eredményeit és a véleményét a kolostorról meg is jelentette a *Kolo* című lapban 1928-ban.

Művészettörténeti szempontból fontos kolostor volt a szentilonai a 14. században. Prokopp Mária *Zala megye ezer éve* című tanulmánykötetében megjelent *Zala megye középkori falképei* című tanulmánya szerint a szentilonai kolostor templomában híres freskók voltak láthatók, amelyet Lackfi II. István nádor és országnagy (1396) festetett. A 14. század végi pálos szentély falképeiről 1948 óta tud a művészettörténet, de csak 1991 95-ben került sor a feltárásra. A templomot valamikor teljesen beborították a falfreskók, ma ezekből csak töredékes ábrázolások ismerhetők fel Ivan Srsa tanulmánya szerint. A szentilonai falképeket a kutatás a 14. század végére teszi. Biztosan 1397 előtt, még Lackfi életében készültek.

Légrád, egy pálos 1750-ben történt feljegyzései nyomán

Légrád temploma erős fából készült, tölgyfából volt a tornya. *Valva Serius* író így nyilatkozott erről: „A Zrínyiek vára Gvoszdanszko közelében, a Vuna patak innenső oldalán fekszik, lévén az egyuttal születési fészkök is." 1540-ben a törökök megtámadták a várát, majd 1577-ben csekély fáradsággal be is vették. 1579-ben a várat visszafoglalták, de csak rövid időre. 1710-ben *Légrád* a Dráva bal oldalán terült el. Egy árvízkor a folyó megváltoztatta a medrét, így Légrád a jobb oldalára került. 1690-ben egy zágrábi kanonok muraközi vizitációján ezt jegyezte le: „A Dráván Légrád és Delekovac között virágzó kereskedelem zajlott le." Légrád korrespodens település volt a Muraköz, Magyarország és Podravina (Drávamellék) között. Zrínyi idejében a város erődítmény, fontos *stratégiai pont* volt a nyugtalan határszélen, olvashatjuk a Muraköz–Medjimurje 1888. március 4. és 11. számában a *Muraköz múltjából XI.,* ill. a *Légrád* című újságcikkekben.

Új Zrínium (Zrínyi-Újvár)

Zrínyi Miklós 1660-ban Légrádtól nem messze egy új várat építtetett. Új Zríniumnak nevezte el. Hogy miért adta ezt a nevet? *Bombardius* író így jegyzi fel: „Kanizsa környéke táján, ahol a Mura belefoly a Dráván állott hajdan az *Új Zrínium* lakosaival." Az ősrégi Zrínium, ahonnan a Zrínyiek nevüket származtatják, nem volt más vidéken, mint Horvátország határszélén, a Vuna folyó közelében, ott, ahol most Zrinsko polje (Zrínyi mezeje) található. Bombardius

véleménye szerint téves az az állítás, hogy az Új Zríniumot az ősrégi Zrínium mellett építették volna.

1664-ben a törökök Magyarország és Horvátország megtámadására készültek. Zrínyi Péter császári segítséget kért. A segédcsapatokra vonatkozó intézkedést Bretius 1664-ben ekként adta elő: „Dacára Montecuccoli vezér látszólagos fáradozásának, Zrínyi várának védelme a császár részéről nem nyervén támogatást, a törökök néhány napi ostromlás után tényleg elfoglalták." Egy alkalommal Zrínyi Miklós ekképpen nyilatkozott: „Most a feleségem Új Zríniumban tartózkodik. Ha valamelyik katonám Kanizsáról Új Zríniumba érkezik, üdvözölje őt. Ő majd zsebkendőt ad neki!"

Az erődítmény a Zrínyiek korában stratégiailag szupermodern építménynek számított, amelynek *európai hírneve* is volt. A horvát szakirodalom szerint Zrínyi Miklós 1662-ben kezdte el építeni a végvárat. Segítségére voltak Varasd megye nemesei, valamint Franjo Gubačov, Ivan Kis, Tome Hreljač, Vinko Buzanič. Naponta ezer földműves építette az erődítményt a bán vezetésével. *Haus Hoffman* 1664-ből származó nürnbergi rézkarca nyomán Új Zrínium a Mura jobb partjára épült, szembe Novigraddal, amelyhez közvetlenül híddal csatlakozott. A kőből épült erődítménynek négyszögletű alaprajza volt. Mellé kanálist is ástak, amelyben víz folyt. Az erődítményen belül harminc ház épült. Új Zrínium *verhetetlenségéről* vált híressé Horvátország határszélén és Európa-szerte. 1664-ben 200 ezer török támadta meg Kanizsát, majd Új Zríniumot is. Gróf Montecuccoli szerint „kő-kövön" nem maradt belőle. 1752-ben Josip Bedekovič még látta a vár maradványait, de ma már ezek sem találhatók meg. Dolnja Dobraván *Zrínyi-szögnek* nevezik ezt a helyet. Erről olvashatunk újságcikkeket a *Muraköz–Medjimurje* 1888. március 11-i V. évf. 11. számában.

Összegzés

Az Alsólendván élő *Bánffyak* kultúrát pártoló és mecénási tevékenységéről a családi naplóból tudunk meg megbízható adatokat. A Bánffy-naplóból tudjuk meg a *Zrínyiekhez* kapcsolódó történelmi eseményeket is. A Zrínyi családdal kapcsolatosan néhány bejegyzés található a Bánffy-naplóban. A Zrínyiek két alkalommal is részt vettek Alsólendva várának a megvédésében. Segélycsapatokat küldtek Alsólendvára 1603-ban és 1609-ben is Bánffy Kristóf várúrhoz.

A Zrínyi-kultusz hivatalos jelei megtalálhatók a történelmi Zala megye sajtójában: 1880-tól 1920-ig főleg a tudományos jellegű publikációkban, a néphagyományokkal kapcsolatos közlésekben, a társasági hírekben és tudósításokban, a szépirodalmi alkotásokban, valamint a történeti tényekre hivatkozó szövegekben. A Zrínyi-kultusz legméltóbb kifejezése a Zrínyi-emlékoszlop felavatásával vált egyértelművé Csáktornyán 1904. június 12-én. Csáktornyán régóta nem volt olyan ügy, amely iránt oly általános érdeklődést tanúsítottak volna, mint a *Zrínyi-emlékoszlop* ügye iránt 1901–1904 között. Az emlékoszlopra minden társadalmi rétegből adakoztak. Az adakozás behálózta az egész Muraközt, kiterjedt Magyarország területére is. Vas és Zala megye, Alsólendva és Muraszombat lakossága is részt vett benne.

Zrínyiről dombokat, hegyeket, földrajzi helyeket, Csáktornyán kávéházat, szállodát és tereket is elneveztek. A Zrínyi-kultusz a történelmi Zala vármegyében, az egész Muraközben 1880–1920 között kifejezetten jelen volt a magyar és a horvát sajtóban. 1920 után ez a hatás enyhült, és más hangsúlyt kapott Horvátország terültén.

Čakovec i okolica s aspekta kulta Zrinskog i mađarske lokalne povijesti s kraja 19. stoljeća

Autorica ovog rada, koja je ujedno istraživač Zrinskog, opisuje poveznice obitelji Zrinski i obitelji Bánffy iz Lendave većinom se oslanjajući na izdanje pod nazivom *A Zrínyiek nyomában (Tragom Zrinskih)* objavljenog 2003. godine pod pokroviteljstvom udruge Prijateljski kulturni krug Međimurja. Nadalje prate se i opisuju pisani i materijalni izvori kulta Zrinskog.

ZÁGOREC-CSUKA JUDIT

Gábor Zoltán lendvai születésű, zágrábi festőművész, grafikus és író portréja

Az *önéletírás,* mint műfaj, nem ritkaság a magyar irodalomban (pl. Mikes Kelemen, Márai Sándor, Rákóczi Ferenc, Bethlen Kata írásai). Gábor Zoltán lendvai születésű, Zágrábban élő festőművész *Keserédes emlékek* című önéletírása figyelemre méltó önéletrajzi mű. Miért? Véleményem szerint egy nép történetét két tényező szabja meg: a *hely*, ahol, és azok a *körülmények*, amelyek között élnie kell, valamint a népben rejlő *erők* és tulajdonságok, a népet vezető szellemi-erkölcsi értékek, az *eszmék*, amelyek eltöltik a közösség lelkét.

Gábor Zoltán festőművész nem felejtette el Lendvát, születésének és gyermekkorának színhelyét. Önéletrajzi művében is visszatér Lendvára, ahova sorsa, szülei, rokonai és barátai vezérelték, és az emlékei, valamint az édesanyjától örökölt *hungarus* tudata, amely neveltetésének központi tényezője is volt. Édesanyja volt az a személy, aki jól megtanította a helyesírása – emlékezik vissza a szerző –, és mindezt Budapesten, az Iparművészeti Iskolában is folytatta. Budapesten ismerte meg Ady Endre és Villon verseit. Mindkét költő nagy hatással volt rá, és élete során is vissza -visszatért a költészetükhöz. A második világháborút Budapesten vészelte át, tanult, és elmélyült a magyar iparművészetben és kultúrában. Majd Zágrábban a Képzőművészeti Akadémián folytatta tanulmányait. 1951-ben magiszteri fokozatot ért el. Az akadémia elvégzése után kiutazott Franciaországba, ahol bebarangolta Combarelles, Font de Gaume és Lascaus történelem előtti barlangjait, amelyekben megcsodálta az őskori művészet remekeit. Majd Párizs volt rá nagy hatással, a világváros román kori építészeti remekei. Gábor Zoltán útleírásaiban filozófiatörténeti és művészettörténeti rálátást nyújt az olvasók számára azokról a helyekről, ahol járt, és arról a korról, amikor a műalkotások keletkeztek. Útleírásaiban nyomon követhető művészettörténeti és művelődéstörténeti műveltsége is, amely nagyon fontos tényező az önéletírásában, hiszen nemcsak adatokat és tényeket közöl, hanem egyfajta művészi gondolkodásmódot is prezentál vele. Ő az, aki festőművész és író is egy személyben, de bölcs emberként képviseli mindkét szerepét. Gábor Zoltán önéletírásában, biográfiai művében összegezi életét, művészetét és identitását.

Párizst, a művészetek városát, az európai kultúra központját is úgy írta le, mint ahogy ezt a kultúrtörténészek teszik – szívvel-lélekkel. A festőművész nemcsak látta a nagyváros kultúrtörténeti csodáit, hanem át is érezte a létrehozott építészeti értékek lényegét – a művészetet erősítő és a művészetre ható energiákat. Visszatérve Zágrábba, bekapcsolódott a kulturális és művészeti életbe, barátja volt Sinko Ervin híres író, aki segítette a pályája kibontakozását. Két mandátum erejéig főtitkára lett a Horvát Képzőművészek Egyesületének, és számos cserekiállítást szervezett a magyarországi és a horvátországi képtárak közt – építette a horvát–magyar képzőművészeti kapcsolatokat országos szinten, de ápolta a kelet-berlini képzőművészeti kapcsolatokat is. Önéletrajzi művében Gábor Zoltán alapos elemzést is ad néhány festményéről, és azoknak az esztétikai értékét is felmutatja (Politikusok sétája, Trófeák, In memoriam Piero della Francesca, Menekülő lepke, Az eltaposott virág stb.). Gábor Zoltán önéletírásában visszavisszatér Lendvára, ahol barátai élnek, szoros kapcsolatot alakított ki Gálics István festő- és grafikusművésszel, Tompa Jože gyártulajdonossal, Király Ferenc szobrászművésszel, Suzanne Király-Moss festőművésszel, Bence Lajos, Szúnyogh Sándor, Zágorec-Csuka Judit költőkkel és azokkal az értelmiségiekkel, akiknek fontos a művészet, mint önkifejező és élvezhető forma. A *Négy évszak* című történeti freskósorozatában Alsólendva fejlődéstörténetét mutatta be. A művész ezt az alkotását Lendvának ajándékozta, a freskók láthatók Lendván, a volt községháza épületének falain, valamint a Lendvai Várgaléria folyosóit is díszítik olajfestményei.

Gábor Zoltán visszavonultan és magába zárkózottan éli idős éveit, de még mindig alkot, fest és ír. Talán ez az az erő, amely életben tartja. Hogy mit is akar ezzel elérni, megtudhatjuk az önéletírásából: „De miért is festünk, miért csináljuk mindezt, kérdezem önmagamtól. Mit jelenthet e tett, a mérhetetlen univerzumban? Se nem jót, se nem rosszat, azaz semmit – és mégis csináljuk. Az, aki fest, az talán azért teszi, mert valami erősebb erő sugallja neki, hogy azt tennie kell.” És mi ez a sugallat? „A tehetsége, amelynek a tényezőivel Isten munkálkodik. Miért teszi: önmagáért, a családjáért, a népéért, a hazájáért? Önmagáért azért, mert ez a küldetése, a családjáért, mert ők segítik ezen az úton végigmenni, a népéért, mert van hungarus tudata és identitása, és a hazájáért, mert Zágráb befogadta és ott kapott lehetőségeket a művészi kibontakozására. És Lendva, mert, szülőföldje.”

Gábor Zoltán festőművészt személyesen is ismerem, számtalanszor felkeresett a *Népújság* szerkesztőségében, amikor újságíró voltam, s azt

követően is mindig a művészet, a magyarság és a kultúra érdekében tette ezt. Gábor Zoltánt minőségi embernek, értelmiségi művésznek ismertem meg, aki szerénynek és érdeklődő természetűnek tűnt. Több évtizedes zágrábi léte ellenére is kitűnően beszélte az anyanyelvét, és kitűnően írt magyar nyelven (Postagalamb – 1982; Ápisz nyomán – 1990; Tragom Apisa – 1993; Elmondom – 1995; Kazivanja – 1998). Őt annak a festőművésznek és írónak tartom, aki több országban szerezte meg a műveltségét (Budapest, Zágráb, Bécs, Párizs), aki gondolkodásában erősen kötődött a gyökereihez, szülővárásához, Lendvához, de európai rálátású és gondolkodású művész, aki messzire látott, és a látottak mögött értette az összefüggéseket, amelyeket színekben és gondolatokban fejezett ki.

Gábor Zoltán önéletírása valójában a művész önfeltáró lélekelemzése és vallomásszerű írásmódja szerint az önéletírás mint szépirodalmi műfaj legjobbjai közé tartozik. Az önéletírás bizonyos értelemben az *emlékiratnak* az író egész életére kiterjedő változata. Ennek bizonyítékául szolgál a *Keserédes emlékek* című önéletírása, amelyet minden elismeréssel *ajánlok kiadásra*, hiszen Gábor Zoltán megérdemli, hogy hírt adjon önmagáról és koráról, arról a multikulturális létről, amelyben élt, és amelyet megélt.

Utolsó búcsú Gábor Zoltán festőművésztől

Gábor Zoltán lendvai származású, Zágrábban élő festőművész halálhíre a lendvai Szent Katalin-templom előtt ért, amikor vasárnap reggel felhívott Bence Lajos, aki átadta a gyászhírt. Mindenre gondoltam, de a halálára nem, s arra sem, hogy elment örökre az ismeretlen örökkévalóságba. Lassan elindultam kocsimmal Kapca felé, feltettem a napszemüvegemet, mert hullottak a könnyeim. Egy baráttól csak így lehet elbúcsúzni: érzésekkel és könnyekkel. Gábor Zoltán festőművésszel a *Népújság* szerkesztőségében találkoztam először, ahol felkeresett, mert meg szeretett volna velem ismerkedni, mint újságíróval. Az ismerkedésünkből barátság lett, hiszen számtalanszor írtam a képzőművészeti kiállításairól és a műveiről is. Tavaly tavasszal a zágrábi Ady Endre Kultúrkörben mutatta be *Tragom Zrinskih* című horvát nyelvre fordított tanulmánykötetemet, s azt követően még az ősz folyamán felkerestük otthonában. Ez volt az utolsó találkozásom vele. Akkor még derűs volt, barátságos, de látszott rajta a kegyetlen betegsége okozta levertsége is.

2002-ben írtam róla egy monográfiát *Gábor Zoltán festőművész portréja* címmel, amelyben Gábor Zoltánt mint embert és mint művészt mutattam be. 1922-ben született Lendván a Kanizsa utcában, és élete 88. évében ért véget Zágrábban. Gábor Zoltán festőművész valószínű utolsó pillanataiban vissza tudott nézni még egész életére, s látta, hogy: „Mi lett az életéből, a hitéből, látta, hogy mi lett azokból a lelki csírákból, amelyeket valaha ábrándként élt meg, de mégis valóra váltak. Életműve beteljesült a festészetében és a szépirodalomban is." Az élete végén derült ki, hogy miről szólt az egész. Azt vallotta, hogy: „A festészet egy mágikus cselekedet, amelynek segítségével enyhíthetjük félelmeinket." A halála elragadta a félelmeit, de megmaradtak a festményei, amelyek főleg Lendván, Muraszombatban, a Muravidéken, Szlovéniában, Magyarországon, Zágrábban és Horvátország-szerte, de Londonban, vagy más kontinenseken is díszítik a galériák és magángyűjtemények falait. Gábor Zoltán freskói és festményei Lendva jelentős intézményeit díszítik több évtizede: főleg a *Négy évszak* történeti freskó-ciklus a volt községháza üléstermét, a freskók megfestett mása a Múzeum és Várgalériában, a *Harc 1603* című freskója a Lipa Szállodában látható. Gábor Zoltán a lendvai Polgári Iskolában kezdte tanulmányait, majd 1941-ben Budapesten tanult az Iparművészeti Középiskolában. 1945-ben folytatta a tanulmányait a zágrábi Képzőművészeti Akadémián. Tanulmányait befejezve körutat tett a fények városába, Párizsba és környékére, s nagy hatással voltak rá a franciaországi prehistorikus barlangfestmények. Élete egyik legszebb korszaka volt ez. 1956-ban visszatérve bécsi emigrációjából Zágrábban telepedett le, ahol tanárként, majd képzőművészeti terapeutaként dolgozott a vrabčei pszichiátrián egészen nyugdíjazásáig. A képzőművészet területén magiszteri fokozatot is szerzett. 1962-ben a Horvát Képzőművészek Társaságának Főtitkára lett, majd alapító tagja a Horvátországi Magyar Művészeti és Tudományos Társaságnak és az Ady Endre Magyar Kultúrkörnek. Mindkét magyar szervezetben nagy tiszteletre tett szert. 1973-tól rendszeresen járt a Lendvai Nemzetközi Művésztelepre. Barátait is többnyire a művészszférából választotta, és erősen kötődött a muravidéki magyar művészekhez is. Gábor Zoltánt, mint művészt, mindig vonzotta az új utak keresése. Festményein mindig összefogta, és nem szétbontotta a formát. Sötét tónusai mellől mégis igazi fény ömlik. Tüzes, gazdag, magyar lelkével egyre csak álmodott. Ars poeticája Adyéval volt rokon: „Hogy látva lássanak, hogy látva lássanak, s legyek valakié." Festészetében az újítá-

sok a szimbolikától a tárgyilagos tények egyszerű realisztikumáig terjednek. Életműve megáll az időben. Magányos művész, érzékeny, kivételes lélek és egyén volt. Ő az volt, akinek vélte magát. Festményei tükörképei a kornak, élethelyzeteknek, eseményeknek, kultúrának, amelyek 80 év távlatából nagyon sokat jelentenek. Ezt igazolják festményei és szépirodalmi alkotásai. Legutolsó műve kiadását *Keserédes emlékek* címmel már nem érhette meg. Élete is „keserédes" volt, de beteljesült a küldetése.

Kedves Zoli barátom, én is köszönetet mondok Neked, mert utolsó műved záró szavaival azt üzented nekem, nekünk, hogy: „…nem lettél volna az, ami vagy." – nélkülünk. Most, nagyon sajnálom, hogy csak ennyit tehettem érted, de amit tettem, az őszinte volt, s azt is tudjad odaátról, hogy nélküled én sem lennék az, ami vagyok. Köszönöm a *Viharverten* című első verseskötetemhez írt recenziódat, és azokat a biztató szavakat, amelyek mindig építettek, és soha nem romboltak. Haláloddal magányosabban érzem magamat az ismert és ismeretlen csatatereken, most már nélküled. „Kés nélkül jöttél, fegyvertelenül" – ahogy a neked írt versem kezdő soraiban megfogalmaztam. És úgy is távoztál. Emlékeimben legyőzöd a halált.

Portret Zoltána Gábora, zagrebačkog slikara, grafičara i pjesnika rođenog u Lendavi

Autorica na temelju autobiografskog djela pod nazivom *Keserédes emlékek (Gorke uspomene)* mađarskog slikara iz Hrvatske Zoltána Gábora objavljenog u Lendavi 2010. s jedne strane izvještava o umjetniku, o razdoblju u kojem je djelovao i njegovom multikulturalnom bitku, a s druge strane u oprštajnom pismu prisjeća se umjetnika povodom obljetnice njegove smrti.

CSAPÓ NÁNDOR

A Horvátországi Magyar Pedagógusok Fórumának szerepe a horvátországi magyar oktatásban

Nemzetiségi iskolák Horvátországban

Az oktatási intézmények oktatási modellek szerint működnek.

A modell – kisebbségi tannyelvű iskolák – a teljes oktatás anyanyelven folyik, viszont kötelező a horvát nyelv is.

B modell – kéttannyelvű iskolák – a természettudomány tantárgyai horvát nyelven, a társadalomtudományi tantárgyak oktatása anyanyelven folyik.

C modell – anyanyelv- és hagyományápolás – heti öt órában anyanyelven a következő tantárgyak: nyelv és irodalom, történelem, földrajz, zene és rajz.

Az A modell szerint a vörösmarti, a laskói, a kórógyi és az eszéki Horvátországi Magyar Oktatási és Művelődési Központ (HMOMK), általános és középiskola működik, valamint óvoda. A B modell szerint Zágrábban 1–4. osztályban dolgoznak. C modell szerint 20 iskolában dolgoznak. Azok a pedagógusok, akik a C modell szerint dolgoznak, nehéz körülmények között végzik munkájukat. Gyakran az iskola igazgatójának jóindulatától függ, engedélyezi-e a C modell bevezetését. A másik gond a heterogén tanulói csoportok. Ezekben az osztályokban néhány magyarul tudó gyermek van, és többségben azok, akik nehezen vagy egyáltalán nem beszélik a magyar nyelvet. Ilyen vegyes csoportokban nehezítik a tanár munkáját, és nem is lehet teljesíteni a C program követelményeit. Jelenleg folyamatban van a C modell új kerettantervének kidolgozása.

Jogi háttér

A Horvát Köztársaság Alkotmánya garantálja a nemzeti kisebbségek egyenjogúságát. A nemzeti kisebbséghez tartozó személy szabadon használhatja anyanyelvét és gyakorolhatja kultúráját.

A nemzeti kisebbség számára biztosított:

1) a kisebbségi nyelv és írás használata a magán- és közéletben, valamint hivatalos nyelv;

2) anyanyelven való oktatás és nevelés;
3) saját szimbólumok és címerek használata;
4) kulturális autonómia;
5) az egyházi hitvallás megőrzése, egyházak alapítása;
6) a média elérése és anyanyelven való hírközlési aktivitások gyakorlása;
7) önszervezés közös érdekvédelmi aktivitások céljából;
8) megfelelő arányú jelenlét az állami és önkormányzati testületekben;
9) a közéletben való részvétel a kisebbségi tanácsokon keresztül;
10) olyan aktivitások elleni védelem, amely veszélyezteti a kisebbség létét.

A kisebbség joga, hogy anyanyelven tanuljon. A kisebbség nevelését és oktatását az óvodai, általános iskolai, középiskolai és egyéb intézményekben végezhetik.

A kisebbségi iskolákban az oktatói-nevelői munkát az előírt hét főnél alacsonyabb létszámú osztályokban is meg lehet szervezni. A tanterv a kötelező tartalmak mellett tartalmazza azokat a külön elemeket is, amelyek a nemzeti kisebbségre jellemzők (anyanyelv, irodalom, történelem, földrajz és a nemzeti kisebbségek kulturális öröksége).

A kisebbségi iskolákban tanulók kötelessége, hogy az anyanyelvük mellett elsajátítsák a horvát nyelvet is. Az ilyen iskolákban tanító tanárok a nemzeti kisebbség soraiból kerülnek ki, és tökéletesen használják anyanyelvüket. A nemzeti kisebbséghez tartozó állampolgárok alapíthatnak saját tannyelvű iskolákat, ha azok megfelelnek az erre vonatkozó törvényeknek.

Horvátország bevezette a központi érettségi rendszert. A magyar tannyelven tanuló végzős középiskolások minden tantárgyból anyanyelvükre lefordítva vizsgázhatnak, és számukra kötelező a magyar nyelv és irodalom vizsga is. Sikeres érettségi után horvát felsőoktatási intézményben folytathatják tanulmányaikat, vagy élve az ösztöndíjazási lehetőségekkel, Magyarországon tanulnak tovább.

A Horvátországi Magyar Pedagógusok Fórumának szerepe a horvátországi magyar tannyelvű oktatásban

A Horvátországi Magyar Pedagógusok Fóruma 2001. október 16-án alakult a horvátországi magyar tannyelven oktató pedagógusok kezde-

ményezésére. A Fórum célja a magyar nyelvű iskolarendszer felállítása és annak kiépítésében való aktív részvétel serkentése a Horvát Köztársaság területén.

A Fórum kiemelt célja a következő tevékenységek által valósul meg:

- képviseli tagságát a horvátországi magyar kisebbség oktatói-nevelői munkájában felmerülő sajátos problémák megoldásában,
- szorgalmazza a magyar anyanyelvű oktatói-nevelői munka kiszélesítését az óvodától a felsőoktatási intézményekig,
- versenyeket és szemléket rendez a diákok részére a nyelvápolás és nemzeti kultúra fejlesztése érdekében,

A cél megvalósítása érdekében:

- a Fórum szakelőadásokat, szakmai továbbképzéseket és szakcsoportokat szervez,
- a Fórum alapítványokat alapíthat az erre vonatkozó törvények betartásával,
- a Fórum együttműködést folytathat egyénekkel, társadalmi szervezetekkel, intézményekkel, vallási csoportosulásokkal és egyéb egyesületekkel, amelyeknek hasonló a programjuk, céljaik.

Az elmúlt tíz évben a Fórum számos továbbképzést, vetélkedőt, szemlét, tanulmányutat és egyéb, az oktatás fejlesztését szolgáló tevékenységet szervezett.

Év	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Utalva	631	796	815	938	979	1006	1019	1049

1. táblázat: *A „Szülőföldön Magyarul" pályázatok alakulása. Forrás: HMPF*

A program ösztönző jellegű – támogatásban részesülnek azok az óvodások és diákok (magyar tannyelvű vagy anyanyelvápoló programok résztvevői), akik valamilyen formában magyar tannyelvű oktatásban vesznek részt. A pénzügyi forrást Magyarország a Bethlen Gábor Alapon keresztül biztosítja, a program lebonyolítója a HMPF 2002 óta, amikor ez a támogatási forma kezdődött. Az 1. táblázatból látható, hogy a pályázók száma folyamatosan növekszik 2011-ig. Az utána következő években pedig stabilizálódott 1050 körül, ami viszont nem eredményezi a magyar tanulói létszám növekedését azokban az iskolákban, ahol az

oktatás magyar anyanyelven, az „A modell” szerint történik. A támogatottak összlétszámának csak a harmada jön magyar tannyelvű iskolából. A pályázók szerkezeti elemzése az anyanyelvápoló iskolákban kimutatta, hogy a magyar nyelvet elfogadható szinten beszélő tanulók létszáma igen alacsony, és mivel az anyanyelvápolás olyan iskolákban folyik, amelyek horvát környezetben működnek, szinte teljes mértékben ezek a tanulók is a további tanulmányikat horvát tannyelvű tanintézményekben folytatják.

Beiskoláztatási program

A szülők megnyerése érdekében a HMPF 2013-ban beindította a beiskoláztatási programját, amellyel a magyar tannyelvű iskolába iratkozó diákokat (általános iskola 1. osztálya) támogatja taneszköz-csomaggal és a szülőket pénzösszeggel. A programot sikerül kiterjeszteni az általános iskola ötödikes és a középiskola első osztályaira is a 2014-es évben. Példánkat más horvátországi civil szervezet is követte, és reményeink szerint így már képesek leszünk megállítani és talán még visszafordítani is a tanulói létszámcsökkenést. Ehhez nemcsak a szülők meggyőzésére van szükség, hanem a magyar tannyelvű oktatás minőségének javítására is (a HMPF számos szakmai továbbképzést szervez), és foglalkozásokkal kell megtölteni iskoláinkat.

Demográfiai helyzet és jövőkép

Horvátország lakossága az elmúlt nyolcvan évben, 1991 és 2001 között csökkent a legjobban, ami a háborús eseményeknek is köszönhető. Amíg az összlakosság 7,25 százalékkal esett, a magyarok száma ehhez képest drasztikusabban, 25,77%-kal (1991-ben 22 355 és 2001-ben 16 595 személy vallotta magát magyarnak, míg 2011-ben 14 048). Hasonló, drasztikus csökkenéseket a magyarság Horvátországban már átélt a 20. század elején is, amikor tíz év alatt a magyar lakosok száma egyharmaddal csökkent (több mint 120 000 magyar élt a mai Horvátország területén 1910-ben – 1. ábra). Gyakran jellemezték e területet erős asszimilációra hajlamos területként. Ez a megállapítás ma is jellemző.

A lakosság csökkenését valószínűleg lehetetlen megállítani, mivel egy globális trendről van szó. A szülőket kell meggyőzni arról, hogy semmivel sem tesznek jót gyerekeiknek, ha azokat a többségi nemzet

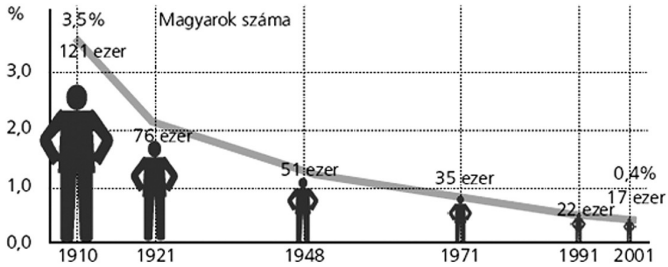

1. ábra: *A horvátországi magyarok számának és arányának alakulása, 1910–2001*

nyelvén működő iskolákba íratják az életben való könnyebb boldogulás érdekében. Az EU által végzett tanulmányok is azt mutatják, hogy jobban felfogják a gyerekek azt, amit a saját anyanyelvükön tanulnak, másrész iskoláinkban jelentősen kevesebb az erőszak, családias a hangulat, jól képzett szakemberek foglalkoznak a gyerekekkel.

Uloga Foruma mađarskih pedagoga u obrazovanju mađarske manjine u Hrvatskoj

U manjinskim školama u Hrvatskoj u **A** modelu nastava se u potpunosti izvodi na materinskom jeziku, ali je obvezan i hrvatski jezik. U **B** modelu prirodoslovni se predmeti podučavaju na hrvatskom jeziku, a društvene znanosti na materinskom jeziku. U **C** modelu nastava njegovanja materinskog jezika i kulture izvodi se u tjedno pet sati na materinskom jeziku. Kao manjinske mađarske škole u baranjskom trokutu djeluje pet osnovnih i jedna srednja škola koje rade po A modelu. U Zagrebu se u nižim razredima primjenjuje B model, a diljem države se još u drugih dvadeset škola primjenjuje C model koji nastavnicima stvara velike probleme. U tijeku je izrada novog plana i programa za C model. Između ostalog, u zadatke Foruma uvrštava se i praktično ostvarivanje povoljne pravne pozadine i proširivanje odgojno -obrazovnih poslova za nastavnike izvorne govornike. Forum je inicirao i program nabavke sredstava s ciljem očuvanja materinskog jezika.

HORDÓSI DÁNIEL

A horvátországi magyarság kulturális élete a rendszerváltás előtt

1. Bevezetés

A horvátországi magyarság a Kárpát-medence egyik legkisebb, és ebből adódóan legérzékenyebb magyar közössége. Csekély létszámuk ellenére a horvátországi magyarok rendkívül gazdag kultúrával rendelkeznek, melyet az ott élő emberek igyekeznek megőrizni az utókor számára. A régiót a történelem során számos háború sújtotta, legutóbb a 90-es évek délszláv háborúja, amely nagy csapást jelentett a lakosság számára. Írásomban megpróbálom nagyvonalakban felvázolni, hogy miként is élt ez az akkor még nem is olyan kis közösség a rendszerváltás, azaz a háború előtt, különös hangsúlyt fektetve a 70-es évekre. Azért döntöttem ezen időszak mellett, mert ekkorra már rég elmúlott a második világháború utáni zűrzavar, és még nem kezdődött meg a vasfüggöny leomlása. Más szóhasználatban az akkori rendszer ekkoriban élte csúcspontját. Írásom számos, az előző rendszerhez szorosan kapcsolódó attribútumot tartalmaz, annak érdekében, hogy a korról minél átfogóbb képet kapjunk.

Munkámban igyekszem először felvázolni a világháború utáni helyzetet, és az első magyar szervezetek megalakulását, majd lépésről lépésre áttérni a 70-es évek kulturális életére, amit részletesebben taglalok, a Horvátországi Magyarok Szövetségének munkája alapján. Majd ezután igyekszem bemutatni a horvátországi magyar oktatás kialakulását is.

2. A világháború utáni időszak

A második világháborút követő zavaros környezetben igen nehéz helyzetben találta magát a horvátországi magyar kisebbség. Az újonnan megalakult szocialista Jugoszláviában ugyanis a németekhez hasonlóan a magyarokat is kollektív bűnösként kezelték. Ebből kifolyólag Tito parancsára a jugoszláv partizánok brutális vérengzéseket hajtottak végre az ország területén élő magyar, illetve német nemzetiségű lakosságon. A vérengzések elsősorban a vajdasági területeket érintették, mivel ott számbelileg jóval több nem szláv nép élt, de a mai Horvátország területén is történtek szörnyűségek.

Az enyhülés 1948-ban kezdődött, amikor is a jugoszláv diktátor, Josip Broz Tito összetűzésbe keveredett addigi legnagyobb és leghatalmasabb szövetségesével, a Szovjetunióval. Az összetűzés alapját Tito különutas politikája szolgáltatta, ami nem tetszett Sztálinnak. 1948 februárjában egy valóságos „mini hidegháború" tört ki a Szovjetunió és Jugoszlávia közt. A konfliktus oda vezetett, hogy Jugoszláviát kizárták, a Kominformból, és a szocialista országok minden kapcsolatot megszakítottak vele.

Mivel a keleti tömbbel való szakítás után Tito elvesztette szövetségeseit, ezért létfontosságú volt, hogy rendezze az ország belügyeit. Ettől a ponttól fogva Tito változtatott a kisebbségpolitikáján is, és a nemzetek és nemzetiségek egyenjogúságát hirdette. Bár a testvériség egység politikának elsősorban a horvátok és szerbek közti belső ellentétek leküzdése volt a célja, más népek, így a magyarok is profitáltak belőle. Ettől fogva az országban élő magyarságra a kormány nem holmi idegen elemként kezdett tekinteni, hanem a jugoszláv nemzetközösség alkotóelemeként. Az említett társadalmi és politikai változások vezettek végül oda, hogy a Jugoszlávia területén élő magyarság, így a horvátországi magyarság is újra aktivizálja magát.

A jugoszláviai magyar politikai elit túlnyomórészt az 1943 augusztusában megalapított Petőfi-zászlóalj soraiból került ki. A zászlóaljat magyar nemzetiségű, ám szocialista eszméket valló munkások hozták létre azzal a céllal, hogy felszabadítsák otthonaikat a megszálló fasisztáktól, és hogy építsék a kommunizmust. A Petőfi brigádosok nagy veszteségek árán, de a legtöbb kulcsfontosságú ütközetben részt vettek, és ezért életben maradt tagjait nagy tisztelet övezte.

A brigádosok a háború utáni újjáépítésben is fontos szerepet töltöttek be, ezzel még inkább bebizonyították, hogy ők elkötelezett jugoszláv állampolgárok. A Petőfi-zászlóalj tevékenykedése nagyban hozzájárult ahhoz, hogy a megváltozzon a vezetőség magyarokról alkotott víziója.

3.Az első horvátországi magyar szervezet

A fizikai újjáépítést követen még egy nagyon fontos feladat állt a horvátországi magyarság előtt. Az oktatás és a kulturális élet megszervezése, amely romokban hevert. Erre a célra 1949. november 29-én, Eszéken megalakult a Horvátországi Magyar Kultúr- és Közoktatási Szövetség. Az alakuló közgyűlésen a horvát tagköztársaság minden magyar-

lakta települése képviseltette magát leghaladóbb politikai aktivistáival. A közgyűlésen összesen 174 elszánt, tenni akaró kommunista gyűlt össze, akik a következőt fogalmazták meg:

„Mi a Horvát Népköztársaság területén élő magyarság nevében, melynek küldöttei vagyunk, kinyilatkoztatjuk itt azon határozatunkat, hogy Jugoszláviát szabad, örökös és végleges hazánknak tekintjük, és oszthatatlan részének érezzük magunkat Jugoszlávia népének testvéri közösségében.

Hazánkért, annak függetlenségéért és szabadságáért, Kommunista Pártunkért és annak vezéréért, bármikor, bármilyen körülmény között a legnagyobb áldozatokra is készek vagyunk."[1]

Az alakuló közgyűlés rögvest megválasztotta a szervezet vezetőségét is, akik a következő személyek voltak: Vörös László, Pápa József, Pappé János és Tausz Imre. A felelősségteljes vezetőség egészen 1971-ig látta el a rájuk rótt feladatokat. Sajnos a konkrét tevékenységeikről nem maradt fenn hiteles írásos forrás.

A Horvátországi Magyar Kultúr- és Közoktatási Szövetség egészen 1967. június 4-ig működött ezen a néven, ekkor ugyanis átnevezték Horvátországi Magyarok Szövetségére. A Horvátországi Magyarok Szövetségéről (A továbbiakban HMSZ) jóval több információnk maradt fenn. Legfőbb szervei a Közgyűlés, a Plénum és az elnökség. Az elnökség munkáját pedig szakbizottságok segítik. Pénzelését pedig a Horvát Szábor, valamint a Művelődési Önigazgatási Érdekközösség köztársasági, illetve közösségi intézményei biztosítják.

A HMSZ munkáját az alapszabályzat és a munkatervi célkitűzések határozták meg.

Tanulmányom a továbbiakban leginkább a HMSZ keretein belül lebonyolított kulturális eseményekről és a szervezet egyéb kulturális tevékenységéről fog szólni.

4. A kulturális élet megszervezése

4. 1. Színház

A horvátországi magyarság nem rendelkezik állandó magyar színházzal, viszont már a kezdetektől fogva nagy volt az igény a színházi pro-

[1] Horvátországi Magyarok Szövetsége – 1. évkönyv 67. oldal

dukciók iránt. Ezt általában úgy oldották meg a helyi kultúregyesületek, hogy különböző színházi társulatokat hívtak a magyarlakta településekre, és azok a helyi kultúrotthonokban mutattak be egy-egy produkciót.

Szlavóniába és Baranyába akkortájt legtöbbet a szabadkai népszínház színészei látogattak el. 1971 és 1978 között a Horvát Szocialista Köztársaság területén összesen 123 magyar nyelvű színházi előadást szerveztek, amelyekre 19 260 jegyet adtak el összesen.[2]

Ebben az időszakban a szabadkai színházon kívül a Pécsi Nemzeti Színház, a budapesti Állami Déryné Színház, a budapesti Vidám Színpad és a veszprémi Petőfi Színház vendégeskedett a vidéken.

A HMSZ szervezésében néha igazi színházba is el tudtak látogatni a kultúra kedvelői. 1971 és 1978 között 22 alkalommal jártak horvátországi magyarok a Pécsi Nemzeti Színházban, és egyszer a budapesti Vidám Színpad előadását tekinthette meg 90 ember.

4. 2. Az eszéki Csárdásbál

1971-től egészen a háborúig minden évben megrendezésre került az Eszéki „Csárdásbál". A rendezvény a szórakozáson kívül kiváló lehetőség volt arra, hogy egyszer egy évben összehozza a horvátországi magyarságot. Ez különösen sokat jelentett a szórványvidékeken élő magyarok számára, akik el voltak szigetelve magyar ajkú néptársaiktól.

A rendezvény a kezdetektől fogva nagyon nagy sikernek örvendett. Megfelelő nagyságú bálterem hiányában általában csak a leggyorsabbak juthattak belépőhöz. 1971 és 1978 között 3300 vendég látogatott el a bálba, de az érdeklődés akkora volt, hogy ezt a számot megfelelő méretű terem birtokában akár egy alkalommal is könnyen elérték volna.

A Csárdásbálra általában ismert magyarországi sztárvendéget volt szokás hívni, akik mindig lenyűgözték a közönséget. A sztárvendégen kívül pedig mindig egy hazai mulatós zenekar is húzta a talpalávalót. A legtöbbször az Újvidéki Rádió zeneara, illetve a vörösmarti Tatai Jóska zenekar volt a zenefelelős.

A tradíciót a délszláv háború törte meg, miután többé nem rendeztek Eszéken Csárdásbált. A háború után elsőként az eszéki Horvátországi Magyar Oktatási és Művelődési Központ szervezett ismét hasonló jellegű bált Eszéken, „magyar bál" néven. A magyar bál minden kétséget

[2] Horvátországi Magyarok Szövetsége – 1. évkönyv 68. oldal

kizáróan méltó utódja a Csárdásbálnak. A helyhiányt az iskola úgy küszöbölte ki, hogy az intézmény tornacsarnokában rendezte meg a mulatságot, ami akár 400-500 vendéget is képes befogadni. Sajnos pár éve már ez a bál sem kerül megszervezésre.

Mind a Csárdásbál, mind a magyar bál a nem magyar anyanyelvű emberek körében is nagyon népszerű volt.

4. 3. Kiállítások

Az 1970-es években nagyon jelentős szerepet játszottak a kultúrában a különböző kiallítások. Ezeken az eseményeken általában mind a kultúra, mind pedig a művészetek kedvelői találtak maguknak valami érdekeset, ezért sok embert megmozgattak.

A horvátországi magyarok körében a legnépszerűbb tárlat a Petőfi-zászlóalj harci útját bemutató 24 pannóból álló vándorkiállítás volt, amelyet 10 év alatt 79 alkalommal mutattak be a közönségnek. Ez a 10 év alatt hozzávetőlegesen 40 000 ember tekintette meg a Petőfi-brigád hősies harcát bemutató képsorokat.

Ezen kívül számos más érdekes kiállítást is megtekinthettek az érdeklődők. A költészet iránt rajongóknak lehetőségük volt Petőfi Sándor, illetve Ady Endre életéről és munkásságáról szóló kialításokra ellátogatni.

A Szép magyar könyv című kiallítás is igen nagy sikert aratott akkoriban. A kiállítást a Magyar Könyvkiadók és Könyvterjesztők Egyesülete és a HMSZ közösen rendezték. 1975-től 1979-ig a tárlatot 8 helységbe tudták elvinni. A magyar könyvkiadás legjavát bemutató kiállítás anyaga, a mintegy 2000 könyv végül ajándékként szét lett osztva a magyar falvak könyvtárai részére.

4. 4. Irodalom

1976-ban a HMSZ gondozásában megjelent a horvátországi magyarság minden bizonnyal egyik legnagyobb súllyal bíró irodalmi alkotása, Baranyai Júlia *Vízbe vesző nyomok* című kultúrtörténeti munkája. Baranyai Júlia munkáját 1977-ben bővített változatban újra nyomták. 1978-ban egy kétnyelvű Ady Endre kötet is megjelent a HMSZ gondozásában. A verseket Josip Krleža fordította, és ez volt az első horvát nyelven is megjelent Ady-fordítás. A könyv címe – Versek – Pjesme.

A HMSZ irodalmi tevékenysége természetesen nem csupán könyvkiadásból tevődött össze. Gyakran szerveztek különböző irodalmi esteket is, ahol ismert írók, költők ismertették műveiket a horvátországi magyar közönség előtt. A 70-es évek során hozzávetőlegesen ötven irodalmi est került megrendezésre a Drávaszögben, illetve Kelet-Szlavóniában.

5. Az öntevékeny művelődési egyesületek

A magyar települések kulturális életét kezdettől fogva a helyi kultúregyesületek szervezték.

A 70-es években viszont hirtelen nagyon lecsökkent a kultúregyesületek aktivitása, mert megjelent a TV, így lehetőségük nyílt az embereknek a saját otthonukban is a szórakozásra. Az emberek reaktivizálásához új dolgokat kellett bevetni a falvak kultúregyesületeinek, ami nem mindig ment könnyen. A sikert végül a drámacsoportok hozták, mert nagyon sokan vágytak arra, hogy színészek legyenek, és egyszer ők is bekerüljenek a tv-be. Ekkor szinte minden faluban alakult egy-egy drámacsoport. Hivatalos adataink szerint a következő településeken működtek drámacsoportok: Laskó, Csúza, Vörösmart, Szent László, Kórógy, Darázs és Várdaróc. A drámacsoportokba leginkább a fiatalok jártak, akik rendszeresen elő-előálltak valamilyen színpadi művel.

A színészkedésen kívül a fiatalok táncolni is nagyon szerettek, ezért a legtöbb településen néptánccsoportok is alakultak. A tánccsoportok azért is voltak nagyon népszerűek, mert az is nyugodtan táncolhatott magyar néptáncot, aki már nem beszélte tisztán a nyelvet. Ennek eredményeként tánccsoportok alakultak a legtávolabbi szórványvidékeken is, min például Zágrábban, Csáktornyán, illetve Ójankovácon is.

6. A magyar nyelvű oktatás

6. 1. Alapfokú oktatás

A világháború előtti Jugoszláviában a nemzetiségellenes hangulatnak köszönhetően sorra zártak be a kisebbségi iskolák. A jugoszláv kommunista párt már ebben az időszakban is elítélte a kisebbségel-

lenesség ezen fajtáját, és céljául tűzte ki, hogy mindenki anyanyelvén tanulhasson.

A világháború után nagy volt az igény a magyar tannyelvű iskolákra Horvátországban. A legnagyobb problémát az jelentette, hogy nem volt elég tanító, így gyakran megesett, hogy egy tanár akár három kisiskolában is okította a fiatalokat. Ami a tanárhiánynál is nagyobb problémát jelentett, hogy a falusi kisiskolák elvégzése után a tanulók nem nyerhettek felvételt középiskolába, mert ahhoz úgynevezett algimnáziumot kellett volna végezni, amelyre kezdetben még nem volt magyar nyelven mód Horvátországban. A változást az 1949-es év hozta, mikor is megalakult az első magyar nyelvű algimnázium Vörösmarton. A 7 osztályos iskolát a falu nagykocsmájában alakították ki, és csak fokozatosan tudták ellátni a szükséges felszerelésekkel. A vörösmarti algimnáziumnak egyik napról a másikra nagyon felelősségteljes és nehéz feladattal kellett megbirkózni, mert az ország minden tájáról ide irányították a magyar diákokat. Akkora volt az iskola iránti érdeklődés, hogy a távolról érkező diákok számára még kollégiumot is kialakítottak a faluban, amely 35 diákot volt képes befogadni.

Azoknak a diákoknak, akik elvégezték a vörösmarti gimnáziumot, lehetőségük nyílt arra, hogy továbbtanuljanak vajdasági magyar nyelvű középiskolákban, vagy ha úgy akarták, akkor bármely, az ország területén működő középfokú tanintézményben.

Az iskola kérésére 1952-ben bevezetésre került a 8. osztály is, aminek köszönhetően még színvonalasabb oktatásban részesültek a magyar gyerekek. A vörösmarti algimnáziumnak 1952-ben 274 tanulója volt, de ez a szám 1964-re elérte a 371-et.[3]

6. 2. Középfokú oktatás

A horvátországi magyar oktatás legnagyobb problémája az volt, hogy az algimnázium elvégzése után a tanulók nem tudtak magyarul továbbtanulni a környéken. Ez idővel oda vezetett, hogy elkezdtek fogyni a magyarul tanuló diákok. A hatvanas évek végére szinte nem volt olyan tanuló a vörösmarti iskolában, aki messzebbről érkezett. A magyar vezetőség úgy vélte, hogy a helyzeten csak úgy lehet javítani, ha bevezetik a magyar nyelvű középiskolai oktatást.

[3] Horvátországi Magyarok Szövetsége – 1. évkönyv 90. oldal

Végül az 1969–1970-es tanévben nyílott először kétnyelvű középiskola Pélmonostoron. Az első évben 24 tanuló élt a lehetőséggel, és úgy döntött, hogy itt tanul tovább.

A diákok az első két évben túlnyomórészt magyarul tanultak, majd a harmadik, negyedik évben már kevesebb volt a magyar tannyelvű órák száma, átlagosan 4-6 között.

A kétnyelvű tagozatok nagy sikernek örvendtek, mert így már nem csak a tehetősek kiváltsága volt, hogy magyar középiskolába írassák gyermeküket.

Egyébként a monostori magyar tagozaton, rendkívül modern, és jó körülmények közt zajlott az oktatás, és az oktatás színvonala is magas volt. Ezt az érettségi eredmények is jól példázzák.

7. Záró gondolat

A horvátországi magyar kulturális életet tanulmányozva rájövünk, hogy annak ellenére, hogy az ország egy szocialista diktatúrában élt, egyáltalán nem szenvedett hiányt kulturális téren.

Az emberek kulturális igényeiket mindig ki tudták elégíteni, és ebben minden bizonnyal nagy szerepet játszott az anyanyelven való tanulás lehetősége is. Az ember nem olvasna Petőfit, ha nem tanult volna az iskolában róla.

Felhasznált irodalom

Horvátországi Magyarok Szövetsége – 1–10. évkönyvei

Kulturni život Mađara u Hrvatskoj prije demokratskih promjena

Članak opisuje stanje nakon svjetskog rata i osnivanje prvih mađarskih udruga, te postupno prelazi na opis kulturnog života 70-ih godina što i detaljnije opisuje na temelju rada Saveza Mađara Hrvatske. Nastoji predstaviti i nastanak obrazovanja na mađarskom jeziku u Hrvatskoj.

RÁCZ SZILÁRD

A horvát–magyar kapcsolatok néhány sajátosságáról

Absztrakt

A rövid összegzés célja a magyar–horvát államhatáron átnyúló kapcsolatok sajátosságainak vázlatos ismertetése, a fontosabb kapcsolódási pontok vizsgálata. Az elemzés során a határtörténeti kapcsolatok legújabb fejezetére, a független Horvátország időszakára koncentrálunk. A határok rövid értelmezését követően sor kerül a politikai földrajzi kapcsolódási pontok értékelésére, a határátmenet sajátosságainak rendszerezésére, az együttműködések térszerkezeti alapjainak azonosítására, a gazdasági kapcsolatok egy kiemelt területének, az európai uniós határ menti együttműködési projektek vizsgálatára, a horvátországi magyarok és a magyarországi horvátok kontextusában a kulturális kapcsolatok értelmezésére.

Bevezetés

A tanulmány a határkutatások megszokottan multidiszciplináris vizsgálati sajátosságainak megfelelően több tudományterület eszköztárára, módszertani és szakmai szókészletére épít. A határ felfogásunkban egy komplex jelenség, amely fizikai és mentális, időben és térben létező – s egyúttal változó – jelenség. Ebben az értelmezésben a határ egyfajta diszkurzív eszköz, tehát térszemléletfüggő. Használói térfelfogásán, térkonstrukcióin alapul (Fábián 2012). A határtípusok, határjelenségek ennek megfelelően sajátosan kötődnek a különböző – materiális, illetve mentális (Hardi 2001) – határokhoz. A kapcsolódó fogalmi kör emiatt igen kiterjedt, a különböző kifejezések használata nem feltétlenül egyértelmű. Tanulmányunkban a határtérséget funkcionális egységnek tekintjük, amely a határ hatásának mint politikai, társadalmi, gazdasági stb. hatótényezőnek az eredménye. Tulajdonképpen ebből ered a lehatárolás problémája, ugyanis a határtérséget nem tudjuk „vonalasan" megfogalmazni éppen a vizsgálati és hatótényezők sokasága, komplexitása miatt, ellentétben például az államhatárral. A határmentiség, a határt átlépő kapcsolatok értékelése és vizsgálata ebből következően normatív jellegű. Tanulmányunk esetében ez azzal a térszemléleti „torzítással" jár, hogy a szerző pécsi – vagyis egy bizonyos perspektívából tekint a vizsgálat

tárgyára –, kutatási érdeklődése pedig jellemzően nagytérségi. Tanulmányunkban elfogadjuk azt az általános nézetet, hogy a határ menti térségek egyfajta átmenetet képeznek a két állam között, mert van valamiféle, történetileg létező közös tulajdonságuk. A következő gondolatmentben jövőorientált megközelítésben tekintünk a magyar–horvát államhatárra és határtérségre mint együttműködési lehetőségre és közös fejlesztési térre.

Államok, határok, korszakok magyar–horvát viszonylatban

A vizsgált határrégióról összességében elmondható, hogy természetföldrajzilag – mint a Mura–Dráva-medence központi része – szerves egységet képez, emiatt történetileg számos alkalommal egyfajta koherens teret is jelentett. Az állami (politikai, közigazgatási) keretek ezt a viszonyt korszakkötött módon értelmezték és alakították, elegendő csak a határok „mozgását" vagy éppen állandóságát, illetve a népességtörténeti folyamatokat áttekinteni. Az elmúlt másfél évszázadban a határok minősége többször és jelentősen átalakult, leginkább a háborúk és az azt követő „rendezések" idején. Ebből adódóan a régióban a határmentiség egyfajta közös sajátosságként definiálható, annak minden pozitív és negatív következményével együtt.

Horvátország függetlenné válásával alapvetően új korszak kezdődött a két ország kapcsolatrendszerében. Az önálló horvát államiság részben nyílt, részben rejtett magyar támogatása új lehetőségeket teremtett a bilaterális kapcsolatok számára. Általánosságban véve a korszakot azonban egyfajta befelé fordulás jellemezte, amely a horvát államépítés (és a honvédő háború) időszakaként is megragadható. A magyar rendszerváltás politikai, gazdasági, társadalmi átalakulási folyamatai is marginalizálták a korábban kiépült gazdasági kapcsolatokat. A magyar–horvát államközi viszonyt az 1992 végén aláírt alapszerződés rendezte, rendszeressé váltak a tárcaközi egyeztetések, külügyminiszteri, államtitkári találkozók. Magyar nagyvállatok jelentek meg a horvát piacon. A határforgalom azonban visszaesett, szerkezete megváltozott. A horvát–magyar határszakasz különböző részeinek helyzete eltérően alakult (a Drávához viszonyítva a határszakaszt alapvetően három részre szokás osztani). Speciális határtérségi mozgások jellemezték ekkor a régiót a polgárháborúhoz kapcsolódóan. A szerbek a Baranya-háromszögben a szárazföldi határt teljes hosszában lezárták, pontszerűen elaknásították, az udvari határátkelő 1998-ig nem került megnyitásra. Drávaszabolcs szinte folyamatosan működött, Barcs és különösen Letenye szerepe pedig felértékelődött. 1991–1992-ben Baranya mene-

kültbefogadó területté vált, nagy terhet róva a határ közeli városokra és különösen a megyeszékhelyre. A határforgalomban a magyarok aránya jelentősen csökkent, a magyarok jellemzően a letenyei átkelőt vették igénybe. A horvát ki- és belépők aránya megnőtt a hiánygazdaság miatt. A határ közelében fekvő magyar városok kiskereskedelmi forgalma számottevően növekedett, egyes becslések szerint a horvát bevásárlóturizmus a teljes forgalomnak mintegy 30%-át tette ki, egyes termékek esetén pedig a 70%-át. Ennek következtében számos vállalkozás alakult a határtérség magyar oldalán, a külkereskedelemmel foglalkozókat főképp a menekültek hozták létre. A határgazdaság optimális (sokszor illegális) kihasználása sokaknak életformájává vált (Hajdú 2001).

A polgárháború minden tekintetben jelentős károkat okozott Horvátországban, a helyzet normalizálódása csak 1998-ban kezdődött meg. A horvát–magyar határon átnyúló kapcsolatok ezt követően kezdtek diverzifikáltabban bővülni. Megélénkültek a regionális együttműködések (eurorégiók alapítása), újjáéledtek a korábbi testvérvárosi kapcsolatok. Az államközi kapcsolatok fejlődése jelentette a legnagyobb mozgatóerőt, a miniszterelnökök stratégiai partnerséget deklaráltak, szabadkereskedelmi megállapodás köttetett, aláírták a kormányközi vegyes bizottság megalakításáról szóló dokumentumot. Horvátország az ezredfordulón elkötelezte magát az euroatlanti együttműködés mellett, ami jelentős orientációváltást hozott. Az Európai Unió fontos szereplővé lépett elő a térség kapcsolatrendszerében, nem kizárólag a megnyílt támogatási lehetőségeknek köszönhetően. A határon átnyúló potenciális kapcsolatok feltárása megtörtént, több területen is megindult a kapcsolatok bővülése (Bali 2012). Az európai integrációs korszak kezdete azonban nem hozta meg a mélyebb struktúrákban a határ menti kapcsolatok tartós elmélyülését és számottevő intenzifikálódását. Annak, hogy nem kezdett el kialakulni egy integrált határrégió, több oka is lehet. Egyrészt az országok „nyugatnak fordultak", mind Horvátország, mind Magyarország az európai magtérséghez való kapcsolódásra fordított több energiát, ami egyúttal a fővárosi centrumtérségek primátusával is együtt járt. Másrészt a közvetlen határ menti területek mindkét országban a szegényebbek közé tartoznak, térszerkezeti adottságaik, gazdasági potenciáljuk nem serkentette a kooperáció kiteljesedését, a határrégió etnikai mintázata sem igazán. Harmadrészt az ilyen kapcsolatok kialakulásához számos tényező szükségeltetik, mint azt pl. az osztrák–magyar–szlovák határrégióban megtapasztalhattuk (Hardi 2008).

Magyarország 2004. évi európai uniós csatlakozása újabb lépcsőként szolgált az államközi kapcsolatok fejlődésében. Horvátország is megkezdte a csatlakozási folyamatot, amelyben a magyar kormány a kezdetektől segítségére volt. 2006-ban minőségi lépcsőt jelentett az együttműködésben az első közös kormányülés. A legmagasabb szintű fórum több általános (euroatlanti partnerség, kétoldalú kapcsolatok fejlesztése, nemzetiségek kiemelt kezelése, határ menti együttműködések) és néhány konkrét (infrastrukturális) együttműködési utat jelölt ki. Megalakult a Magyar–Horvát Kereskedelmi és Iparkamara. A következő években több jelentős momentum is kiemelhető az együttműködésből, amelyek elsősorban kulturális jellegűek voltak. A közös (bár sikertelen) magyar–horvát labdarúgó-EB-pályázat. A magyar tanszék felállítása az eszéki Josip Juraj Strossmayer Egyetemen. A pécsi Európa Kulturális Fővárosa projekt horvátországi partnersége (Déli Kulturális Övezet). Kulturális területen létrejöttek kézzel fogható eredmények is a sok még csak potenciális, lehetőség szintjén mozgó vízióból. A partnerség szempontjából jelzés értékű volt, hogy a 2011. évi magyar EU-elnökség utolsó napján sikerült lezárni a horvát csatlakozási tárgyalásokat. Horvátország EU-taggá válásával, 2013 nyarán ismét fókuszba került a horvát–magyar viszonyrendszer, Magyarországon elsősorban a gazdasági és társadalmi következmények, vélekedések foglalkoztatták a közvéleményt. A közvetlen határtérség konkrét eredménynek is örülhetett, EU-finanszírozással a csatlakozás idejére sikerült aknamentesíteni a Baranya-háromszögi közös határszakaszt. Összegzésként megállapítható, hogy két évtized alatt kialakult a határokon átnyúló együttműködések komplex politikai, infrastrukturális és intézményi feltételrendszere (Hajdú et al. 2013).

Sajnos eközben mindkét országot elérte a világgazdasági válság. Az új piacgazdasági káosz nem csak az egyéni, a vállalati, hanem az államközi kapcsolatokat is megterhelte. A MOL–INA-ügy, amely az elmúlt években egyre inkább kilépett a vállalati belső probléma kategóriájából, csak egyik tünete annak a jelenségnek, amelyet az európai területi kooperáció ellen ható érdekek eredményeznek (nem azonosítható egyértelműen, hogy nacionalizmus, protekcionizmus, esetleg épp nagyhatalmi geopolitika áll-e a háttérben). Nehéz megítélni, hogy mik lesznek a kihívásokra adott válaszok következményei.

A határátmenet és határforgalom sajátosságai

A határon átlépő kapcsolatok szempontjából fontos kérdés, hogyan alakul a határok átjárhatósága. A közlekedési feltételek (a pályák vonalvezetése), a határok jellege (természeti tényezők), a határátkelők „műszaki" adatai (számuk, elhelyezkedésük, áteresztő képességük), a határ minősége (állami viszonyulás, határforgalom, tranzit szerepe) együttesen határozzák meg az átjárhatóságot. A horvát–magyar határszakasz EU-belső, de schengeni határ (nincs vámvizsgálat, gyorsabb az átkelés). A kétoldalú nyilatkozatok a határon átnyúló közlekedési pályák bővítését deklarálják (pl. autópálya-összeköttetés, Vejti komp). A szárazföldi határszakaszon a határátkelőkkel való ellátottság viszonylag ritka (mondhatjuk, hogy a schengeni határszakaszok átlaga szerint alakul). A Dráván az átmenet ennél korlátozottabb. Hasonló képet látunk a szerb és boszniai határszakaszt tekintve (1. ábra). Ha összehasonlítjuk ezeket a szlovén–horvát határszakasszal, ott lényegesen nagyobb sűrűséggel és áteresztő képességgel szembesülünk, ami a korábbi jugoszláv kereteken belül kialakult gazdasági, családi stb. kapcsolatok tartósságát mutatja, továbbá az erős tranzitpotenciált is jelzi.

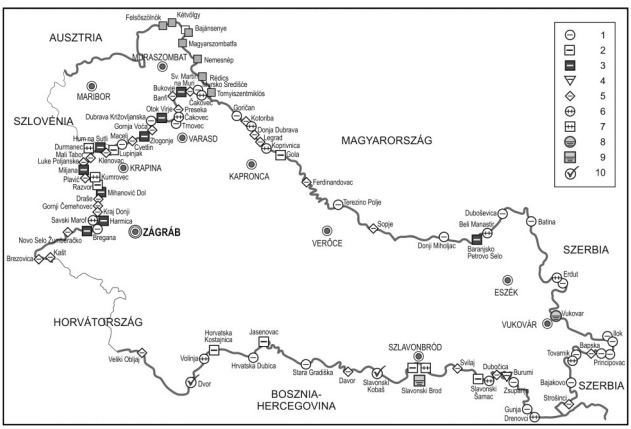

1. ábra: *Horvátország határátkelői, 2014*

Jelmagyarázat: 1 – 1. kategóriájú állandó nemzetközi közúti határátjáró; 2 – 2. kategóriájú állandó nemzetközi közúti határátjáró; 3 – 2. ka-te-góriájú állandó államközi közúti határátjáró; 4 – Idényjellegű közúti határátjáró; 5 – Állandó közúti kishatárátkelő; 6 – 1. kategóriájú állandó nemzetközi vasúti határátkelő; 7 – 2. kategóriájú állandó nemzetközi vasúti határátkelő; 8. – 1. kategóriájú állandó folyami határátkelő; 9 – 2. kategóriájú állandó folyami határátkelő; 10 – Időszakos közúti ellenőrző pont. *Forrás*: Carinska uprava Republike Hrvatske, 2014.

A magyarok határátlépései jellegzetes „mozgásokat” tesznek azonosíthatóvá. A leglátványosabb és számosságát tekintve a legjelentősebb a hosszabb idejű turisztikai mozgások következtében jelentkező, nyári dominanciájú tengerparti kapcsolat. Rijeka állandó, de nem számottevő kapcsolatot jelent (a magyar tengerre jutás szempontjából nem kiemelkedő szerepű ez a kikötő). Az áruforgalom aránya más magyar határszakaszokhoz képest alacsony (a teherforgalom nagy része tranzit), egy-egy határátkelőn zajlik, közúton Letenye, vasúton Gyékényes dominanciája figyelhető meg. Az egyéb személyforgalom ennél diverzifikáltabban alakul.

Az együttműködés térszerkezeti alapjai

Kétségtelen, hogy a határon átnyúló együttműködések szempontjából kiemelkedő fontosságú a kontaktzóna fejlettsége és annak térbeli konfigurációja. A horvát–magyar határszakasz közvetlen térsége általánosságban véve (európai és nemzeti nézőpontból is) fejletlen. A demográfiai folyamatok még a nemzeti átlagokhoz képest is kedvezőtlenebbek (egyedül Muraköz adatai térnek el ettől pozitív irányban), számottevő a népességvesztés, tartós trenddé vált a természetes fogyás, az elvándorlás, a lakosság elöregedése a határ mindkét oldalán. A munkaerő-piaci állapot is kedvezőtlen, magas az inaktívak, a munkanélküliek aránya. Bár a bérek magasabbak Horvátországban, ez számottevőbb tartós munkanélküliséggel jár együtt, ami a munkaerőpiac rugalmatlanságára utal. A kulcs a képzett munkaerő lenne, de e tekintetben is elmaradottnak számít a határtérség, akár a közép-, akár a felsőfokú végzettségűek arányát tekintjük. A térszerkezeti jellemzők közül a legfontosabb, hogy az országok periferikus – funkcionálisan városhiányos, jellemzően aprófalvas, ritka hálózatú – térségei találkoznak, ez a határszakasz nagy részén elválasztó jellegű folyami határral párosul. A közvetlen határ melletti együttműködés ezért csak két térségben jelentkezik: Barcs–Verőce, illetve a szlovén–horvát–magyar hármashatár esetén (Bali 2010). A fentiek következtében a határátlépő tengelyek viszonylag távolabb fekvő csomópontjainak – nagyvárosainak – együttműködése válik dominánssá (például itt kerül előtérbe a nagyvárosi pályázati erőképesség). Az együttműködést befolyásolja, hogy két, európai viszonylatban kis országról van szó, amelyek centralizált államberendezkedésűek, erőteljes fővárosi dominanciával. Az államközi kapcsolatok – mint azt az előbbiekben tapasztalhattuk – ezért is alapvető fontosságúak a határon átnyúló kapcsolatokra nézve.

Európai együttműködési programok

Az Európai Unió 2007–2013 közötti programozási periódusában a korábbi támogatási programok feladatait az IPA vette át. A szlovén–horvát, illetve magyar–horvát határ menti programok közös végrehajtással valósulnak meg (ERFA- és IPA-források együttes felosztásával). A lehívott támogatási összeg, a projektek és az együttműködő partnerek száma tekintetében is az uniós tagokkal történő horvát együttműködés a meghatározó (több, mint 85%). A többi szomszédos országgal a fennálló bilaterális programok erősödését számos tényező korlátozza, az uniós integrációs és intézményi feltételek alacsony bázisa, a társadalmi-gazdasági potenciál kedvezőtlen viszonyai, és a bizalmatlanság is. A multilaterális programok közül az Adria IPA program emelkedik ki. Az uniós országokkal megvalósuló projektek átlagosan kétszer nagyobb értékűek, mint más viszonylatban. Az egyes horvát zsupánságok programrészvételét az 1. táblázat foglalja össze. A gazdasági szempontból erősebb térségek kiemelkedően versenyképes pályázati kapacitással rendelkeznek. A magyar határ menti megyék (különösen Eszék-Baranya) pályázati aktivitása igen jelentős és sikeres is, az eddig elnyert összes projekt 43%-a realizálódik horvát–magyar viszonylatban. Ez azt mutatja, hogy nemcsak potenciál, hanem fogadókészség is van (Rácz 2014).

Horvátországi magyarok – Magyarországi horvátok

A horvátországi magyarok aránya nagyságrendileg a magyarországi horvátokéhoz hasonlóan (mintegy 3 ezrelék körül) alakul. A határon átnyúló kapcsolatok vizsgálata esetén fontos kérdés az etnikai mintázat és az államhatár viszonya, a szállásterületek elhelyezkedése. E tanulmány keretében nem kerül sor az etnikai térszerkezet részletes bemutatására, mindössze néhány fő sajátosság kerül megemlítésre. A kétoldalú kisebbségpolitika a kezdetektől fontos részét képezi az államközi kapcsolatoknak. A kulturális és oktatási intézmények szerepe meghatározó ennek gyakorlati megvalósításában (pl. az önkormányzat által állami támogatással fenntartott pécsi Horvát Színház az egyetlen horvát nyelvű színház Horvátország határain túl, így az identitás, kultúra centrumaként is működik). A horvátországi magyar nyelvű oktatásról e kötet több tanulmányában is részletesen szó esik. A magyarországi horvát nyelvű oktatás központja Pécs, ahol az óvodától a gimnáziumig terjed a

Megnevezés	HU–HR	Adria	SI–HR	SEE	HR–BiH	HR–SR	HR–MO	Mediter-rán	Projektek (programok)
Eszék-Baranya	64			4		7			75 (3)
Muraköz	30		6						36 (2)
Isztria		16	9	4				2	31 (4)
Zágráb város		5	3	16				2	26 (4)
Kapronca-Körös	23			3					26 (2)
Tengermellék-Hegyvidék		13	9	3					25 (3)
Dubrovnik-Neretva		11		2			5	1	19 (4)
Verőce-Drávamente	17								17 (1)
Vukovár-Szerém				3	5	4			12 (3)
Split-Dalmácia		9			2				11 (2)
Varasd	3		4					1	8 (3)
Krapina–Zagorje			6						6 (1)
Karlovác			3		2				5 (2)
Zágráb		1	3	1					5 (3)
Sziszek-Moslavina					4				4 (1)
Zadar		2		1	1				4 (3)
Šibenik-Knin		2		1					3 (2)
Belovár-Bilogora	2								2 (1)
Pozsega-Szlavónia	1								1 (1)
Bród-Szávamente									0 (0)
Lika-Zengg									0 (0)
Technikai segítség					3	3	3		9 (3)
Projektek száma	140	59	43	38	17	14	8	6	325 (8)
Partnerek száma	90	58	86	10	n. a.	n. a.	6	n. a.	250
Szerződések értéke, millió euró	27111	24964	12498	5357	2202	1728	925	335	75121

1. táblázat: *Határ menti együttműködési projektek Horvátországban*
Megjegyzés: 2013. januári állapot, HU – Magyarország, HR – Horvátország, SI – Szlovénia, BiH – Bosznia-Hercegovina, MO – Montenegró, SR – Szerbia, SEE – Délkelet-európai Területi Együttműködés. *Forrás:* Sumpor et al. 2013.

képzési skála (Pécs városa 2012-ben teherbíró képessége határai miatt átadta a Miroslav Krleža Horvát Óvoda, Általános Iskola, Gimnázium és Diákotthont az Országos Horvát Önkormányzat kezelésébe).

Konklúzió

Amennyiben a határon átnyúló kapcsolatokat röviden összegezni szeretnénk, azt állapíthatjuk meg, hogy a puha struktúrákban észlelhetők leginkább a kooperációk. A tágan értelmezett kulturális kapcsolatok a legerősebbek. A jelentősebb tudományos együttműködések finanszírozás-függők. A gazdasági kapcsolatok gyengék. A problémák többé-kevésbé hasonlóak. A határtérségi kooperációt mérsékli, hogy az árszínvonal közelített, nincs áruhiány, közel ugyanazok a termékek és szolgáltatások elérhetők a határ mindkét oldalán. A kuna túlértékeltsége is megmaradt, forintárfolyama viszonylag stabil. A vám megszűnése is alakított a határgazdaságon. A nyelvtudás szerepe (hiánya) továbbra is fontos tényező. Az alapvető kérdést úgy fogalmazható meg: Miért megyünk át? A megélhetés, a mindennapi élet veti fel a kérdéseket, amelyeket a kutatás folytatásaként meg kellene válaszolnunk: A nyelvtudás megjelenik-e a gazdasági kapcsolatok formálódásában? Van-e vállalkozóképes népesség a határtérségben? Az európai uniós források nélkül hogy alakulna az együttműködés? A kapcsolatokra ugyanis érezhető igény van, a történeti hagyományok továbbélése is felismerhető.

Irodalom

BALI LÓRÁNT 2010. A horvát–magyar határ menti együttműködés két mikro regionális esete, Barcs és a magyar–horvát–szlovén hármas határ példáján. *Tér és Társadalom*. 4. 237–248.

BALI LÓRÁNT 2012. *A horvát–magyar határon átnyúló kapcsolatok jelene és jövője*. Budapest–Szepetnek: Undergound Kiadó.

Carinska uprava Republike Hrvatske 2014. *Granični prijelazi i područja nadležnosti carinarnica*. http://www.carina.hr/CURH/Dokumenti/Globalni/Karta_Carinarnica_RH.pdf (letöltés ideje: 2014. 05. 10.)

FÁBIÁN ATTILA 2012. A határ menti együttműködések konstruktivista nézőpontjai. RECHNITZER JÁNOS–RÁCZ SZILÁRD szerk. *Dialógus a regionális tudományról*. Győr: Széchenyi István Egyetem Regionális- és Gazdaságtudományi Doktori Iskola–Magyar Regionális Tudományi Társaság. 76–86.

HAJDÚ ZOLTÁN–BALI LÓRÁNT–ZÁGOREC-CSUKA JUDIT 2013. Államhatárok és határokon átnyúló kapcsolatok 1990 után. HAJDÚ ZOL-

TÁN–NAGY IMRE szerk. *Dél-Pannónia*. Pécs: MTA KRTK Regionális Kutatások Intézete–Dialóg Campus Kiadó. 456–474.
HAJDÚ ZOLTÁN 2001. A horvát határ. *Beszélő*. 5. 69–71.
HARDI TAMÁS 2001. Néhány földrajzi elmélet alkalmazása a Kárpát-medence határtérségeire és a határ menti együttműködéseire. DORMÁNY GÁBOR–KOVÁCS FERENC–PÉTI MÁRTON–RAKONCZAI JÁNOS szerk. *A földrajz eredményei az új évezred küszöbén*. Szeged: Szegedi Tudományegyetem Természettudományi Kar Természeti Földrajzi Tanszék. 15.
HARDI TAMÁS 2008. A határtérség térszerkezeti jellemzői. *Tér és Társadalom*. 3. 3–25.
RÁCZ SZILÁRD 2013. Horvátország makroregionális sajátosságai. HAJDÚ ZOLTÁN–NAGY IMRE szerk. *Dél-Pannónia*. Pécs: MTA KRTK Regionális Kutatások Intézete. 38–71.
SUMPOR, MARIJANA–ĐOKIĆ, IRENA–ŽALAC, GABRIJELA 2013. Prospects of Croatian Regions in Western Balkan Territorial Cooperation. PÁLNÉ KOVÁCS, ILONA–SCOTT, JAMES–GÁL, ZOLTÁN eds. *Territorial Cohesion in Europe for the 70th Anniversary of the Transdanubian Research Institute.* Pécs: Institute for Regional Studies CERS HAS. 503–516.

O nekim karakteristikama hrvatsko-mađarskih veza

Autoru je cilj u kratkim crtama prikazati karakteristike mađarsko-hrvatskih veza koje se protežu i preko granica, te analizirati važnije kontaktne točke koncentrirajući se pritom na najnovije poglavlje povijesti pograničnih kontakata u razdoblju samostalne Hrvatske. Nakon kratkog pojašnjenja pojma granica, slijedi procjena geopolitičkih kontaktnih točaka, ususatvljivanje načina prjelaska granica, identifikacija temelja prostorne strukture u suradnji, analiza gospodarskih veza na jednom danom području, konkretno na pograničnim projektima Europske unije u kontekstu Mađara u Hrvatskoj i Hrvata u Mađarskoj za pojašnjenje kulturnih veza.

A kötet szerzői és szerkesztői / Autori i urednici zbornika

Csapó Nándor (1968, Darázs, Horvátország) az Eszéki Josip Juraj Strossmayer Egyetemen közgazdász oklevelet szerzett 1995-ben. Középiskolában és általános iskolában közgazdasági tárgyakat és informatikát oktat. A Horvátországi Magyar Pedagógusok Fórumának és a Horvátországi Magyar Ösztöndíj Tanács elnöke, a központi érettségi vizsgabiztosa, ECDL csoportokat mentorál és vizsgáztat, pedagógusok erdélyi és felvidéki szakmai kirándulásainak szervezője és vezetője, a „Merki Ferenc" Anyanyelvápoló Szemle szervezője. 2011-től a Pécsi Tudományegyetem Közgazdasági Karán a Gazdaságtani Doktori Iskola hallgatója. E-mail: csapo.nandor1@gmail.com

Dobsai Gabriela (1976, Esslingen, Németország) az egyetemet 2013-ban fejezte be az Eszéki Josip Juraj Strossmayer Egyetem Bölcsésztudományi Karán, magyar nyelv és irodalom – történelem szakán kitűnő eredménnyel. Szakdolgozata témája *A reformáció hatása Szlavónia és a Drávaszög népeire* volt. Jelenleg az Eszéki Josip Juraj Strossmayer Egyetem Bölcsésztudományi Karán tanársegéd a magyar tanszék irodalmi részlegén. E-mail: gaboca.dobszai49@gmail.com

Gasparics Judit 1983-ban született Zalaegerszegen. A Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karán 2001 és 2006 között irodalomelméletet, irodalomtörténetet és alkalmazott nyelvészeti tanulmányokat hallgatott. 2006 szeptembere óta a budapesti Raoul Wallenberg Szakközépiskola és Szakiskola tanára, 2007-től az ELTE Bölcsészettudományi Karának hallgatója. A Termini Magyar Nyelvi Kutatóhálózat tagja, 2010 márciusától 2012 februárjáig részt vett az ELDIA (European Language Diversity for All – az Európai Unió 7. számú keretprogramja) nemzetközi projekt maribori csoportjának munkájában. Jelenleg doktorjelölt, kutatási témája a szlovéniai (muravidéki) magyarok nyelvhasználata és nyelvváltozatai. E-mail: gasparics.judit@gmail.com

Hordósi Dániel 1992-ben született Mohácson. 2011-ben érettségizett Eszéken, a Horvátországi Magyar Oktatási és Művelődési Központ Gimnáziumában. A Budapesti Corvinus Egyetem Társadalomtudomá-

nyi Karán nemzetközi tanulmányok szakos hallgatója. 2011 decemberétől a Horvátországi Magyarok Ifjúsági Közösségének elnökségi tagja. 2012 szeptembere és 2014 májusa közt az eszéki HUNCRO Médiaközpont munkatársaként szerkeszti a „Láthatár" rovatot. 2013 októberétől a Corvinus Művészeti Akadémia tagja. 2014 júniusától a Horvátországi Magyarok Demokratikus Közösségének elnökségi tagja. E-mail: darkthunder.dani@gmail.com

Lábadi Károly Bácsgyulafalván született 1950-ben, Szabadkán érettségizett, Újvidéken, Pécsett oklevelet szerzett, az anyaország több városának (Pécs, Gödöllő, Vác) a múzeumügyére, felsőoktatására és tudományos életére is rányomta a bélyegét. Debrecenben és Zágrábban néprajztudományi PhD és akadémiai doktori fokozatot szerzett. Nevéhez fűződik az eszéki Juraj Josip Strossmayer Egyetem Magyar Nyelvi és Irodalmi Tanszékének a megalakítása, amelynek az első vezetője is volt. E-mail: labadi.karoly@gmail.com

Lehocki-Samrdžić Anna 1978-ban született Eszéken. Az eszéki Klasszikus Gimnáziumban szerzett érettségi után, Pécsett és Budapesten folytatta tanulmányait. Horvát, magyar és klasszika-filológia szakok elvégzése után, összehasonlító nyelvészeti stúdiumokkal folytatta tanulmányait a budapesti ELTE BTK Nyelvészeti Doktori Iskoláján, ahol 2013-ban doktori (PhD) fokozatot szerzett. Fő kutatási területe a magyar-horvát nyelvi kapcsolatok, az összehasonlító grammatika és grammatikografia. Horvát- és latin tanárként kezdett tevékenykedni az Oktatási és Művelődési Központban, ezután a Magyar Nyelv és Irodalom Tanszék dolgozója lett. Számos magyar szervezet tagja: NÉPKÖR, PRAGMA-Horvátországi Magyar Tudományos és Művelődési Kör, és a Pedagógus Fórum. Három verseskötete is megjelent. Műfordítással is foglalkozik. Eddig hat magyar költő klasszikus műveit fordította horvátra. E-mail: analehocki@gmail.com

Molnár Ljubić Mónika 1984-ben született Eszéken, állandó lakhelye Kopács. 2012-ben végzett a Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának magyar nyelv és irodalom, valamint kommunikáció szakán. 2006-tól 2012-ig az Új Magyar Képes Újság munkatársaként tevékenykedett. 2012 novemberétől az eszéki J. J. Strossmayer Egyetem Magyar Nyelv és Irodalom Tanszékén tanársegéd. 2013 szeptem-

berében kezdte doktori tanulmányait az ELTE Nyelvtudományi Doktori Iskolájának Interkulturális nyelvészet programján. Kutatási területe a horvátországi magyar fiatalok nyelvhasználata. 2013 óta vezeti a Horvátországi Magyarok Ifjúsági Közösségét, évek óta aktív tagja több magyar kultúregyesületnek is és közösségi munkavállalással igyekszik szolgálni a magyar kisebbséget. E-mail: monikam84@gmail.com

Rácz Szilárd 1983-ban született Pécsett. A pécsi székhelyű MTA KRTK Regionális Kutatások Intézete tudományos titkára. Kutatásai a Balkán és Közép-Európa térszerkezetére, városhálózatára fókuszálnak. Szakterülete a regionális politika és a városhálózat-fejlesztés. A Magyar Regionális Tudományi Társaság titkára. E-mail: szracz@rkk.hu

Ruda Gábor 1953-ban született Budapesten. Középiskolai tanári (ELTE, 1981) és neveléstudományi diplomát szerzett (FU Berlin, 1993). Kísérleti és dokumentumfilmeket készített, fényképezéssel foglalkozik. Kisebbségkutató, a kétnyelvűség és a kisebbségek kultúrája témájú tanulmányok szerzője. Többnyelvű tanulmánykötetek, a *Muravidék* (2001) és az *Átkelő* (2005) című kulturális folyóiratok szerkesztője. A Muravidék Baráti Kör Kulturális Egyesület alapító tagja (1997) és elnöke (2007). E-mail: RudaGabor@hotmail.com

Székely András Bertalan 1952-ben született Budapesten. 1977-ben földmérő mérnöki, 1981-ben szociológusi diplomát, 1982-ben bölcsészettudományi doktorátust szerzett. Művelődésszociológus, kisebbségkutató, az Emberi Erőforrások Minisztériuma közigazgatási főtanácsadója. Eddig tizenhárom kötete jelent meg, legutóbb: Közép-európai szőttes (2010); A híd, amely összeköt (2012); Dunának, Oltnak… (2014). Isaszegen él. E-mail: szekely77@googlemail.com

Varga György 1966-ban született Eszéken. Középiskolai tanulmányait a dél-baranyai Pélmonostoron végezte. A Budapesti Teológiai Akadémiára 1988-ben jelentkezett, amelyet 1993-ban fejezett be, majd 1994-ben szentelték lelkipásztorrá Budapesten. Lelkipásztori szolgálatát a délvidéki háború miatt Vajszlón kezdte, több ormánsági gyülekezetet látogatott, és helyettesítette lelkipásztor társait. A délvidéki reformátusok püspökének, Hodossy Imrének halála után kerül Bácsfeketehegyre (Feketics) lelkipásztornak (1996 szeptemberében), és egy évet töltött

ott. A honvédő háború befejezése után kerül Horvátországba 1997-ben. A Csúzai, Vörösmarti és Hercegszőlősi gyülekezet lelkipásztora 1997 szeptembere óta. Szolgálati ideje alatt komoly erőfeszítéseket tett nemcsak a hitélet megerősítése, hanem a helyi magyar önazonosságtudat felismerése érdekében is. Különösen fontos ez a tevékenysége a fiatalság körében, ebben a munkájában felesége is segíti. Egyházi tevékenysége mellett széleskörű társadalmi szervezői munkát végez a helyi kultúregyesületi, népfőiskolai mozgalomban. A Teológiai Doctorok Kollégiuma Vallási Néprajzi Szekciójának munkájában évek óta komolyan részt vesz. Több tanulmányt is írt a dél-baranyai reformátusok szokásairól, gyülekezetek hagyományairól, ünnepi szokásairól. Csúzán él. E-mail: reformata10@gmail.com

Zágorec-Csuka Judit 1967-ben született Muraszombatban. Az 1. Számú Lendvai Kétnyelvű Általános Iskola könyvtárának a vezetője, a Maribori Egyetem Fordítói Tanszékének magyar lektora. Szakterülete a szlovéniai magyar könyvkiadás-, sajtó- és könyvtártörténet, valamint a kisebbségkutatás, az irodalomtörténet és a műfordítás. A szépirodalom területén költőként és műfordítóként is tevékenykedik. E-mail: judit-zagorec@siol.net

Tartalomjegyzék / Sadržaj

Előszó ... 3
Predgovor ... 7

LÁBADI Károly: A horvátországi (drávaszögi) magyarok elhamvadó, újraéledő hagyományai ... 9
Uništena i ponovno oživljena tradicija Mađara u baranjskom trokutu u Hrvatskoj ... 21
SZÉKELY András Bertalan: A megmaradás krónikása ... 22
Kroničar opstanka ... 29
LEHOCKI-SAMARDŽIĆ Anna: A horvát nyelv hatása a drávaszögi magyar nyelvre ... 30
Utjecaj hrvatskog jezika na mađarski u baranjskom trokutu ... 43
MOLNÁR LJUBIĆ Mónika: A horvátországi magyar sajtó és a „Képes Újság” ... 44
Mađarski mediji u Hrvatskoj i „Képes Újság” ... 52
DOBSAI Gabriela: Amikor az ige a nép nyelvén szól – A reformáció kialakulása és terjedése Szlavóniában és a Drávaszögben ... 53
Kad je Božja riječ na jeziku naroda – Nastanak i širenje reformacije u Slavoniji i baranjskom trokutun ... 61
VARGA György: A horvátországi reformátusság története az első világháború végétől napjainkig ... 62
Povijest reformacije u Hrvatskoj od kraja Prvog svjetskog rata do danas ... 69
ZÁGOREC-CSUKA Judit: Csáktornya és környéke a Zrínyi kultusz és a magyar helytörténet tükrében a 19. század végén ... 70
Čakovec i okolica s aspekta kulta Zrinskog i mađarske lokalne povijesti s kraja 19. stoljeća ... 79
Gábor Zoltán lendvai születésű, zágrábi festőművész, grafikus és író portréja ... 80
Portret Zoltána Gábora, zagrebačkog slikara, grafičara i pjesnika rođenog u Lendavi ... 84
CSAPÓ Nándor: A Horvátországi Magyar Pedagógusok Fórumának szerepe a horvátországi magyar oktatásban ... 85
Uloga Foruma mađarskih pedagoga u obrazovanju mađarske manjine u Hrvatskoj ... 89

HORDÓSI Dániel: A horvátországi magyarság kulturális élete
a rendszerváltás előtt 90
Kulturni život Mađara u Hrvatskoj prije demokratskih promjena 97
RÁCZ Szilárd: A horvát–magyar kapcsolatok néhány sajátosságáról 98
O nekim karakteristikama hrvatsko-mađarskih veza 107

A kötet szerzői és szerkesztői / Autori i urednici zbornika 108

Támogatók / Podupiratelji:

Külgazdasági és Külügyminisztérium / Ministarstvo vanjskih poslova i ekonomije

Nemzeti Kulturális Alap / Nacionalna zaklada za kulturu

Drávaszög és Szlavónia – Adalékok a horvátországi magyarok nyelvéhez és kultúrájához / Baranjski trokut i Slavonija – Dopune proučavanju jezika i kulture Mađara u Hrvatskoj

Szerkesztette / Urednici: GASPARICS Judit, RUDA Gábor

Kiadó / Izdavač: Muravidék Baráti Kör Kulturális Egyesület
Pilisvörösvár, 2014
muravidek@freemail.hu
www.muravidek.eu
www.evid.hu

Horvát fordítások / Prijevodi na hrvatski jezik:
LEHOCKI-SAMARDŽIĆ Anna

A borítóterv NÉMETH Csongor munkája, ZÁGOREC-CSUKA Judit tulajdonában lévő GÁBOR Zoltán Gyertya, banán című festményéről ZÁGOREC Ádám készítette fényképfelvétel felhasználásával /
Naslovnicu je osmislio Csongor NÉMETH koristeći fotografiju umjetničke slike Zoltána GÁBORA koja nosi naziv Svijeća, banana. Fotografiju slike koja je trenutno u vlasništvu Judit ZÁGOREC-CSUKE načinio je Ádám ZÁGOREC

ISBN 978-615-5026-56-0 (online, PDF)

ISBN 978-615-5026-55-3 (nyomtatott)

Nyomda / Tiskara: Pannónia Nyomda Kft., Budapest

KÜLÜGYMINISZTÉRIUM

nka